

**Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten
arjesta selviytyminen
sota- ja pula-aikana**

HELIN SANNA

KORPI TANJA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu –tutkielma

Marraskuu 2006

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

HELIN, SANNA & KORPI, TANJA: Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjesta selviytyminen sota- ja pula-aikana

Pro gradu –tutkielma, 106 s., 9 liites.
Sosiaalityö, sosiaalipedagogiikan linja
Marraskuu 2006

Tiivistelmä

Tutkimuksemme tarkoituksena on tutkia sitä, miten sota-aika vaikutti naisten arkeen, ja mitkä seikat auttoivat naisia selviytymään kotirintamalla. Tarkoituksenamme on tuoda esiin kotirintamanaisten ääntä ja heidän omia kokemuksiaan siitä, millaisena sota-aikainen arki näyttäytyi heidän elämässään. Meillä on ollut käytössämme valmis aineisto, joka on kerätty Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseon hankkeessa: "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950". Tässä hankkeessa on tallennettu kotirintamanaisten muisteluja sota-ajasta sekä lisäksi on koottu museaalista aineistoa kuten valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja.

Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelut on toteutettu käyttämällä teema-haastattelumenetelmää. Meillä on ollut kaiken kaikkiaan käytettävissämme 45 valmiiksi litteroitua haastattelua, joista olemme valinneet tähän työhön 21. Tutkimuksemme metodologinen näkökulma rakentuu narratiivisuuden ja muistelun kautta. Analyysimenetelmänä olemme käyttäneet teemoittelua. Tämän menetelmän avulla olemme muodostaneet kaksi suurempaa teemaa, työnteon ja tukiverkoston teemat, joiden alle rakentuu pienempiä alateemoja. Nämä alateemat koostuvat hoivatyön, perheen, naapureiden, kirjeenvaihdon, uskonnon ja juhlien teemoista, joiden tarkoituksena on kuvata niitä keinoja, jotka auttoivat naisia selviytymään sota-ajasta. Lisäksi olemme rakentaneet eräänlaisen tyyppitarinan eteläpohjalaisen kotirintamanaisen elämästä, jonka olemme koonneet käyttämiemme haastattelujen perusteella.

Sota-ajan vaikutukset eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjessa näkyvät työmäärän lisääntymisenä, koska miehet olivat rintamalla taistelemassa, jolloin naisille on jäänyt päävastuu maatalan hoidosta ja lasten kasvattamisesta. Työnteolla on ollut suuri merkitys naisten arjessa, koska perheen elanto on ollut riippuvainen naisten työpanoksesta. Rintamalta tulleiden kirjeiden välityksellä naiset ovat saaneet neuvoja maatalan hoitoon liittyvissä ongelmissa. Monet naisista ovat osallistuneet myös yhteiskunnallisiin hoivatehtäviin kotitalan töiden lisäksi, toimimalla muun muassa lottatehtävissä. Arjesta selviytymisessä naisia on auttanut naapureilta ja muilta kyläläisiltä saatu tuki esimerkiksi talkoiden muodossa. Samanlainen tilanne on yhdistänyt kylän naisia ja heidän on ollut helppo antaa toisilleen vertaistukea. Tutkimuksemme keskeisimpänä tutkimustuloksena voidaan pitää sitä, että vahva yhteisöllisyyden tunne on auttanut naisia jaksamaan vaikeiden aikojen yli.

Avainsanat: kotirintamanaiset, sota- ja pula-aika, arki, selviytyminen, yhteisöllisyys

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	4
2. Naisen asema sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla	6
2.1 Talvi- ja jatkosodan aika	6
2.2 Sota ja arki kotirintamalla.....	12
2.3 Lähiyhteisön antama sosiaalinen tuki naisille sota-aikana.....	21
3. Tutkimuksen metodologiset valinnat.....	31
3.1 Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelujen narratiivisuus	31
3.2 Muistojen merkityksellisyys.....	38
4. Tutkimuskysymykset ja tutkimusasetelman kuvaaminen.....	45
4.1 Tutkimuskysymykset.....	45
4.2 Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelut.....	46
4.3 Teemoittelu aineiston analyysimenetelmänä	50
5. Eteläpohjalaiset kotirintamanaiset muistelevat	55
5.1 Johdattelua aineiston analyysiin Elsan tarinan kautta.....	55
5.2 Työnteko osana kotirintamanaisten elämää	60
5.3 Tukiverkosto naisten turvana kotirintamalla.....	69
5.4 Aineiston analyysin yhteenvetoa.....	80
6. Johtopäätökset ja oman työn arviointi	84
Kirjallisuus	94
Liite	

1. Johdanto

Nainen kotirintamalta on kirjoittanut 1940-luvulla Suomen Kuvalehteen naisten merkityksestä kotirintamalla seuraavasti:

”/.../Meidän sankaruuteemme sen sijaan kuuluu, ettemme jätä sitä rintamaa, joka on omamme, ja jonka puolesta maineikas armeijamme taistelee. Sen nimi on *koti*. On olemassa sankaruutta, joka hiljaa – kenties huomaamatta – sädehtii arkipäivän harmaudessa: uskollisesti tehtävänsä suorittaen. Ilman tätä sankaruutta, joka on uskottu meille naisille, on taistelu rajoillammekin vain vaillinaista. Miltä tuntuisi miehistämme palata kotiin, jossa naisen huolehtivien käsien jälkiä ei näy, vaan jossa hän kokisi naisen luopuneen ”asemistaan” sillä aikaa kun hän voitokkaasti on taistellut omiensa puolesta./.../

/.../Naistenkin on helppo seisoa jokapäiväisessä taistelussa kotirintamalla, kun he tietävät, minkä vuoksi he tekevät pienimmältäkin tuntuvan työnsä: tämän yhteisen, suuren ja kalliin isänmaamme asian puolesta. Tämä täyttäköön onnentunteella jokaisen kotirintamalla uskollisesti ahertavan naisen sydämen.”

Edellinen lainaus kuvaa sitä, miten tärkeäksi naisten työpanos kotirintamalla on koettu ja tämä kirjoitus on mahdollisesti toiminut jonkinlaisena kotirintaman ”hengen nostattajana”. Talvi- ja jatkosodan aika rikkoi vakiintuneita sukupuolten välisiä työn- ja vastuunjakoja. Aikakausi antoi tilaa uudenlaiselle naiskansalaisuudelle, jossa yhdistyivät äitiys ja palkkatyöläisyys. Naiset osallistuivat sotaponnistuksiin ennen muuta kotirintamalla, jossa he pyörittivät niin kotitalouksia, maataloutta kuin teollisuuttakin. Naisten alue, yksityinen koti, laajeni sodan aikana kotirintaman kokoiseksi kodiksi. (Satka 1993, 57–71; Satka 1994, 76–77.) Naisten työpanoksen laajenemisen lisäksi heidän vastuunsa yhteiskunnassa kasvoi myös monin eri tavoin. Erityisen merkittävää oli se, että lasten kasvatusta jäi nyt lähes kokonaan naisten harteille. Kodeissa naiset joutuivat yksin hoitamaan kaikki käytännön asiat. Erityisen vaikea oli evakkojen ja sotaleskien asema. Osa naisista työskenteli myös sotatoimialueella lottina, sotilaskotisisarina, sairaanhoitajina tai työvelvollisina. Naapureiden ja kyläläisten apu korostui entisestään, koska kaikki olivat samanlaisessa tilanteessa: sota yhdisti ihmiset toisiinsa.

Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseo on toteuttanut 1.7.2000–31.3.2004 museaalisen hankkeen ”Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950”. Tässä hankkeessa on koottu museaalista aineistoa kuten esineistöä,

arkistomateriaalia, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja. Hankkeen aikana on tallennettu talvi- ja jatkosodan kokeneiden kotirintamanaisten muistitietoa, naisten, nuorten ja lasten näkökulmasta katsottuna. (Vastuun naiset ry:n www-sivut.) Käytämme tutkimuksessamme tämän hankkeen aikana kerättyä haastatteluaineistoa, josta käytämme tästä eteenpäin lyhennettä Korina-aineisto.

Oma kiinnostuksemme aineistoa kohtaan juontaa juurensa meidän molempien mielenkiinnosta sekä naistutkimusta että historiaa kohtaan. Aineisto tuntui meistä mielekkäältä erityisesti sen takia, koska siinä on ollut haastateltavina sota- ja pula-ajan kokeneita eteläpohjalaisia kotirintamaisia. Olemme käyttäneet tätä samaa aineistoa jo tutkimusprojektioipintoihin liittyvää työtä tehdessämme, jossa tutkimme lähiyhteisön muutosta ja merkitystä sota-aikana. Sen takia olikin luonnollista jatkaa yhteisen pro gradu –tutkielman parissa ja samalla myös laajentaa edellisen työn näkökulmaa. Myös haastatteluaineiston sijoittuminen Etelä-Pohjanmaalle vaikutti aineiston kiinnostavuuteen tutkimuskohteena, koska Tanja on kotoisin samalta alueelta.

Sota-aikaa on kyllä tutkittu paljon, mutta yleensä aina vain miesten näkökulmasta käsin eli siitä, millaista rintamalla on ollut. Sota-aikaa käsittelevät historiateokset kertovat yleensä rintaman tapahtumista, kun taas kotirintama on niissä kokonaan unohdettu tai se on sivuutettu vain lyhyellä maininnalla. Korina-aineiston haastattelujen kautta on mahdollista saada naisten kokemukset esille ja nimenomaan kotirintaman näkökulmasta. Sota-ajan kokeneet naiset alkavat olla melko iäkkäitä, minkä takia onkin tärkeää saada heidän muistonsa tallennettua myös jälkipolville.

Tämä tutkielma jakaantuu kuuteen eri lukuun, joista seuraavassa eli 2. luvussa käsittelemme talvi- ja jatkosodan erityispiirteitä sekä naisen asemaa tuona aikana. Lisäksi tässä luvussa taustoitamme tutkimuksemme teoreettisia lähtökohtia. Luvussa 3 käymme läpi tutkimuksemme metodologisia valintoja: narratiivisuuden ja muistelun kautta. Tutkimuskysymyksiä ja tutkimusasetelmaa kuvaamme 4. luvussa. Samassa luvussa kerromme tarkemmin Korina-aineistosta ja käsittelemme aineiston analyysimenetelmää, teemoittelua. Luvussa 5 on tutkimuksemme analyysiosio, jossa tarkastelemme eteläpohjalaisten kotirintamanaisten muistelua kahden pääteeman kautta. Johtopäätöksiä ja oman työn arviointia pohdimme viimeisessä eli 6. luvussa.

2. Naisen asema sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla

Tässä luvussa pyrimme taustoittamaan naisen paikkaa ja asemaa yhteiskunnassa sota- ja pula-aikana. Lisäksi määrittelemme tutkimuksemme teoreettista viitekehystä, johon empiirinen aineisto nojaa. Aluksi käsittelemme sitä, millaista sota-aika yleensä oli ja mistä naisten arki koostui ja miten sitä hallittiin. Koska aiheenamme on arjesta selviytyminen, siihen liittyvät oleellisesti sosiaaliset verkostot ja naisille sosiaalista tukea antava lähiyhteisö. Lähiyhteisöä olemme määritelleet yhteisöllisyyden ja sosiaalisen pääoman kautta ja oman lukunsa muodostavat perhe ja suku sekä kyläyhteisö. Kaikki nämä edellä mainitut muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jossa selviytyminen ja lähiyhteisöstä saadut voimavarat nousevat keskeiseksi teemaksi.

2.1 Talvi- ja jatkosodan aika

Tässä alaluvussa käsittelemme ja kuvaamme talvi- ja jatkosodan aikaa koko Suomessa sekä Etelä-Pohjanmaalla. Teokset, joita olemme käyttäneet kuvaamaan tätä aikaa, eivät ole tieteellisesti kovin merkittäviä vaan ne ovat enemmänkin tietokirjojen kaltaisia. Tieteellisesti relevantteja lähteitä ei ole ollut saatavilla, koska tutkimuksia tästä aihepiiristä ei ole juurikaan tehty. Sota-aikaa yleisesti kuvaavia teoksia, joita olemme käyttäneet, ovat olleet *Talvi- ja Jatkosodan pikkujättiläinen*, naisten elämästä sotavuosina kertova teos *Nainen sodassa* ja paikallista näkemystä sota-aikaan tuova kirja *Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria* sekä *Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938–1948*, joka on Korina –hankkeen esitutkimusraportti.

Suomi oli talvi- ja jatkosodan aikana vielä hyvin maatalousvaltainen maa, jossa puolet väestöstä sai elantonsa maataloudesta ja yksi viidennes teollisuudesta ja käsityöstä. Entisessä Vaasan läänissä elinkeinonjakauma ei poikennut maan yleisestä linjasta. Vuonna 1940 kaksi kolmasosaa entisen Vaasan läänin väestöstä sai elantonsa maataloudesta ja vajaa viidennes teollisuudesta ja käsityöstä. Kaupungeissa asui vain noin kymmenesosa läänin asukkaista. Sotavuosien aikana tyypillinen asuinympäristö oli pieni maalaiskunta, jonka asukasluku vaihteli tuhannen ja kuudentuhannen asukkaan välillä. Kielisuhteiltaan entinen Vaasan läänin alue oli

sotavuosina kaksikielinen lääni. Koko maassa suomenkielisten osuus väestöstä oli noin 90 prosenttia ja ruotsinkielisten 9 prosenttia ja entisessä Vaasan läänissä vastaavat luvut olivat 75 ja 25 prosenttia. (Junila 2001a, 5–6.)

Talvisota alkoi marraskuun lopussa 1939 ja päättyi maaliskuussa 1940, jonka jälkeen alkoi välirauhan aika, joka päättyi jatkosodan alkamiseen kesäkuussa 1941. Talvisodan päättymisestä tuli tänä vuonna kuluneeksi 66 vuotta ja yli 60 vuotta on kulunut myös siitä, kun jatkosota päättyi syyskuussa 1944. Talvi- ja jatkosota vaati suuria ponnistuksia koko Suomen kansalta: miehet taistelivat rintamalla Suomen itsenäisyyden puolesta ja naisten ”sotaa” käytiin kotirintamalla.

Sotavuosista tuttu kirjainlyhenne YH tulee sanoista ylimääräiset harjoitukset, joilla tarkoitetaan lokakuussa 1939 toimeenpantuja armeijan kertausharjoituksia (Klefström 1999, 72). Ylimääräisten harjoitusten käynnistyminen merkitsi konkreettisen sotauhan kiristymistä uuteen vaiheeseen. Kotirintamalla toimenkuva muuttui hetkessä. Rintamalle lähteneiden miesten työt oli pystyttävä hoitamaan, tarvikepulaa rintamalla oli yritettävä helpottaa ja siirtolaisia oli autettava. (Saraste 1999, 757.) Lotat alkoivat leipoa leipää armeijaa varten jo ylimääräisten harjoitusten aikana. Tätä nelionmuotoista reikäleipää leivottiin esimerkiksi talvisodan aikana noin 80 000 kiloa päivässä. (Sulamaa 1999, 748.) Etelä-Pohjanmaalla lotat leipoivat talvisodan aikana miljoona kiloa leipää, joka lähetettiin rintamalla oleville sotilaille (Kakkuri ym. 1985, 183).

Sota-aika toi mukanaan vaikeuksia opettajille ja kouluille, joten koulun täytyi toimia sotatilanteen ehdoilla. Kireä tilanne rintamalla ja pommitukset haittasivat koulunkäyntiä ja koulutyö jouduttiin sota-aikana monesti keskeyttämään. (Laaksonen 2002, 206.) Talvisodan ajaksi koulut suljettiin, koska koulurakennuksia tarvittiin sotasairaaloiksi ja siirtolaisten majoitukseen sekä sotaväen ja siirtoväen muonitukseen (Korppi-Tommola 2002, 202). Talvisodan päättymisen jälkeen koulut olivat kiinni vielä parisen viikkoa ja kevätlukukausi alkoi huhtikuun alusta jatkuen poikkeuksellisesti kesäkuun loppuun (Laaksonen 2002, 207). Välirauhan lukuvuosi alkoi vasta lokakuun alussa 1940, koska elintarviketilanne vaati, että maaseudun lapset ottivat osaa maatilain töihin vielä syyskuunkin ajan. Välirauhan aikana koulutyötä tehtiin lähes normaaleissa puitteissa, mutta syksyllä 1941 koulu päästiin aloittamaan vasta

marraskuussa. Oppilaat osallistuivat erilaisiin talkoisiin ja keräyksiin. (Laaksonen 2002, 208–209.) Jatkosodan aikana koulunkäynti sujui rauhallisissa tunnelmissa aina kevääseen 1944 asti, jolloin Neuvostoliitto aloitti kiivaat ilmapommitukset. Tällöin kaupungeissa jouduttiin keskeyttämään koulunkäynti ja oppilaita evakuoitiin maaseudulle. Syksyllä 1944 koulutyö päästiin aloittamaan vasta marraskuussa ja koulutyö palasi vähitellen normaaliksi. (Korppi-Tommola 2002, 202.)

Talvisodan sytyttyä alettiin myös valtion virastoja evakuoida pois Helsingistä ja muista Etelä-Suomen kaupungeista, joita siirrettiin muun muassa Etelä-Pohjanmaalle. Eduskunta siirrettiin Kauhajoelle, jossa se toimi joulukuun alusta 1939 helmikuun 12. päivään 1940. (Kakkuri ym. 1985, 194.)

Suomen kansanhuolto perustettiin syyskuussa 1939 (Sinerma 1995, 119). Etelä-Pohjanmaalle muodostettiin kaksi kansanhuoltoapiiriä, Vaasan ja Seinäjoen piirit. Jokaiseen kuntaan perustettiin kansanhuoltolautakunta, josta jaettiin ostokortit, joita oli työn laadun ja perhesuhteiden takia monen asteisia. (Kakkuri ym. 1985, 192.) Kansanhuollon asetuksen mukaan nestemäisten polttoaineiden sekä kahvin ja sokerin myynti määrättiin säännöstelyn alaiseksi vuonna 1939. Toiminnan tarkoituksena oli estää näiden tarvikkeiden hamstraus. Vuoden 1940 aikana säännöstely koski jo melkein kaikkia elintarvikkeita ja taloustavaroita. Säännöstelyn aikana tavaroita voitiin ostaa vain korttikuponkeja vastaan. (Sinerma 1995, 119.) Kahvin tuonti päättyi vuonna 1941 ja sen jälkeen saatavilla oli vain korviketta. Sokeri korvattiin sakariinilla. Kevyen työn tekijän leipäkorttiannos oli pienimmillään 250 grammaa jauhoja, suurimoita tai näkkileipää päivässä. Vaikeimmin säännösteltäviä olivat helposti pilaantuvat elintarvikkeet kuten maito ja kananmunat. Maaseudulla asuvilla oli paremmat mahdollisuudet ruoan hankintaan kuin kaupungissa asuvilla, koska maaseudulla asuvat elivät omavaraistaloudessa. Etelä-Pohjanmaalla pula näkyi pitkälti erilaisten kulutustavaroiden, kuten tekstiilien, kenkien ja polkupyöränrenkaiden kohdalla. Säännöstely edellytti ihmisiltä kekseliäisyyttä. Esimerkiksi siirappia valmistettiin sokerijuurikkaasta ja kahvinkorviketta viljanjyvistä tai voikukanjuurista. Ihmiset kävivät kauppaa myös ”mustan pörssin” kaupan välityksellä. ”Musta pörssi” hankki tavarat suoraan tuottajilta ja myi ne kuluttajille ilman ostokuponkeja korkeammalla hinnalla. Tällaisesta kaupanteosta kiinnijoutuminen tiesi varoitusta tai muuta rangaistusta. (Kakkuri ym. 1985, 192–193; Kempainen 2005, 464–465.)

Kansanhuollon alainen säännöstely jatkui osittaisena vuoteen 1953 asti (Junila 2001a, 4).

Välirauhan alusta lähtien oli periaatteena, että viljelijä oli velvollinen luovuttamaan säännösteltyyn kauppaan sen osan satoa, joka jäi yli oman tarpeen. Kansanhuolto valvoi luovutuksien oikeellisuutta ja lainmukaisuutta. Elintarvikkeista maito ja liha tulivat myös luovutusten alaiseksi. Kansanhuoltoviranomaiset määräsivät tarkastajia, jotka kiertelivät maataloissa. Näin yritettiin kitkeä huijarit ja taata se, että jokainen kantoi kortensa kekoon yhteisen hyvän ja isänmaallisuuden nimissä. (Sinerma 1995, 132–133.) Hevosia jouduttiin myös luovuttamaan rintamalle. Luovutuksen yhteydessä hevosen mukana tuli olla tietty määrä kuroja ja heiniä, jotta alkuvaiheen ruokinta onnistuisi paremmin. Myöhemmin ruokinta hoidettiin viljelijöiden luovutusvelvollisuuden kautta. (Juutilainen 1999, 336–337; 340.)

Pimennysverhojen käyttöpakko astui voimaan heti talvisodan alkamispäivänä myös entisen Vaasan läänin alueella. Ikkunat oli peitettävä tarkoin, eikä ulkona liikuttaessa saanut käyttää ylöspäin näkyviä valoja. Väenkokouksia pyrittiin välttämään päiväsaikaan ja muun muassa jumalanpalvelukset aloitettiin monilla paikkakunnilla vasta ennen hämärän tuloa. (Kakkuri ym. 1985, 189.)

Kenttäpostilähetykset olivat sekä talvi- että jatkosodassa yleisin ja tavallisin keino pitää yhteyttä rintaman ja kotiväen sekä sukulaisten, ystävien ja tuttavien välillä. Palveluksessa olevien kenttäpostiosoitteena oli sotilasarvo ja nimi, keskuskenttäpostikonttorin numero sekä jokaiselle perusyksikölle annettu peitenumero. Jatkosodan alkaessa yhteiskunnan kaikki toiminnat tulivat sensuurin alaisiksi. Postilähetyksiä tarkastettiin pistokokein, koska kirjeissä ja korteissa ei saanut olla vihollista hyödyttäviä tietoja. Kenttäpostissa kulki jatkosodan aikana kaikkiaan noin miljardi postilähetystä. (Rönkkönen 2005, 634–646.)

Lotta Svärd -järjestö perustettiin vuonna 1921 ja se toimi suojeluskunnan sisärjestönä. Järjestön tehtäviksi oli määritelty suojeluskunta-aatteen kehittäminen sekä suojeluskunnan avustaminen sen tehtävässä suojella kotia ja isänmaata. Lotta Svärd -järjestö oli kouluttanut jäsenistöään mahdollisen sotilaallisen kriisin varalle lääkintä-, muonitus-, varustus-, keräys- ja kansliajaostoissa. Viimeisen tilastoinnin

mukaan vuonna 1943 järjestössä oli 172 755 jäsentä. Vuonna 1943 lottatyttöjä (pikkulottia) oli 48 858. (Olsson 2005, 434–437.) Etelä-Pohjanmaan alueen naisista vuonna 1943 noin 18 000 kuului Lotta Svärd -järjestöön (Junila 2001a, 4). Lottatoiminta jakautui työskentelyyn kotirintamalla ja rintamalla. Kotirintamalla lottatyön teki haasteelliseksi sen sovittaminen muiden jokapäiväisten töiden lomaan.

Vuonna 1938 säädettiin laki, jonka perusteella kaikki Suomen kansalaiset olivat työvelvollisia 18–55 ikävuoteen ja olivat velvollisia ottamaan vastaan viranomaisten heille osoittaman työn, josta maksettiin asianmukainen palkka. Vuoden 1942 työvelvollisuuslaki nosti työvelvollisuusiän 69 vuoteen. Työvelvollisuuslaki oli tarkoitettu niin miehille kuin naisillekin. Lain mukaan työvelvollisuusmääräystä ei saanut antaa henkilölle, joka ei voi poistua kotoaan työtehtäviin, jos kotona oli jatkuvaa hoitoa tarvitseva lapsi tai muu apua tarvitseva henkilö. Työnteon estävä vamma tai sairaus vapautti henkilön työvelvollisuudesta. (Sinerma 1995, 57–58; Kemppainen 2005, 460–461.)

Laskiaistiistai vuonna 1942 käynnisti vuotuiset ”mottitalkoot”, joiden tavoitteena oli herättää ihmiset vapaaehtoisesti auttamaan puupulassa olevaa lähinaapuriaan, sotalleskeä tai invalidia hakkaamalla heille polttopuita. Ensimmäiset mottitalkoot yllättivät suurella tuloksellaan, koska kotirintamalla ylitettiin asetettu miljoonan motin tavoite. Ahkerimmat mottitalkoisiin osallistuneet palkittiin mottikirves-merkeillä. Rautakirveen sai yhden motin hakkaamisesta, hopeakirveen sai lunastaa neljällä motilla ja kultakirveen 16 motilla. (Lindroos 2005, 552–553.)

Sota pakotti osan väestöstä jättämään kotinsa ja lähtemään siirtolaisiksi muualle Suomeen. Siirtolaisilla tarkoitetaan nimenomaan siirtokarjalaisten eli luovutetun Karjalan alueelta sodan tai rauhanehtojen vuoksi pois siirtyneitä. Kaikkiaan siirtoväkeä luovutetulta alueelta oli noin 420 000, joista 410 000 oli karjalaisia. Evakuoitujen sijoituspaikkakuntien valintaan vaikuttivat rautateiden kuljetusmahdollisuudet ja väestönsuojelulliset näkökohdat. Eteläisiin lääneihin oli varattu sijoitusalueita suurten kaupunkien (muun muassa Helsingin, Tampereen ja Turun) väestön mahdollista evakuointia varten, joten niihin ei juuri sijoitettu siirtoväkeä. Hyvien rautatieyhteyksien päässä oleviin kuntiin sijoitettiin enemmän väkeä kuin syrjäisille alueille. (Raitis 1993, 201; 212.) Etelä-Pohjanmaalle ensimmäiset laajat siirtolaisryhmät saapuivat

joulukuun alussa vuonna 1939. Seinäjoelta ne ohjautuivat eri puolille maakuntaa. Koulujen ollessa sodan vuoksi lakkautettuina niitä käytettiin alkusijoituspaikkoina, joista evakuoitujen ohjattiin yksityistiloihin. Kaikki liikenevät kamarit otettiin käyttöön, ja talon väki asui vähän entistä ahtaammin. Moniin pohjalaisiin pihapiireihin kuuluivat tyhjilleen jääneet erilaiset pikkutuvat, niin sanotut paapantuvat, joiden käyttöönotto mahdollisti siirtolaisten majoittamisen. Vuoden 1944 lopussa entisen Vaasan läänin alueella asui noin 118 000 siirtolaista, jotka olivat runsas neljännes evakuoitujen kokonaismäärästä. (Kakkuri ym. 1985, 194–195.)

Suomalaiset joukot ottivat talvi- ja jatkosodan aikana noin 64 000 neuvostoliittolaista sotavankia (Tikkanen 2002, 18). Sotavankien määrän lisääntyessä ja vankien työkäytön laajentuessa perustettiin Suomeen vuosien 1941–1944 aikana yhteensä 32 sotavankileiriä (Hokkanen 2004, 72). Sotavankeja käytettiin töissä paikkaamassa sodasta johtuvaa pysyvää työvoimapulaa ja he olivat alusta lähtien tärkeä työvoimareservi. Heitä sijoitettiin erilaisiin työtehtäviin, joita olivat mm. metsä- ja maataloustyöt, sekä armeijan linnoitus- ja tietyöt. Jatkosodan aikana oli suomalaisissa maalaisaloissa töissä noin 40 000 sotavankia. (Mikkola 2002, 278; Lovio 1993, 92.) Sotavankien käyttö maataloustöissä laajeni sitä mukaa kun sota pitkittyi. Myös vankien pitämisestä tilapäisissä joukkomajoitustiloissa luovuttiin ja vangit hajautettiin niihin taloihin, joissa työvoiman tarve oli jatkuva. Vankien vartiointi lopetettiin ja vanki oli sen talon vastuulla, jonka töissä ja majoituksessa hän oli. (Pietola 1987, 140.)

Sodat jättivät jälkeensä noin 30 000 sotaleskeä ja 50 000 sotaorpoa. Sotalesket saivat valtiolta rahallista korvausta, jonka tavoitteena oli antaa taloudellista tukea. Lisäksi jokaisesta lapsesta sai 20 prosenttia äidin saamasta summasta. Valtion korvauksista huolimatta monet sotalesket kävivät töissä, jotta pystyivät elättämään perheensä. Mikäli sotaleski solmi uuden avioliiton, hänelle maksettiin kolmen vuoden korvaussumma kerralla. Pohjanmaalla sotaleskiä arvostettiin suuresti ja heidän uhrauksensa isänmaan puolesta nostettiin jatkuvasti esille. (Kemppainen 2005, 467–468.)

2.2 Sota ja arki kotirintamalla

Talvi- ja jatkosodasta on julkaistu satoja teoksia, sekä romaaneja että dokumentteja, kuten esimerkiksi: *Kotirintama 1941–1944* (1972), *Kun kansa eli kortilla* (1974), *Elettiin kotirintamalla* (1981), *Kotirintaman kahdet kasvot* (1985) ja *Näin taisteli kotirintama* (1991). Näissä teoksissa painottuu aineellisten edellytysten, pulan ja säännöstelyn raportointi ja kuvaaminen. (Junila 2001a, 3.) Sota-aikaa on kuvattu myös kulttuurisin keinoin, kuten esimerkiksi elokuvina, joista uusimpia ovat Klaus Härön ohjaama sotalapsista kertova elokuva *Äideistä parhain* ja Ilkka Vanteen ohjaama lotista kertova elokuva *Lupaus*, joissa sota-aikaa kuvataan naisten ja lasten näkökulmasta. Hännikäisen (1998, 105) mielestä yhteisenä teemana sota-ajasta kertoville dokumenteille ja kaunokirjallisille kuvauksille voidaan pitää elämän kokonaisvaltaista järkkymistä ja kaaoksen keskellä uuden elämänjärjestyksen etsimistä. Yksityinen hätä muuttuu kollektiiviseksi hädäksi, pelon ja odotuksen paineet huoleen koko kansakunnan kohtalosta. Muistelmateoksia ja alueellisia kuvauksia sota-ajalta löytyy useita, mutta ne antavat niukasti tietoa siitä, miten kotirintamalla on eletty ja toimittu. Tätä tutkimusta varten olemme joutuneet etsimään aiheen kannalta relevanttia kirjallisuutta ja sopivia tutkimuksia monelta eri tieteenalalta, joita olemme soveltaneet kotirintamanaisten arkea käsittelevään tutkimukseemme.

Varsinaisia tutkimuksia sota-ajan kotirintamasta on tehty hyvin vähän. Anne Eilola (2004) on tutkinut pro gradu –tutkielmassaan *Sota- ja pula-ajan paikallisyhteisöllisyys pohjalaisten kotirintamanaisten kertomana*, jossa aineistona on käytetty samaa Korina-aineistoa, jota mekin olemme käyttäneet. Tutkimuksessa käytettiin 15 kotirintamanaisen haastattelua. Keskeisimpiä tutkimustuloksia oli se, että sota- ja pula-ajan yhteisöllisyys oli pohjalaiskylissä vahvasti toiminnallista. Tämä toiminnallinen yhteisöllisyys näyttäytyi talkoina, naapuriapuna, perheen ja suvun keskinäisenä apuna, erilaisina kursseina sekä erilaisina kylän yhteisinä tapahtumina. Tämä tutkimus on toiminut meille eräänlaisena vertaistutkimuksena, koska työn aihealue on hyvin lähellä omaamme. Myös tutkimuksen metodologiset valinnat ovat olleet samankaltaisia kuin meidän tutkimuksessamme.

Laajempi naisten sota-ajan kokemuksista kertova tutkimus on *Naisten aseet: suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*, jonka ovat toimittaneet Riikka Raitis ja Elina Haavio-Mannila (1993). Tutkimus tehtiin Marttaliiton aloitteesta ja se käsitteli naisten sodanaikaista asemaa ja heidän työpanostaan. Kohderyhmänä olivat ennen vuotta 1924 syntyneet naiset. Tutkimus toteutettiin kyselylomakkeella, joka sisälsi kysymyksiä eri aihealueista. Kyselyssä vastaajia pyydettiin kertomaan kokemuksistaan ja muistoistaan työelämästä, lääkintähuollosta, vapaaehtoistoiminnasta, koulutuksesta, kotitaloudesta, perhe- ja ystäväpiiristä, vapaa-ajasta, henkisestä ilmapiiristä sekä sotaan asennoitumisesta. Kyselylomakkeiden välityksellä saatiin kerättyä omaelämäkerrallista muisteluaineistoa. Pyrkimyksenä tutkimuksessa on ollut liittää vastauksissa kuvatut tapahtumat ja asiat historialliseen taustaansa, sekä jossain määrin myös muistelut keruuajankohtaansa. *Naisten aseet* –teos on toiminut meille oleellisimpana taustatutkimuksena, koska sen aihe on niin lähellä meidän omaa tutkielmaamme. Tämä tutkimus on ollut hyvä vertailukohde Korina-aineistoon, koska se sisältää samanlaisia teemoja, jotka ovat historiallisesti kytkeytyneet samaan aikakauteen. *Naisten aseet* –teoksessa käytetyn aineiston muisteleva luonne on nähtävissä myös meidän omassa haastatteluaineistossamme.

Sota-ajan äitikansalainen

Lempi Hanhisalo kuvaa Suomen Kuvalehdessä vuodelta 1942 suomalaista, maaseudun naista seuraavasti:

”/.../Usko on eräs niistä kulmakivistä, joille maaseudun naisen kestävyys on rakennettu. Toisen muodostaa rakkaus omaan maapalaan, joka edustaa hänelle isänmaata. Maaseudun naisessa elää vuosisatainen sadonkorjaajan henki, halu kerätä aittaansa kaikki, mitä hänen maansa voi tuottaa niille, joille juuri tämän talon sato merkitsee elämää. Kovina aikoina, kun mies on vaeltanut sotakentillä, on naisen emon vaisto pitänyt perheen koossa ja hengissä. Kun mies on palannut takaisin omien raskaitten kokemuksiensa polttamana, on nainen saanut hänet uudelleen kiinni elämään vanhoillisuudellaan, jolla hän on hellimättömästi turvautunut maahan. Että juuri nainen talon pystyssä pitää, sen tunnustaa kansa väittämällä, ettei mies voi hevosellakaan tuoda riittävästi taloon, jonka takkalattia vuotaa.

Maaseudun naisen elämää mahtuu monta tehtävää. Hän on perheenemäntä, joka ohjaa kulutusta, myöskin sen elättäjä, joka miehen rinnalla ottaa osaa tuottavaan työhön niin hyvin hänen eläessään kuin hänen kuoltuaan, jolloin hän kykenee pitämään työn käynnissä ja kasvattamaan lapsensa. Naisen sisu

saa hänet hellittämättä kamppailemaan perheen puolesta. Tuskansa ja yksinäisyytensä hän itkee lapsiltaan salassa joko kamarissaan, aittakäynnillään, navetan hämyssä tai sen pihapuun varjossa, jonka runkoa hänen jonkin nuoruutensa onnellisen muiston vuoksi vielä vanhanakin täytyy kädellään sivellä.

Maaseudun nainen on myös aviovaimo. Miehen rinnalla hän kestää mitä tahansa, kun on pakko kestää. Hänen voimansa kasvaa niitten tehtävien kera, joita elämä hänelle antaa. Hänen luottamuksestaan oikenee Suomen miehen selkä. Suomen nainen on aina uskonut Suomen mieheen, näin on miehen rinnalla taistellut hänen arvoisensa nainen.

Maaseudun nainen on myöskin äiti. Hän kasvattaa poikansa seisomaan suorina ja tyttärensä taitaviksi ja sitkeiksi. Suomen äitien voima ja usko on kantanut kutakin seuraavaa sukupolvea sen vaikeuksissa ja lisännyt hiukan sen elämäniloa. Äitiys on kehittänyt maaseudun naisen oman kodin piiriin kohdistuneesta yksityisvastuusta yhteisvastuuseen, joka ensin on käsittänyt naapurit ja oman kylän, sitten koko isänmaan, ensin oman perheen, sen lapset ja palkolliset, sitten koko kansan.”

Tämä aikalaiskuvaus kertoo tiivistetysti naisen elämästä sodanaikaisessa Suomessa. Samalla se toimii myös eräänlaisena taustamääritelmänä meidän tutkimukses- samme, koska se tuo esiin kotirintamalla vallinnutta ilmapiiriä nimenomaan silloin kun sota oli käynnissä.

Anneli Anttosen (1997, 172; 186) mukaan äitinä olemisesta muodostui yhteiskunnallinen status naisille: naisten tehtävänä oli synnyttää lapsia kansakunnalle samalla tavalla kuin sotilaiden tehtävänä oli suojella kansakuntaa. Toiseksi naisten tehtävänä oli kasvattaa lapsista kunnan kansalaisia. Kolmas naisten tehtävä oli koti ja kodinhoito sekä perheenemännyys ja neljäs oli olla hyvä vaimo. Naisten yhteiskunnalliset velvollisuudet liittyivät lapsiin ja kotiin vastakohtana miehille, joiden velvollisuus oli ansiotyö ja perheen elatus. Anttonen on äitikansalaisuuden käsitteellä halunnut korostaa ensinnäkin sitä, että naisten ”oikea” tehtävä oli synnyttää, lisätä väestöä, kasvattaa lapsia ja huolehtia heidän hyvinvoinnistaan. Ritva Nätkin (1997, 27) on todennut väitöskirjassaan, että äitikansalaisuus oli toisista huolehtimisen laajentamista yksityisestä julkiseen, perheestä yhteiskuntaan. Yhteiskunnallinen äidillisyyys oli kansalaisvelvollisuus, joka kosketti kaikkia naisia, myös naisia, jotka eivät olleet äitejä.

Nätkin (1997, 245) on luonut väitöskirjassaan karikatyyrin osittain menneisyyteen sijoittuvasta suomalaisesta äidistä. Tämän karikatyyrin hän on muodostanut oman tutkimusaineistonsa perusteella ja siihen sotakokemukset ovat antaneet oman leimansa:

”Suomalainen äiti oli nainen, joka päätti ylväästi, itsetietoisesti ja väsymystään valittamatta selviytyä tarvittaessa yksin suurestakin (koti- ja ansio)työmäärästä monen lapsen kanssa, mutta jätti oven raolleen (erilaisissa) taisteluissa haavoittuneelle miehelleen, jos tämä vain jaksoi tai halusi tulla kumppaniksi vanhemmuuteen.”

Tutkimuksessamme haluamme tuoda esiin naistoimijuutta, joka oli sota-aikaisen poikkeustilan kannalta merkittävää, erityisesti naisten muuttuvan yhteiskunnallisen aseman takia. Koska naisten tuotannollinen työ lisääntyi sota-aikana, se vähensi äitien aikaa välttämättömistä huolenpitotehtävistä. Vaikeimpiin tilanteisiin joutuivat pientilojen emännät. Heidän piti selvittää karjanhoito-, maanviljely- ja metsätöistä sekä sen ohella lasten, sairaiden ja vanhusten hoidosta. Myös taajamien ja kaupunkien palkkatyöhön lähteneet äidit tarvitsivat lastenhoitoapua. Esimerkkejä sodan konkreettisista vaikutuksista kotirintamaan olivat Karjalasta evakuoitujen huolto evakkomatkan aikana sekä sijoittamisvaiheessa, lasten siirrot maalle, Ruotsiin ja muihin maihin sekä sotaorpojen ja -leskien avustaminen. Naisten maatalousyhteiskunnassa näkymättömäksi jäänyt huolenpito tuli esiin sota-aikana uudella tavalla välttämättömäksi yhteiskunnalliseksi työalaksi. Sota-ajasta nousee kaksi selvää naisihannetta: tulevaa sukupolvea vaaliva äitikansalainen ja maanpuolustukselle elämänsä omistanut lotta. Käyttämässämme Korina-aineistossa osa haastatelluista naisista on ollut sota-aikana äitejä ja osa on toiminut lottatehtävissä. Näiden naisihanteiden toiminta- ja tehtäväkentät olivat kovin erilaiset, mutta niiden toimintapolitiikassa oli paljon yhteistä. Taustalla olivat porvarilliset, ydinperhettä ja isänmaata korostavat arvot, joiden valossa kumpikin ihannetyyppi tehtiin määrittelemällä naiselle oma paikka tiukkoine toiminnallisine ja moraalisine rajoineen. Ne johdettiin painottamalla naisen ”luontaisia” erityisominaisuuksia, erityisesti äitiyttä, ja naisellisiksi vakiintuneita yhteiskunnallisia tehtäviä. (Satka 1993; 1994.)

Anu Koivunen (1994, 314) on tarkastellut naisen asemaa yhteiskunnassa sota-ajan elokuvien kautta. Hän on kritisoinut sellaisia teoksia, joissa on korostunut sota-ajalle tyypillinen ”pesemisen ja puunaamisen aikakausi”. Tuo aikakausi näkee työnteon

konkreettisenä todellisuutena, josta välillä ”paetaan” viihteen tai kulttuurin pariin eikä kyetä hahmottamaan kulttuurin materiaalien ja symbolisten tasojen yhteyksiä. Esimerkiksi elokuvat nähdään ajanvietteenä sodan kauheuksien keskellä eikä niitä nähdä konkreettisenä ajalle tyypillisenä yhteiskunnan kuvana. Koivusen (1995, 230–231; 242) mukaan sotavuosien suomalaisissa naisista kertovissa elokuvissa on nähtävissä neljä keskeistä naiseuden diskurssia, naiskuvaa: äiti, langennut nainen, haaveileva nainen (fani) ja moderni nainen. Näistä naiskuvista äitiys nähdään niin yhteiskunnallisena kuin biologisenaakin kunniallisuuden ja jatkuvuuden symbolina ja langenneen naisen kuva merkitsee sille uhkaa. Lankeemuksen kuvissa naiseus näyttäytyy joko perisyntinä tai liikaa haluamisena, joka puolestaan liittyy haaveilevan naisen (fani) kuvaan. Modernin naisen kuvan voidaan nähdä kuvastavan yhteiskunnallista kehitystä. Koivunen on lähtenyt tarkastelemaan naiseutta äitiyden kuvista, joissa naiseus näyttäytyy kansakunnan kunniallisuutta, jatkuvuutta ja pysyvyyttä takaavana, ja kietoutuu uuden naisen kuvaan, joka taas merkitsee naiseuden yhteiskunnallisen muutoksen merkiksi ja sen katalysaattoriksi. Edellä mainitut naiskuvat ovat myös sisäisesti dialogisia ja ristiriitaisia. Sotavuosien elokuvissa äitiyttä määritellään esimerkiksi suhteessa kansakuntaan, perheeseen, uskuntoon, seksuaalisuuteen, työhön ja kulutuskulttuuriin. Koska naiskuvat liittyvät suhteessa toisiinsa, sotavuosien naisten elokuvien diskurssiivinen kenttä voidaan hahmottaa siten, että lankeamisen, faniuden ja moderniuden diskurssit ovat äitiyden ”toiseuksia”, joiden kautta ja joihin suhteessa äitiyttä määritellään.

Naisen pääasiallinen tehtävä oli synnyttää ja kasvattaa lapsia ja huolehtia kodin töistä. Sota-aika toi mukanaan muutoksia naisen arkeen, sillä naisten huolenpitotehtävät ulottuivat myös kauas kodin ulkopuolelle. Kotirintamalla naisten tehtävissä näkyi isänmaallisuuden arvostus, mikä ilmeni esimerkiksi siinä kuinka innokkaasti naiset osallistuivat talkoisiin, joissa ommeltiin lumipukuja ja kudottiin sukkia ja lapasia lähetettäväksi rintamalle. Lottia työskenteli sekä kotirintamalla että sotarintamalla ja heillä oli monia erilaisia työtehtäviä. Kotirintamalottien tärkeimpiä tehtäviä olivat kenttälottien varustaminen ja huolto sekä huolehtiminen sotaorvoista ja invalideista ja lisäksi he avustivat reserviläisten ja evakuoitujen perheitä (Satka 1994, 88). Rintamalotan työnkuva oli yhtä moninainen kuin kotirintamalla työskennelleen lotan. Pääasiassa naiset työskentelivät rintamalla muonitus- tai sairaanhoito-tehtävissä, mutta jotkut heistä olivat myös toimistotehtävissä ja viestinkuljettajina

(Rautio 2001, 10). Naisten osallistuminen monenlaisiin tehtäviin niin kotirintamalla kuin varsinaisella rintamalla tuo esiin heidän vahvaa osallisuuttaan ja toimijuuttaan olla mukana turvaamassa omaa maataan.

Naisten arjenhallinta

Arki nähdään usein liian tavallisena asiana, jotta se olisi tieteellisesti mielenkiintoinen tutkimusaihe. Arjesta kuitenkin muodostuu meidän jokaisen ihmisen elämä. Käyttämämme Korina-aineisto sisältää paljon kuvauksia arkisesta elämästä, johon sota-aika tuo oman merkityksensä. Arkea on määritelty monin eri tavoin: sitä on luonnehdittu sekä juhlan että historiallisten tapahtumien vastakohtaksi; sitä on kuvattu myös julkisen ja työelämän vastakohtaksi eli yksityiselämäksi, johon kuuluvat esimerkiksi koti ja perhe. Arki on nähty siis rutiinina ja työntekona, (tiedostamattomina) tapoina, joka on niin kutsuttua normaalia ja tavallista elämää. (ks. Julkunen 1986.) Naistutkimus on määritellyt arkielämän inhimillistä uusintamista turvaaviksi toimiksi (ks. Rantalaiho 1986). Naistutkijat ovat korostaneet, että erilaiset arjen toiminnot, muun muassa asuminen, syöminen, lastenhoito ja yleensä kaikenlainen huolenpityö on miesten käsitemaailmoissa mielletty naisten puuhiksi (Meyer 1986, 148). Niinpä arjen näkyväksi tekeminen on olennaisesti naisten elämän ja historian näkyväksi tekemistä (Julkunen 1986, 133). Tässä meidän tutkimuksessamme olemme halunneet nostaa esiin eteläpohjalaisten kotirintama-naisten kokemuksia siitä millaiseksi sota-ajan arki muodostui. Lisäksi olemme halunneet korostaa naisten arkielämän merkityksellisyyttä ja sen näkyväksi tekemistä.

Sota vei kotoa pois miehet, joten kirjeenvaihdon avulla koetettiin säilyttää perhe jollakin tasolla yhdessä, fyysisestä erosta huolimatta. Satu Pekkarinen (1998, 61–62) on tutkinut sodanaikaista kirjeenvaihtoa perhettä ja yhteisöllisyyttä ylläpitävänä voimana. Hänen mukaansa arki muodostuu tietyistä rutiineista, jotka tuovat ennustettavuutta elämään. Rutiineja ei kuitenkaan nähdä elämää kahlitsevina ja vapautta rajoittavina vaan ne voidaan nähdä myös voimavaroina, jotka luovat turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta. Sota rikkoi näitä rutiineja ja sai aikaan turvattomuutta, köyhyyttä ja epätietoisuutta. Miehen jouduttua sotaan normaali perhe-elämä muuttui, jolloin vanhat rutiinit rikkoutuivat ja perheen oli mukauduttava

uuteen tilanteeseen. Arki määrittää ihmisten toimintaa ja on siten instituutio, mutta jota ihmiset pystyvät itse omalla toiminnallaan ja asenteillaan muokkaamaan. Kun kriisi kohtaa yhteisön, on arjen tuottaminen näkyvämpää kuin tilanteessa, jonka ihmiset ovat ennestään määritelleet arkiseksi. Muutokset arkipäivässä ovat vaikeasti havaittavissa, kun suuret muutokset tapahtuvat samanaikaisesti. Suurten muutosten aiheuttamat reaktiot arkipäivässä eivät välttämättä tule huomatuksi, koska arkielämän toiminnot eivät tuota spontaanisti kysymyksiä kuinka ja miksi, sillä arkisessa huolenpidossa ihminen on liittynyt ympäristöönsä. (Meyer 1986, 148.) Ajan kuluessa arjelle löytyy paikka sodassakin, kun sota arkistuu. Yhteydenpito perheenjäsenten kesken voidaan nähdä tärkeänä tekijänä määriteltäessä uutta, sodanaikaista arkea. (Pekkarinen 1998, 62.)

Pekkarisen (1998, 62) mukaan arkea voidaan pitää läheisenä elämänhallinnan käsitteelle, josta voi olla apuna arjen tuottamisessa. Elämänhallinta on arkea suppeampi käsite, koska se on jollain tavalla lähempänä yksilöä ja se nähdään ihmisen sisäisenä toimintana. Arki taas sisältää olennaisena osana tuttuuden, tavallisuuden, normaaliuden ja rehellisyyden ja se edellyttää suhteita ulkomaailmaan. Pekkarisen tutkimuksessa perheenjäsenet, toisin sanoen puoliset, pyrkivät elämänhallintaan kirjeenvaihdon kautta, joka tuottaa perheelle yhteistä arkea. Perusteluja sota-ajan runsaalle kirjeenvaihdolle on Viljo Rasilan (1984, 23) mukaan ensinnäkin se, että haluttiin säilyttää kosketus läheisiin ja toiseksi haluttiin mahdollisimman usein ilmoittaa kotiin, että oltiin vielä hengissä. Lisäksi kirjeiden välityksellä haluttiin lähettää kotiin työ- ja toimintaohjeita. Kirjeiden keskeinen tehtävä oli erilleen revityn perheen yhteensaattaminen. Sodanaikaisen kirjeenvaihdon tehtävänä oli myös sotamoraalin kohottaminen, sillä rohkaisevat kirjeet taisteluiden aikana lähensivät kotirintamaa ja sotarintamaa (Huuhtanen 1984, 31). Päähuomio Pekkarisen (1998, 49) tutkimuksessa on positiivisen yhteisöllisen tunteen ylläpitäminen, jonka avulla perhe pysyi edelleen perheenä pitkästä erosta ja välimatkasta huolimatta. Kirjeenvaihto olikin sota-aikana ainoa yhteydenpitomuoto kodin ja rintaman välillä, sillä miehillä ei ollut usein mahdollisuutta tulla kotiin lomalle. Kirjeiden kirjoittaminen oli ajanvietettä monille sotilaille, sillä taisteluissa saattoi olla pitkiäkin taukoja, eikä muuta tekemistä juuri ollut. Kotirintamalla ei taas välttämättä ollut sellaista hetkeä, jolloin ei puuhaa olisi ollut, mutta naiset aina löysivät jonkun välin, milloin kirjoittaa omalle sotilaalleen.

Arjen vaikeista tilanteista selviytymistä kuvaava Irmeli Hännikäisen (1998) tutkimus *Vaimot sotainvalidien rinnalla: elämäntehtävänä selviytyminen* käsittelee naisten arkea sodassa vammautuneen puolison rinnalla. Hännikäisen tutkimus kuvaa arjen tasolla sotavammaisen perhettä yhteisöllisen turvan perusyksikkönä ja sitä, kuinka perheen sisäisessä työnjaossa hoiva ja huolenpito ovat korostuneesti naisen tehtävänä. Tutkimuksessa kerrotaan naisten kokemuksista ja keinoista selviytyä vaikeassa elämäntilanteessa. Elämänhallinta nousee keskeiseksi teemaksi naisten omassa elämässä. Myös tämän meidän tutkimuksemme tarkoituksena on tuoda esiin naisten kokemuksia ja selviytymiskeinoja poikkeuksellisessa elämänvaiheessa. Hännikäisen tutkimuksessa perhe nähdään yhteisöllisenä turvana, meidän työssämme yhteisöllistä turvaa tarjoaa lähiyhteisön lisäksi myös koko kyläyhteisö.

Ihminen käyttää erilaisia selviytymiskeinoja hallitakseen muuttuneita olosuhteita ja niiden aiheuttamaa stressiä. Stressi syntyy, jos yksilön kokemus sisäistä tai ulkoisista haasteista ylittää hänen resurssinsa niiden käsittelyyn. Muutokset resursseissa joko vahvistavat tai heikentävät selviytymistä. (Lazarus & Folkman 1984, 1–21.) Kun selviytymistä on tutkittu, voidaan samanaikaisesti tarkastella sekä ihmisen sisäisiä että ulkoisia tekijöitä. Ihmisten sisäiset tulkinnat ja kokemukset ympäristön tapahtumista puolestaan vaikuttavat siihen, mitkä tekijät voivat muuttua hyvinvointia tukeviksi ja mitkä sille haitallisiksi. Ulkoiset olot viittaavat selviytymisen ympäristö-edellytyksiin. (Hännikäinen 1998, 38–39.)

Eri elämänvaiheisiin ja niissä tapahtuviin muutoksiin sisältyy haasteita, joista selviytyminen vaatii sekä aineellisia että henkisiä voimavaroja. Selviytyminen on yhteydessä toimintakykyyn ja sen rajoituksiin. Monipuolisuus toimintakyvyssä ja taidoissa auttaa sopeutumaan ulkoiseen ympäristöön ja elämäntilanteen mukanaan tuomiin vaatimuksiin. Selviytyminen alkaa tilanteen arvioinnista, jolloin ihminen arvioi asioiden merkitystä itselleen ja ympäristölleen sekä etsii keinoja haasteisiin vastaamiseen. Siihen miten tilanne koetaan ja miten siihen vastataan, vaikuttavat erilaiset yksilölliset ja ympäristöön liittyvät tilannetekijät. Yksilöllisiä tilannetekijöitä ovat muun muassa ikä, sukupuoli, sosiaalinen asema, itsetunto, aikaisemmat kokemukset kriiseistä ja selviytymiskeinoista sekä yksilön arvot, uskomukset ja sitoumukset. Ympäristöstä tulevia tekijöitä taas ovat yleiset normit ja asenteet. (Hännikäinen 1998, 40.) Käyttämässämme Korina-aineistossa kotirintamanaisilta on

vaadittu paljon yksilöllisiä tekijöitä, jotka ovat auttaneet heitä selviytymään sota-ajan tuomassa kriisissä. Kotirintamanaisten selviytymistä on edesauttanut myös ympäristöltä, kyläyhteisöltä saatu tuki.

Suomalaista palkkatyöläiskulttuuria väitöskirjassaan tutkinut Matti Kortteinen (1992, 43–44) on löytänyt aineistostaan selviytymiskertomuksen perustyyppin, jonka hän on pelkistänyt kolmeen perusosaan: 1) on kovaa, 2) yrittää selvitä, 3) on selvinnyt ja on siitä ylpeä. Kortteisen kehittämä selviytymiskertomusten perustyyppi on myös havaittavissa Marja Saarenheimon (1997) tutkimuksessa, jossa haastatellut naiset esittivät seuraavanlaisia selviytymiskertomuksia: lapsuuskoti oli köyhä, kertoja itse joutui lähtemään maailmalle hyvin nuorena ja joutui tekemään raskasta työtä. Myöhemmin kertoja solmi avioliiton, sai lapsia ja teki edelleen työtä koko ajan; toimeentulo oli tiukkaa, koska aviomies joi palkkarahat. Jollakin tavalla kertoja on kuitenkin selvinnyt tästä kaikesta nykyhetkeen, joka vihdoinkin on melko onnellista, koska lapset on koulutettu ja lähetetty maailmalle ja alkoholiongelmainen mies on kuollut. Selviytymiskeinoiksi nämä naiset määrittivät ennen kaikkea oman fyysisen vahvuutensa sekä sen, että vaihtoehtoja ei ollut: oli totuttava tekemään raskasta työtä ja oli kestävä vaikeat synnytykset ja puutteellisen ravinnon aiheuttama huonovointisuus.

Selviytymiskertomuksia voidaan esittää monella eri tavalla. Niissä voi tulla esiin kertojaminän oman aktiivisen toiminnan ja yrittämisen merkitys, mutta selviytymistä voidaan kuvata myös jonkinlaisena pakkona, olosuhteiden kestämisellä tai ikään kuin ihmeen kaupalla selviämisenä. (Peltonen 1993b, 389.) Eeva Peltosen (1997, 95) tulkinnan mukaan vanhemman sukupolven sotamuistoja on pyritty näkemään selviytymistarinoina. Nämä tarinat ovat auttaneet heitä selviytymään sekä sotaan liittyvistä järkytyksistä ja traumaista että sodanjälkeiseen aikaan liittyvistä kokemuksista siitä, miten heidän tarinansa sota-ajasta on kiistetty tai jopa tuomittu. Tyypillistä miesten selviytymiskertomuksille on katsottu olevan oman toiminnan korostaminen, esteiden ja erilaisten uhkien voittaminen. Naisten selviytymiskertomuksissa taas tulee esiin vaikeuksien kestämisestä pakko. (Saarenheimo 1997, 184.) Vaikeuksien kestämisestä pakko tulee esiin myös meidän aineistossamme, jossa haastatellut kotirintamaiset kertovat siitä, miten päivästä toiseen oli jaksettava hoitaa työt. Vaihtoehtoja naisilla ei ollut, koska arjen oli jatkettava sodasta huolimatta.

Erja Saraste (1994, 97) toteaa, että kokonaisuutena sotavuodet olivat naisille uudenlaisen vastuun aikaa. Kun miehet olivat rintamalla, käytännön tehtävien hoito jäi naisten harteille. Vaikka kirjeenvaihto koti- ja sotarintaman välillä olikin vilkasta, joutuivat naiset kohtaamaan yksin sota-ajan elämän kaikessa ankeudessaan ja raadollisuudessaan, tekemään itsenäisesti suuria ja kauaskantoisia päätöksiä ja koko ajan näyttämään ulospäin lasten ja muun perheen suuntaan optimismia ja uskoa parempaan huomiseen.

2.3 Lähiyhteisön antama sosiaalinen tuki naisille sota-aikana

Tutkimuksemme lähiyhteisö koostuu pääasiassa perheestä, sukulaisista ja naapureista ja muista kyläläisistä. Siirtolaiset ja sotavangit laajensivat tätä yhteisöä, koska he asuivat samassa pihapiirissä tai jopa samoissa tiloissa kuin heidät majoittanut perhe. Koska sota vei kotoa pois miesväen (aviomiehet, isät, pojat, veljet), naiset ja lapset jäivät kotiin, mikä osaltaan muutti perheen kokoonpanoa. Lähiyhteisön muodostama sosiaalinen verkosto on tehnyt mahdolliseksi sekä aineellisen että henkisen selviytymisen. Kaikille samanlainen tilanne yhdisti naapureita ja muita saman kylän asukkaita enemmän toisiinsa.

Tutkimuksessamme yhteisön antamaan tukeen liittyvät sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen käsitteet. Jaakko Seikkulan (1996, 16) mukaan sosiaalista verkostoa ja sosiaalista tukea ei pidä sekoittaa keskenään. Ne kyllä liittyvät toisiinsa, mutta tarkoittavat hieman eri asioita. Sosiaalista verkostoa sinällään ei ole olemassa, vaan se on käsite, jonka avulla voidaan kuvata ihmissuhteiden kokonaisuutta. Seikkula on tulkinnut Sven Hessleä (1991; ref. Seikkula 1996, 17), joka on erottanut sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen käsitteet toisistaan siten, että sosiaalisen tuen käsite viittaa yksilöön kohdistuvaan tukeen, tukea antavaan toimenpiteeseen ihmissuhteissa. Marja Holmilan (2001, 92) mukaan sosiaalinen tuki on sidoksissa vertikaaliseen jatkuvuuteen, ihmisen ja hänen jälkeläistensä menestymiseen ja hengissä pysymiseen. Ihmiset haluavat ympäristöltään jonkinlaista apua selviytyäkseen vaikeiden aikojen yli ja niissä tilanteissa tukea antava sosiaalinen verkosto saattaa osoittautua hyvin tärkeäksi, kun taas vastakkaisuutta korostava sosiaalinen ympäristö luultavasti vain lisää ihmisen vaikeuksia. Ilman sosiaalista tukea yhteisö

hajoaisi, koska siitä ei olisi ihmisille enää mitään hyötyä. Hesslen (1991; ref. Seikkula 1996, 17) mukaan sosiaalinen verkosto koostuu tukea antavista ihmissuhteista, jotka muodostavat dynaamisia kokonaisuuksia, ja jotka ovat aina vastavuoroisia.

Sosiaalinen verkosto on yksilön sosiaalista identiteettiä rakentavien ihmissuhteiden kuvaus. Siinä käsitellään yksilön sosiaalisia suhteita yksilön itsensä kokemuksina siitä, kenen kanssa hän on tekemisissä, keneltä hän voi saada apua ongelmissa, ketkä verkostossa ovat toistensa kanssa suhteissa. (Seikkula 1996, 32.) Sosiaaliset verkostot kannattelevat ja tukevat ihmistä vaikeuksissa (Niemelä 1991, 13). Sosiaalisessa verkostossaan yksilö toimii eri ryhmittymissä, mikrosysteemeissä, joiden väliset yhteydet ovat tärkeitä. Yleensä verkostoa kuvataan nelilohkoisena kenttänä, johon kuuluvat perhe, sukulaiset, koulun tai työpaikan päivittäiset toistuvat ihmissuhteet sekä ystävät, naapurit ja muut ihmissuhteet. (Seikkula 1996, 32.) Verkostot voidaan jakaa myös primaaritukiverkostoon, sekundaaritukiverkostoon ja tertiääriverkostoon. Primaaritukiverkosto koostuu perheestä, sukulaisista ja ystävistä ja sekundaaritukiverkosto muodostuu naapureista, tovereista ja epävirallisista auttajista. Tertiääriverkostoon taas kuuluu virallinen auttamisjärjestelmä, esimerkiksi ammatillinen sosiaalityö. (Niemelä 1991, 13.) Tässä meidän tutkimuksessamme sosiaaliset verkostot muodostuvat primaari- ja sekundaaritukiverkostoista, koska perheen ja naapureiden antama tuki korostuu kotirintamanaisten arjessa. Tertiääriverkoston antamaa tukea ei sota-aikana ollut juurikaan saatavissa, koska tämä virallinen auttamisjärjestelmä oli vasta muotoutumassa.

Vertaisverkostot perustuvat ihmisten samankaltaiseen elämäntilanteeseen ja kokemuksiin. Niistä saatu keskinäinen tuki helpottaa merkittävästi erilaisissa elämäntilanteissa. Muiden auttamisen kautta ihminen kokee myös itsensä merkitykselliseksi ja tärkeäksi. (Nylund 2004.) Vertaistukea voidaan saada ja antaa monilla eri tavoilla ja useassa muodossa: kahden henkilön välillä, ryhmissä tai verkostoissa. Vertaisryhmän aloitteen tekijänä ja perustajana voivat toimia kansalaiset tai ammattilaiset yksin tai yhdessä. Ryhmän jäsenten ei ole tarkoitus keskittyä vain omaan tilanteensa vaan tarkoituksena on jakaa kokemuksia toisten kanssa. (Nylund 2005, 203.) Sota-aikana naiset ryhmäytyivät yleensä jonkun taustaorganisaation välityksellä esimerkiksi Marttojen (Marttaliiton) aloitteesta ja ryhmäkokoonantumisten tarkoituksena oli vaikkapa villasukkien kutominen rintaman

tarpeita varten. Samalla kun naiset olivat työntouhussa, he saattoivat keskustella omista huolistaan muiden samanlaisessa tilanteessa olevien naisten kanssa.

Vertaistuen auttamisen ydin on ihmisten välinen arkinen kohtaaminen, ilman rooleja, titteleitä tai valmiita identiteettimäärytyksiä. Vertaistuella tarkoitetaan elämässä kohdattujen vaikeuksien, kuten läheisten menetysten tai vaativien elämäntilanteiden keskinäistä jakamista. Vertaisryhmä nähdään toisten auttamiseen ja tukemiseen tähtäävänä vastavuoroisena suhteena, jossa vaikeita elämäntilanteita käsitellään yhdessä. Tällaisen ryhmätoiminnan ei aina tarvitse rajoittua vain vaikeiden asioiden käsittelyyn, vaan samalla voidaan luoda yhteisyyttä ja ystävyysuhteita. (Hyväri 2005, 214–215.) Marja Vuorinen (1996, 7) toteaa, että vertaisverkostoista saatava vertaistuki on omaehtoista ja yhteisöllistä tukea sellaisten ihmisten kesken, joita yhdistää jokin kohtalonyhteys; sellainen yhteys, jonka yhteiskunta määrittelee poikkeavaksi ja joka edellyttää enemmän sosiaalista tukea. Myös meidän tutkimuksessamme kotirintamanaisten saamaa sosiaalista tukea voidaan pitää vertaistukena, koska samanlainen elämäntilanne yhdisti naisia ja loi heille mahdollisuuden jakaa kokemuksia toistensa kanssa.

Vertaistuki rakentuu vastavuoroisuudelle, jolloin tuki- ja auttamissuhteiden roolitukset muuttuvat koko ajan. Vertaistoiminnassa tukisuhteet perustuvat vuorovaikutussuhteiden pelisääntöihin, jotka ovat annettuja, mutta tarvittaessa muutettavia. Vertaisryhmissä tukea ei voi tilata, mutta sille voidaan luoda suotuisat olosuhteet. Vertaistukeen perustuvien suhteiden luominen edellyttää vuorovaikutteista kohtaamista ja omien kokemusten jakamista muiden kanssa. Kokemusten julkinen kertominen ei kuitenkaan riitä, vaan tarvitaan yhteisesti jaettu sosiaalinen tila, missä vastaanottajat ovat kertomuksen aktiivisia osallistujia. Kokemusten jakaminen tarkoittaa siis henkilökohtaisesti koetun luovuttamista muiden käyttöön. Vertaissuhteissa kokemusten vastaanottaja eläytyy muiden läpikäymiin tilanteisiin ja tunteisiin niin kuin ne olisivat voineet tapahtua hänelle itselleen. (Hyväri 2005, 219; 225.) Kotirintamanaisten kohtaamiset ovat voineet olla sekä omien henkilökohtaisten tuntemusten jakamista että aivan konkreettisten arjen ongelmien ratkaisua yhdessä toisten naisten kanssa.

Näistä vertaistukeen perustuvista ryhmistä, jotka tukevat selviytymistä, voidaan käyttää myös nimitystä oma-apuryhmät. Nämä ryhmät toimivat virallisen ja epävirallisen sektorin välimaastossa. Marianne Nylund (1996,194) on määritellyt oma-apuryhmiä seuraavasti:

”Oma-apuryhmän muodostavat henkilöt, joilla on jokin yhteinen ongelma tai jotka ovat samanlaisessa elämäntilanteessa. Heillä on halu jakaa kokemuksiaan muiden kanssa, ja tällä tavoin pyrkiä keskinäisesti ratkaisemaan tai lieventämään henkilökohtaista ongelmaansa tai elämäntilannettaan.”

Oma-apuryhmät voidaan nähdä yhtenä tapana ratkoa ja selvittää omaa elämäntilannetta muiden samanlaisessa tilanteessa olevien kanssa. Näiden ryhmien tarjoama tuki voi parantaa ryhmäläisten itsetuntoa ja antaa parempia valmiuksia selviytyä erilaisista kriisitilanteista. (Nylund 1996, 204.) Sota-aikana kotirintamaisilla tuen saanti on kuitenkin tapahtunut enemmän vertaisryhmien toimesta kuin varsinaisten oma-apuryhmien kautta.

Sota-ajan lähiyhteisö tukiverkostonä

Yhteisö on määritelty sellaiseksi sosiaalseksi yksiköksi, josta voidaan tunnistaa seuraavia ominaispiirteitä: yhteenkuuluvuus, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisen päämäärän tavoittelu. Yhteenkuuluvuus ilmenee ihmisten tarpeina kuulua johonkin ja heidän keskinäisenä riippuvuutena, sosiaalisten instituutioiden olemassa olona sekä hyväksytyksi tulemisen tunteena. Yhteisö voidaan käsittää tunnesiteiksi, jossa yhteenkuuluvuus on yhtä kuin ”me-henki”. (Hyypä 2005.) Yhteisöllisen toiminnan edellytyksenä on, että vuorovaikutukseen osallistuu toimijoina yksilöt, jotka tavalla tai toisella muodostavat ryhmän (Asikainen 1999, 21). Yhteisöllisyyteen voidaan liittää piirteitä pyyteettömyydestä eli altruismista, jolloin toiseen ihmiseen kohdistuva huolenpito merkitsee aitoa kiinnostusta toisesta ihmisestä, välittämistä ja hyväntahtoisuutta (Sarvimäki 2002, 37–57). Markku T. Hyypä (2005, 159) toteaa, että me-henki taas ei ole äititeresamaista pyyteettömyyttä ja epäitsekkyyttä, vaan taustalla on pyrkimys yhteiseen hyötyyn.

Hyypän (2005) mukaan sosiaalinen pääoma on yhteisöön liittyvä käsite, joka tarkoittaa ihmisten välisiä siteitä eli sosiaalisia verkostoja ja niihin liittyvää

vuorovaikutusta ja luottamusta. Sosiaalinen pääoma on kyky toimia jäsenenä yhteisöissä hyötyäkseen niistä. Taustalla vaikuttavat yhteisön arvot. Yhteisöllisyys perustuu kansalaisten vapaaehtoiseen, keskinäiseen toimintaan, jota ei ohjata ylhäältä. Tätä me-henkeen perustuvaa sosiaalista pääomaa havainnollistaa tutkijoiden mukaan perisuomalainen talkookäsite. Mitä enemmän yhteisöllä on sosiaalista pääomaa eli talkoohenkeä, sitä enemmän yksilöt hyötyvät siitä. Sosiaalinen tuki taas on puhtaasti yksilökäsite. Ne ihmiset, joilla on ystäviä ja tarvittaessa apua saatavilla, selviytyvät muita paremmin. Koska sosiaalinen pääoma on pitkän historiallisen kehityksen tulos, sitä ei voi keinotekoisesti synnyttää. Yhteisöllisyyttä syntyy vain vapaaehtoisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Välittämistä ei voi keinotekoisesti opiskella. Teoksessaan *Me-hengen mahti* Hyyppä (2005) on tarkastellut sosiaalisen pääoman käsitettä. Hän on tutkinut muun muassa syytä Pohjanmaan maakunnan ruotsinkielisen väestön pitkäikäisyyteen. Selitykseksi löytyi paikallinen kulttuuri, jossa vapaaehtoisesta kansalaistoiminnasta ja keskinäisestä luottamuksesta koostuva sosiaalinen kulttuuri saa asukkaat puhaltamaan yhteen hiileen. Ihmiset tukevat ja kannustavat toisiaan. Yhteisö on suvaitseva ja vuorovaikutteinen ja perinteet ovat kunniaissa.

Robert D. Putnam tarkoittaa sosiaalisella pääomalla kansalaisten keskinäistä luottamusta, normeja ja verkostoja, jotka parantavat yhteiskunnan toimintaa (Hyyppä 2002, 50). Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sosiaalisen järjestelmän ja toisen osapuolen tulevien toimien ennustettavuutta voidaan kutsua luottamukseksi (Ruuskanen 2001, 45). Sosiaalisen pääoman tärkeimpänä elementtinä voidaan pitää luottamusta. Luottamus onkin ehkä sikäli strateginen ainesosa, että juuri sen välityksellä sosiaalisesta pääomasta tulee itseään ruokkiva systeemi. Luottamus synnyttää yhteistoimintaa, joka helpottaa toimintojen koordinaatiota ja kommunikaatiota. Ne vuorostaan voimistavat vastavuoroisuuden normeja, jotka puolestaan vahvistavat yhteisyyden tunnetta ja yhteistä identiteettiä. Se taas voimistaa keskinäistä luottamusta, joka on sitä vahvempi mitä pidempään vastavuoroista kanssakäymistä on ilmennyt ja mitä suljetumpi vastavuoroisuuden verkosto on. (Putnam 1993, 170; ref. Ilmonen 2000, 22.) Petri Ruuskasen (2001, 45) mukaan luottamuksen keskeisenä funktiona on vähentää sosiaalisiin suhteisiin liittyvää satunnaisuutta, joka helpottaa toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Yleensä luottamus kohdistetaan ihmisiin, joita pidetään tuttuina tai joihin

voidaan tilannekohtaisesti samastua. Esimerkiksi Suomessa luottamus kohdistuu ensisijaisesti omaan perheeseen ja lähipiiriin, toissijaisesti maanmiehiin. (Ruuskanen 2002, 20–21.) Sota-aikana luottamus muihinkin kuin omiin perheenjäseniin on ulottunut laajemmalle kuten esimerkiksi naapureihin ja muihin kyläläisiin ja on näkynyt muun muassa erilaisina talkootöinä.

Yleisesti katsotaan olevan kahdenlaisia yhteisöjä: toinen näistä yhteisömuodoista on sellainen, jonka jäsenet ovat läheisesti tekemisissä toistensa kanssa ja tuntevat toisensa. Perhe ja suku ovat tyypillisiä esimerkkejä tällaisista yhteisöistä, mutta myös ystävät ja naapurit voidaan katsoa kuuluvan niihin. (ks. Tönnies 1922.) Toisenlainen yhteisömuoto, esimerkiksi kansakunta, on tietyllä tavalla kuviteltu, koska sen jäsenet eivät tunne toisiaan ja yhteisyys ei perustu todelliseen vuorovaikutukseen vaan mielikuvaan tietystä yhteisyydestä (Pekkarinen 1998, 57). Anttonen (1989, 138–140) toteaa, että yhteisöllisyys viittaa moneen: paikalliseen yhteenkuuluvuuteen, kansalliseen yhteisyyteen, sukuun ja perheeseen sekä yhteisiin intresseihin. Anttonen myös jakaa yhteisöllisyyden kolmeksi ulottuvuudeksi: sosiaalisiin verkostoihin, alueellisiin sosiaalisiin sidoksiin ja yhteisiin intresseihin perustuvaan yhteisöllisyyteen. Nämä yhteisöllisyyden muodot eivät ole toisiaan poissulkevia, sillä sama ihminen voi toimia sosiaalisissa verkostoissa, alueellisissa yhteisöissä ja intressiyhteisyyteen perustuvissa ryhmissä. Sosiaalisten verkostojen käsite sisältää usein perheen ja suvun, ystävät ja tuttavat sekä naapurit. Tällaiset verkostot edustavat epävirallista organisoitumattomuuteen perustuvaa yhteisöllisyyttä. Alueellisen sosiaalisen sidoksen synnyttämään yhteisöllisyyteen sisältyy ajatus tietystä paikasta esimerkiksi korttelista, kaupunginosasta, kylästä tai sen rajaamasta ihmisjoukosta yhteisöllisyyttä ylläpitävänä tekijänä. Alueellinen yhteisöllisyys syntyy siis asumisen pohjalta. Tässä meidän tutkimuksessamme kylä on luonut Anttosen mainitsemaa alueellista yhteisöllisyyttä, koska kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa on keskittynyt omaan kylään, sillä välimatkat oman kylän rajojen ulkopuolelle ovat olleet pitkiä ja kulkuvälineet harvojen asukkaiden käytössä.

Amitai Etzionin (1997, 127) mukaan yhteisöä määrittää kaksi ominaispiirrettä: ensinnäkin se on verkosto tietyn yksilöjoukon keskinäisiä tunnepitoisia suhteita, jotka usein risteävät keskenään ja vahvistavat toisiaan ja toiseksi se on jonkinlaista sitoutumista yhteisiin arvoihin, normeihin ja merkityssisältöihin sekä yhteiseen

historiaan ja identiteettiin. Etzionin mukaan yhteisö on joukko ihmisten keskinäisiä siteitä tai sosiaalinen verkosto, erotuksena kahden yksilön välisistä siteistä. Yhteisöt ovat toisin sanoen sosiaalisten suhteiden verkostoja, joilla on yhteisiä merkityssisältöjä ja ennen kaikkea yhteisiä arvoja. Nykyajan yhteisöt eroavat "vanhoista yhteisöistä" siten, että ihmiset ovat jäsenenä useissa eri yhteisöissä samaan aikaan (Etzioni 1995, 25). Yhteisöllisyys ei enää nykyään ole samalla tavalla asuinpaikkaan liittyvää kuten sota- ja pula-aikana. Tämän päivän yhteiskunnassa ihmisiä yhdistää enimmäkseen samanlainen elämäntilanne tai –kokemukset (ks. vertaistuki), mutta sama asia on havaittavissa myös sota-ajan yhteisössä, jossa sama tilanne yhdisti periaatteessa koko kansan yhteen.

Perheen ja suvun tehtävät agraariyhteiskunnassa

Anja-Riitta Lahikaisen (1977) mielestä perhettä tulee tarkastella historiallisen viitekehyksen kautta aina omaan aikaansa sidoksissa olevana ja omassa yhteiskunnallisessa miljöössään elävänä yksikkönä. Suomalaisessa agraariyhteiskunnassa eli 1900–1940-luvuilla perhe oli yksikkö, jonka ympärillä kaikki keskeiset toiminnot pyörivät. Se oli tuolloin tuotantoyksikkö ja kuluttaja sekä varsinainen kotitalous, joka omisti tuotantovälineensä sekä tuotti ja kulutti itse omat tuotteensa. Perhe oli suuri, sillä siihen kuului isän, äidin ja lukuisten lasten lisäksi toisen tai molempien puolisoitten vanhemmat sekä varsin usein myös tilan työntekijöitä perheineen. Perhe oli monen sukupolven ja vieraan työvoiman muodostama yhteisö, mikä näkyy myös käyttämässämme Korina-aineistossa.

Agraariyhteiskunnassa jako miesten ja naisten töihin oli periaatteessa selvä. Miesten töitä tavallisesti olivat kylväminen, kyntäminen, teurastus, metsästys ja kalastus ja naisten töihin kuuluivat karjanhoito, pyykinpesu, tekstiilityöt sekä ruuanlaitto. Heinänkorjuu oli tavallaan miesten ja naisten yhteistyötä, mutta siinäkin usein miehet niittivät ja naiset kokosivat heinän. Perheen sisäinen työnjako oli hyvin selvä, sillä naiset vastasivat kotitöistä ja lastenhoidosta, mutta miesten vastuulla olivat taas maanviljely ja hevoset, joita tarvittiin maatalous- ja metsätöissä, asuin- ja talousrakennusten kunnossapito ja korjaukset sekä maatilalan kalustohankinnat. Naisten vastuulla olivat pääsääntöisesti sisätyöt ja miesten vastuulla ulkotyöt ja näin työnkuvat olivatkin muodostuneet selkeiksi. Miesten ollessa poissa kotoa, esimerkiksi

metsätöissä tai kalastamassa, naisten odotettiin tekevän miesten työt. Naiset siis saattoivat sujuvasti vaihtaa miesten töihin, johon sota-aika ja miesten poissaolo heidät velvoitti. Miehillä vastaavia poikkeustilanteita ei yleensä muodostunut, koska naiset eivät yleensä lähteneet pois kotoa kovin pitkäksi aikaa. Naapuruston naisia ja kylän naisia voitiin tarvittaessa pyytää tekemään naisten töitä, mikäli talossa ei ollut emäntää. (Lahikainen 1977; Löfström 1999, 180–183; Holmila 2001, 60–61.)

Yksi sukulaisuuden tärkeimmistä merkityksistä on vertikaalinen jatkuvuus. Suvun jäsenenä yksilöllä on mahdollisuus jatkua oman elinaikansa yli. Sukulaisuus antaa takeet jatkuvuudesta, vaikka ei omia jälkeläisiä olisikaan. Maaseudulla oli entiseen aikaan tapana, että vanha sukupolvi asui yhdessä nuorten kanssa. Kun talo siirtyi pojalle tai vävyille, niin vanha isäntäpari sai niin sanotun elinikäisen syytinkioikeuden, joka mahdollisti eläkkeelle siirtymisen ennen varsinaisten eläkkeiden olemassaoloa. Se myös lisäsi vanhemman sukupolven halukkuutta luopua tilan hallinnasta nuorempien hyväksi ja lisäksi se auttoi lastenlasten hoitamisessa ja sukuperinteiden siirtämisessä heille. Isovanhempien läsnäolo oli monille lapsille merkittävä asia, koska omat vanhemmat työskentelivät pelloilla. (Holmila 2001, 49; 54.) Sota-aikana sukulaiset asuivat lähellä toisiaan, jopa samassa kylässä ja he olivat suuri voimavara vaikeuksien keskellä. Esimerkiksi, jos lapsi jäi orvoksi, voitiin luottaa siihen, että sukulaiset ottaisivat hänet luokseen asumaan ja huolehtisivat hänestä.

1920- ja 1930-lukujen vallitsevaa naiskansalaisuutta on luonnehdittu perheenemännyydeksi tai rationaalisen äitiyden ja kotitalouden hoitajan yhdistelmäksi (Sulkunen 1989, 115). Kotitalouden hoitajaa korostava naiskäsitys on huomattavissa myös vuonna 1929 uudistetusta avioliittolainsäädännöstä, jonka kautta aviopuolisot tulivat oikeudellisesti yhdenvertaisiksi, kun miehen edusmiehisuus päättyi. Tämän lisäksi perheenelatusvelvollisuus tuli uudessa avioliittolaissa jaetuksi miehen ja vaimon kesken siten, että vaimon katsottiin suorittavan oman osuutensa toiminnallaan kodissa, tekemällä kotitaloustöitä ja kasvattamalla lapsia. (Koskinen 1983; Satka 1994, 75.)

Sota-aikana perheen merkitystä rakennettiin uudelleen ja poikkeuksellisista oloista huolimatta perheyhteys haluttiin pitää tiiviinä ja perhe yhdessä fyysisestä erosta huolimatta. Ulkopuolelta tuleva kriisi veti yhteisöä ja perheen jäseniä lähemmäksi

toisiaan. Odottaminen ja toivo paremmasta toimivat selviytymiskeinoina vaikeiden poikkeusaikojen yli. (Kuusi 2000; Nevala 2002, 97.) Oman perheen ja suvun selviytyminen saatettiin niin ikään rinnastaa maan itsenäisenä säilymiseen. Naisen erityisenä tehtävänä kotirintamalla oli perheestä huolehtiminen. (Peltonen 1993a.) Sodan aikana elämäntapa on ollut perhekeskeisempää ja yhteisöllisempää kuin nykyään ja tästä syystä sodan mukanaan tuoma hajaannus on ollut perheen kannalta raskas. Sota-aikana ihmiset olivat tottuneempia koviin olosuhteisiin, koska elämänkulkuun vaikuttivat niin luonnonvoimat kuin köyhyyskin. (Pekkarinen 1998, 49–50.)

Kyläyhteisön merkitys kotirintamanaisten arkielämässä

Yhteisöllisyys liittyy vahvasti myös alueellisuuteen, kuten omaan kylään. Kylää voidaan pitää ihanteellisena paikallisyhteisönä, jossa vuorovaikutus on välitöntä ja henkilökohtaista. (Lehtonen 1990, 219.) Marja Holmilan (2001) teos *Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa: yhteiselämän muutos ja jatkuvuus* kuvaa sitä, miten ihmiset ovat kylässä ennen ja nyt pyrkineet turvaamaan jatkuvuutta muutosten keskellä. Holmila on tarkastellut kyläyhteisön muutosta parinkymmenen vuoden välein toteutettujen kenttätyöjaksojen kautta ja hän on pyrkinyt löytämään yhteisöä ylläpitäviä tekijöitä. Perinteisesti maalaiskylä on pidetty idyllisyyden tyysijoina, mutta Holmila on tutkinut paikallisyhteisöä hieman erilaisesta näkökulmasta käsin. Hänen tutkimusasetelmansa pohjana ovat olleet epäjatkuvuuden riskin ja vaarallisen käsitteet. McMillan ja Chavis (1986, 8; ref. Holmila 2001, 90–92) ovat esittäneet oman tulkintansa yhteisöllisyyden ja naapuruuden merkityksestä, jonka mukaan yhteisöllisyyden tunne koostuu jäsenyydestä, tarpeiden yhtenäistymisestä ja tyydyttymisestä sekä emotionaalisesta yhteenkuuluvuudesta. Ungerin ja Wandersmanin (1985, 162; ref. Holmila 2001, 90–92) näkemyksen mukaan naapuruussuhteisiin kuuluu sosiaalinen vuorovaikutus, symbolinen vuorovaikutus ja yksilöiden kiinnittyminen sekä muihin ihmisiin että asuinpaikkaan. Jukka Oksan (1987, 104–107) mukaan kyläyhteisöjä ei pidä koossa ystävyys, naapuruus ja sukulaisuus, vaan yhteiset edut ja tavoitteet sekä niitä toteuttava yhteistoiminta.

Talkoot ovat olleet suomalaisessa talonpoikaiskulttuurissa vanha tapa auttaa toisia ihmisiä työtä tekemällä. Työllä auttamisen tapa on voimakkaasti ja terveesti

heijastanut menneiden sukupolvien valveutunutta yhteiskunnallista vastuuntuntoa. Talkoot ja keskinäinen naapuriapu ovat kuuluneet kyläyhteisön jäsenten kunniak-
kaisuun ja mieluisiin velvollisuuksiin, liittyneet kiinteästi jokapäiväiseen elämän-
järjestykseen ja edistäneet kylän asukkaiden yhteenkuuluvuutta. (Leiponen 1987,
11.) Hyypän (2005, 11) mukaan talkoot ovat kansallista henkistä pääomaa, jota
voidaan kutsua myös sosiaaliseksi pääomaksi. Talkoita tehtiin ilman oman hyödyn
tavoittelua, toisten ihmisten auttamiseksi. Loukkauksena on saatettu pitää sitä, jos
joku jätettiin kutsumatta talkoisiin. Talkoisiin ei liittynyt suoranaista vastavuoroi-
suuden periaatetta, mutta vastapalvelusten teko oli yleistä. (Leiponen 1987, 27.)

Sodan aikana talkotoiminta oli vilkasta ja osoitti sen, että ihmiset halusivat auttaa
kaikkia selviytymään sodan vaikeuksista. Jokainen yritti olla avuksi ja oma etu joutui
taka-alalle yhteisen edun tieltä. (Korkeamäki 2003, 103; 105.) Vapaaehtoinen työapu
– talkotoiminta – laajeni toisen maailmansodan vaikeissa oloissa valtavaksi kan-
sanliikkeeksi, johon osallistuivat käytännössä koko kansa: nuoret ja vanhat, miehet ja
naiset, maalaiset ja kaupunkilaiset. Talkootyöllä autettiin sodan johdosta vaikeuksiin
joutuneita siirtolais- ja rintamamiesperheitä, sotainvalideja, soteleskiä ja -orpoja. Sen
avulla korvattiin osaltaan myös sitä työvoimapulaa, joka syntyi satojentuhansien
työikäisten miesten jouduttua vuosikausiksi maanpuolustustehtäviin. (Leiponen 1987,
7.) Naapureilta saatu tuki ja turva, kaikenlainen työapu oli korvaamatonta. Monissa
taloissa naapureiden apu oli välttämätöntä, koska äiti oli jäänyt yksin pienten lasten
kanssa eikä voinut sen takia huolehtia läheskään kaikista talon töistä. Talkoilla taas
hoidettiin isommatkin työtehtävät, joihin saattoi osallistua jopa naapurikylän väkeä.
Naapurien ja muiden kyläläisten kanssa tehtävä yhteistyö jatkui pitkälti vielä sotien
jälkeenkin, sillä jälleenrakentaminen ja korjaustyöt vaativat talkootyötä.

3. Tutkimuksen metodologiset valinnat

Tässä luvussa käsittelemme tutkimuksemme metodologisia valintoja. Tarkastelemme aineistoa erityisesti narratiivisuuden, elämäkertojen ja muistelun kautta, koska tutkimuksemme sijoittuu laadullisen tutkimuksen kenttään.

3.1 Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelujen narratiivisuus

Käytämme tutkimuksessa narratiivista (tarinallista) lähestymistapaa, jonka kautta olemme lähteneet tarkastelemaan haastatteluja. Ne haastattelut, jotka olemme valinneet tähän tutkimukseen, ovat sisältäneet paljon haastateltujen omaa kerrontaa ja heidän tuottamaansa tarinaa sota-ajan kokemuksista. Vilma Hännisen (2000, 125; 18) mukaan ihmisen jälkikäteen hahmottamaa kuvaa elämänsä kulusta ja tapahtumista voidaan tarkastella tarinana. Narratiivinen lähestymistapa sopii hyvin ihmisen tarkasteluun aktiivisena, merkityksiä antavana toimijana. Juuri tarinallisuuden kautta kertomukset ilmentävät kulttuurista todellisuutta. Hänninen (2000) on tutkinut väitöskirjassaan *Sisäinen tarina, elämä ja muutos* sitä, miten ihmiset luovat merkitystä elämälleen ja erityisesti sen muutoksille. Tutkimuksessaan hän erottelee kolme tarinallisuuden ulottuvuutta, joita ovat kertomus eli kerrottu tarina, sisäinen eli koettu tarina ja draama eli eletty tarina. Hännisen mielestä elämän merkityksen kokemisen kannalta tärkeää on sisäinen tarina, jossa ihminen tulkitsee itselleen elämänsä tapahtumia. Sisäisen tarinan avulla tehdään menneisyyttä ymmärrettäväksi ja ennakoidaan tulevaisuutta. Hänninen on pääasiassa käyttänyt aineistonaan kirjoitettuja elämäkertoja. Hännisen tutkimus on antanut meille valmiuksia tarkastella kotirintamanaisten haastatteluja narratiivisesta näkökulmasta.

Narratiivisuus yhdistetään monesti omaelämäkertoihin, koska niissä kerronnan avulla tuotetaan tarina omasta elämästä. Korina-aineiston kotirintamanaisten haastattelujen toteutus on tehty siten, että se on antanut naisille mahdollisuuden kertoa vapaasti jostakin tietystä asiasta, välillä hyvin laajastikin. Jari Eskola ja Juha Suoranta (2001, 23) toteavat, että tehtäessä omaelämäkertaa tai haastattelua, on kyse kertomusten keräämisestä ja niissä tekstin ja puheen muoto on kertomuksellinen. Narratiivisuutta

käytetään tutkimuksellisena resurssina lukemalla, keräämällä ja kirjoituttamalla tarinoita. Lukeminen tarkoittaa, että jokin valmis aineisto tematisoidaan nimenomaan narratiivisuuden näkökulmasta tutkimuksen kohteeksi. Mitä erilaisimpia ilmiöitä voidaan lukea tarinoina. Haastattelu voidaan laatia sellaiseksi, että se houkuttelee tarinoiden kertomiseen. Haastateltavaa kannattaa pyytää suoraan kertomaan jostakin menneisyyden tapahtumasta tai tilanteesta. Narratiivisuutta voi ensinnäkin pitää erityisenä näkökulmana aineistoon laadullisessa tutkimuksessa ja se voidaan myös nähdä laadullista tutkimusta luonnehtivana yleisenä ominaisuutena, joka kertoo yhtä lailla tutkimuksen tekijästä kuin hänen käyttämästään aineistosta. (Eskola & Suoranta 2001, 23–24.)

Narratiivinen tutkimus ei nojaa selvästi pelkästään yhteen traditioon tai tieteeseen. Tutkijoiden mukaan narratiiviselle tutkimukselle tai lähestymistavalle ei myöskään ole olemassa selvärajaista ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää. (Hänninen 2000, 125–126.) Aineiston analyysitapa on usein vapaamuotoinen. Narratiivisuudella tarkoitetaan lähinnä aineiston ymmärtävää lukemista. Aineistolle esitetään teoreettisia kysymyksiä ja lukemisen kautta pyritään selvittämään, mitä haastateltava haluaa sanoa ja kuinka hän tarinaansa kertoo. Analyysin tavoitteena on alkuperäisen kertomuksen välittäminen tarkasti, jotta lukija voi arvioida tehtyjen tulkintojen luotettavuutta. Tutkijalla on vastuu reflektoida ja perustella omia analysointitapojaan ja hänen on pyrittävä varmistumaan siitä, ettei hän käytä aineistoaan vain oman tarinansa kertomisen välikappaleena. (mt., 136–137.)

Tarina on aina ajallinen eli sillä on alku, keskikohta ja loppu. Aika on merkitysten rajaamaa. Keskeinen elementti on siis juonellisuus, joka tarkoittaa sitä, että tapahtumat kytkeytyvät toisiinsa inhimillisten syiden ja seurausten ketjuina. Juoni antaa merkityksen tarinan eri osille. Koska tarina on aina valikoiva, elämästä nostetaan tarinan osaksi vain siihen sopivia tapahtumia ja episodeja. Jotkut asiat näyttävät sen valossa merkityksellisiltä, toiset asiat unohtuvat tai jäävät muuten vain elämäntarinasta sivuun. (Hänninen 2000, 20; 126–127; 142.) Korina-aineistossa on selvästi havaittavissa naisten tarinoiden juonellisuus. Se on nähtävissä osittain kokonaisissa haastatteluissa, joissa tapahtumat etenevät ajallisessa järjestyksessä sekä haastattelujen sisällä olevissa pienemmissä, episodimaisissa tarinoissa, joissa kuvataan tarkemmin jotain haastateltavalle merkittävää tapahtumaa.

Kotirintamanaiset elämäkertoja tuottamassa

Marja Saarenheimon (1997, 12–13) mukaan termejä ”elämäkerta” ja ”elämäntarina” käytetään kirjallisuudessa vaihtelevasti joko eri- tai samanmerkityksisinä. Termit ”elämäkertatutkimus” ja ”elämäkerrallinen ajattelutapa” viittaavat taas tutkimusperinteeseen, jossa käytetään suullisia elämäntarinoita tai kirjallisia elämäkertoja tutkimusaineistoina. Elämäkerrat ja elämäntarinat ovat kiinnostaneet sosiaali-tieteilijöitä ja psykologeja sekä tutkimuskohteina että metodisina apuvälineinä. Tutkijan suuntautumisesta riippuu se, miten on ajateltu päästävän käsiksi haastattelvien yksilölliseen tai sosiaaliseen todellisuuteen. Eskola ja Suoranta (2001, 122) toteavat, että elämäkertametodin käyttö liittyy kiinnostukseen kerätä tavallisten ihmisten tarinoita, kertomuksia arkisesta elämästä ja elämäkulusta. Elämäkertoja voidaan tarkastella ainakin kolmesta perspektiivistä. Objektivisen elämäkerran selvittäminen vaatii useita haastattelukertoja ja muiden dokumenttiaineistojen käyttöä elämäkerran ohella. Subjektiviisessa elämäkerrassa on kysymys oman elämän arvioinnista ja arvoista. Lisäksi elämäkertoja voidaan tarkastella tarinoina. Tällöin katsotaan, että niissä esitetty ei ole suora heijastus tapahtuneesta, vaan ne on konstruoitu tietystä henkilökohtaisesta näkemyksestä käsin. (ks. Antikainen 1991; Eskola & Suoranta 2001, 124.)

Harri Jokirannan (2003) väitöskirja *Se on miehen elämää: maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa* kuvaa miesten elämää ja selviytymisen tapoja. Pääasiallisena aineistona Jokiranta on käyttänyt kymmenen miehen henkilökohtaisiin haastatteluihin perustuvia elämäkertomuksia ja heidän piirtämiään elämänviivoja, joita käytettiin keskustelussa kerrontaa tukevinä apuvälineinä. Aineiston hankinta ja analyysi on Jokirannan tutkimuksessa muotoutunut narratiivis-elämäkerrallisen tutkimusotteen mukaisesti. Elämäkertomuksia Jokiranta on aluksi jäsentänyt etsimällä vastauksia siihen, mistä ja miten miehet kertovat elämästään. Tämän jälkeen hän on jatkanut analyysiä niin sanotun kehyskertomuksen avulla, jossa yhden miehen haastattelussa kertynyt aineisto on toiminut taustana muun aineiston tarkastelulle. Jokirannan tutkimuksen tarkoituksena on ollut paikantaa elämäkertomuksista miesten kuvausta selviytymisen rakenteista. Selviytymisen rakenteina ovat olleet työn merkityksen ymmärtäminen ja työlle oppiminen ” pärjäämisen ” ehtoina ja mahdollisuuksina, ystävät ja läheiset ihmiset tukena vaikeissa elämäntilanteissa

sekä perhe-elämä ja etenkin lapset voimavarana elämän eri vaiheissa. Koska Jokirannan tutkimuksessa on käytetty samankaltaista aineistonkeruumenetelmää kuin Korina-aineistossa, se on toiminut meille esimerkkinä siitä, miten haastatteluja voi käyttää elämäkertatutkimuksen aineistona. Lisäksi Jokiranta on tutkinut selviytymistä, joka on myös meidän tutkimuksessamme huomattavassa asemassa. Anni Vilkkonen (1997) perustelee väitöskirjassaan *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta* sitä, että omaelämäkerta nojautuu koettuihin ja elettyihin elämäntapahtumiin ja rakentuu jatkuvassa muistelutyöskentelyssä. Vilkon mukaan kertomus elämästä muotoutuu tilkkutäkkimäisesti ja kerronta sitoo tapahtumat yhteen kuin ommel, joka yhdistää eri tilkut toisiinsa. Aineistona Vilkolle on ollut elämäkertakilpailuun osallistuneiden naisten kirjoituksia. Vilkon tutkimus on muovannut meidän näkemystämme elämäkertatutkimuksesta, vaikka aineistomme ei olekaan koostunut kirjoitetuista elämäkerroista vaan kerrotuista tarinoista.

Elämäntarinat voivat olla koko ihmisen elämänkaarta koskevia muisteluja tai ne voivat kohdentua yhteen tiettyyn teemaan, esimerkiksi elämän merkityksellisimpiin tapahtumiin kuten Korina-aineistossa, jossa on tarkasteltu naisten elämää sotavuosien aikana (Antikainen 1991). Vilkon (1997, 54) mukaan elämäkertomuksessa muistot ja kerronta yhdistyvät ja kertomus kuroo umpeen aukkoja sekä rakentaa samalla yhtenäisyyttä. Elämäntarinan avulla kertoja tarkastelee elämäänsä omasta näkökulmastaan ja samalla selvittää suhdettaan siihen (Hirsjärvi & Hurme 2001, 161). Merja Nummisen (1988, 70) mielestä elämäkertojen ollessa tutkimusmateriaalina niiden hyvänä puolena on se, että ihminen saa itse päättää mistä asioista hän kertoo. Ihminen nähdään aktiivisena subjektina eikä tutkimuksen objektina. J.P. Roosin (1987, 29) mukaan elämäkertojen keskeinen anti on se, että niistä näkyy välittömästi miten ihmiset itse sanovat kokevansa elämänsä, sen kolhut ja ongelmat. Ihminen kertoo niistä tapahtumista, joita hän pitää merkittävinä ja jättää kertomatta niistä asioista, joita hän ei halua muistella. Elämäkerta on otos tai näyte menneistä tapahtumista. Kun ihminen kertoo elämäntarinaansa, hän valikoi, arvioi ja painottaa sitä, mitä hänen elämässään on aiemmin tapahtunut. (Numminen 1988, 70–72.) Vilkkonen (1997, 77) toteaa, että kerrottaessa elämäntarinaa suhteutetaan toisiinsa elämä ajallisena jatkumona (vertikaalinen suunta) ja elämä kunkin hetkisten tapahtumien joukkona (horizontaalinen suunta). Tätä prosessia hallitsee nykyhetki.

Sukupuoli on keskeinen myös elämäkertoja tarkasteltaessa, koska naisten ja miesten omaelämäkerrat poikkeavat toisistaan. Naisten tarinat ovat yksityiskohtaisempia ja monipuolisempia kuin miesten tarinat. Miesten tarinoissa ei välttämättä esiinny pieniä yksityiskohtia vaan he kertovat suuremmista ja merkittävimmistä tapahtumista elämässään. Usein miehet kertovat johdonmukaisen ja selkeän vastoinkäymisten tai saavutusten täyttämän, tiukasti minämuotoisen tarinan, jossa muiden osuus rajoittuu vähäisiin sivuosiin. Naisten tarinoissa taas kerrotaan monista ihmisistä ja tapahtumista. Naiset kertovat asioista monipuolisesti ja henkilökohtaisesti, kun taas miesten kerronta on ulkopuolisempaa. (Roos 1987, 62–63.) Vilkkonen (1997, 84) toteaa, että feminiininen minä näyttää elämän sivupolkuineen ja ristiriitoinen, epäyhtenäisenä kuin maskuliininen minä. Tarinoissa tärkeintä ovat suhteet muihin ihmisiin, se mitä on tapahtunut kertojan ja hänelle läheisten ihmisten välillä, ei niinkään se, mitä minä on saanut aikaan. Korina-aineistossa naisten tarinoissa tulee esiin haastateltavan suhteet muihin ihmisiin ja kertomukset erilaisista asioista, kuten esimerkiksi se, miten jotkut kotirintamanaiset ovat kuvanneet saippuantekoa ja pyykinpesua. Omia tekemisiään kotirintamanaiset eivät ole haastatteluissa korostaneet vaan he ovat kertoneet jokapäiväisestä elämästään sota-aikana.

J.P. Roos (1985, 24–26) on tutkinut suomalaisten elämäkertoja ja on muodostanut niiden perusteella erilaisia sukupolvityyppejä, jotka edustavat kukin omaa aikaansa. *Sotien ja pulan sukupolvi* on ensimmäinen viidestä kategoriasta, jotka Roos on luonut ja, jossa on selvästi havaittavissa kaikkia tuon ajan ihmisiä yhdistävä kokemusmaailma. Sotien ja pulan sukupolvi on syntynyt 1900–1920-luvuilla. Tälle sukupolvelle tyypillisiä kokemuksia ovat joutuminen eroon perheestä jo lapsena perheen köyhyyden tai äidin ja isän kuoleman johdosta, huutolaisuus, sairaudet, jatkuva puute, koulun keskeyttäminen lyhyeen, kaiken tekeminen itse, jatkuva työnteko ja ponnistelu, sota-ajan puutteet ja vaivat. Kaikki eivät ole joutuneet kokemaan tätä kaikkea, mutta silti voidaan puhua yhteisestä kokemusmaailmasta, joka pahimmassa tapauksessa merkitsi elämän parhaiden vuosien menetystä. Toinen sukupolvi, *sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi*, on syntynyt 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana, siten että se muistaa sota-ajan elävästi ja oli aktiivi-iässä heti sodan jälkeen tai sen vielä kestäessä. Tällä polvella on monia yhteisiä kokemuksia ensimmäisen polven kanssa. Tämä toinen sukupolvi on monella tavalla nykyisen Suomen rakentajien sukupolvi. Kolmas sukupolvi, *suuren*

murroksen sukupolvi, on syntynyt sodan aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla ja se on kokenut aktiivisemmän vaiheensa 1960-luvun loppupuolella. Yhteisiä kokemuksia tälle sukupolvelle ovat esimerkiksi maaltamuutto, koulunkäynnin pidentyminen, ammattikoulutuksen korostuminen, asuntosäästäminen ja työttömyys. Neljäs Roosin luoma sukupolvi on 1950-luvulla syntynyt *lähiöiden sukupolvi*, jolla on yhteisiä kokemuksia kolmannen sukupolven kanssa. Viides sukupolvi on meidän tulkintamme mukaan 1960- ja 1970-luvulla syntyneet, joka on Roosin tutkimuksen valmistumisen aikaan ollut niin nuori, ettei se noussut niin selkeästi esiin hänen tutkimusaineistossaan kuin muut sukupolvet. Meidän aineistossamme suurin osa haastateltavista kuuluu Roosin luomaan ensimmäiseen sukupolveen ja he ovat olleet talvi- ja jatkosodan aikana nuoria naisia. Roosin toiseen sukupolveen kuuluvia naisia on aineistossamme huomattavasti vähemmän (ks. tarkemmin luvusta 4.2)

Naisten kokemusten erityisyys

Sukupuolisubjekteina miehet ovat luoneet tieteen rakenteet, sen teoreettiset ja käsitteelliset perinteet, tuottaneet tietoa maailmasta arvojensa ja preferenssiensä mukaan. Naiset on nähty lähinnä tiedonhankinnan objekteina ja heiltä saatu tieto on tulkittu ja ymmärretty maskuliinisten mallien kautta. (Saarinen 1986.)

”Näin naisia koskeva tieto suodattuu sukupuolten välisen valta- ja alistussuhteen kautta, se on ideologisoitua. Naiset tulevat näkyviin vain suhteessa miehiin: heidän vaimoinaan, äiteinään, tyttärinään ja palvelijattarinaan.” (Saarinen 1986, 239.)

Historiantutkimus voidaan nähdä esimerkkinä tutkimuskohteiden sukupuolittuneisuudesta. Perinteinen historiakäsitys on pitänyt yksityiseen elämänpäähän, kotiin ja perheeseen, liitettyä naista epäkiinnostavana tutkimuskohteena. Feministinen historiantutkimus on alkanut etsiä historiankirjoituksesta puuttuvia naisia, kirjoittaa perheen, kodin, arjen ja elämänhistoriaa sekä tutkia muun muassa äitiyttä ja seksuaalisuutta. Merkitykselliseksi tutkimusmateriaaleiksi on nostettu muun muassa naisten kirjoittamat kirjeet ja omaelämäkerrat sekä naisten suulliset perinteet. (Matero 1996, 246–247.)

Naistutkimuksella ei ole selkeästi omia menetelmiään, eikä naistutkimuksen tekeminen tarkoita pitäytymistä kvalitatiivisissa menetelmissä. Johanna Matero (1996, 245) on tulkinnut Sandra Hardingin (1986) näkemyksiä feministisestä tiedosta ja tieteestä. Hardingin tulkinnan perusajatuksena on naisten tarve ymmärtää ja jäsentää omaa kokemustaan, joka puuttuu maailmaa ja todellisuutta hahmottavista miesten luomista teorioista. Naisten kokemukset ovatkin feministisen tiedon tuottamisen lähtökohta ja feminististen tieto-oppien keskeinen kysymys. Hardingin mielestä valtavirtatieteen teoriat eivät välttämättä ole antaneet naisille sellaisia teoreettisia välineitä ja käsitteitä, joilla naisten kokemuksia voisi tutkia ja kuvata. Lisäksi Harding tuo esiin tarpeen asettaa naisten kokemukset historiallisiin ja kontekstuaalisiin yhteyksiinsä, osaksi sitä sosiaalista todellisuutta, jossa naiset kulloinkin elävät. Feministinen tiedon tuottaminen on jatkuva purkamis- ja rakentamisprojekti. Purkamisprojekti tarkoittaa pyrkimystä purkaa vallitsevaa (tieteellisen) tiedon kenttää sukupuolisokeudesta. (Matero 1996, 245.) Aino Saarisen (1986, 238) mukaan purkamisprojektin peruskysymyksenä on, miksi ja missä määrin ihmistä ja yhteiskuntaa koskeva tieteellinen ajattelu on sekä mieskeskeistä että miesehtoista ja miten se on arvoiltaan, kysymyksenasetteluiltaan, teorian- ja käsitteidenmuodostukseltaan miehisesti määräytynyttä. Rakentamisprojektin avulla puolestaan etsitään uusia tiedon ja tietämisen alueita naisten tarpeisiin ja naisten lähtökohdista, naisten kokemuksista käsin (Matero 1996, 245–246).

Ann Oakleyn (1981; ref. Ronkainen 1989, 67) mukaan naisnäkökulma asettaa vaatimuksen siitä, ettei haastateltavaa saa objektivoida, vaan tutkijan on sitouduttava tutkimukseensa henkilökohtaisesti. Tämä vaatimus on ongelmallinen, sillä sitä noudattava tutkija ottaa henkilökohtaisen vastuun haastattelemistaan ihmisistä. Samalla hän asettuu alttiiksi henkilösuhteelle, solmii suhteen haastateltaviin ihmisiin ja naisena, eikä piiloudu roolin taakse. Tällainen tapa mahdollistaa toimivan ihmisen. Haastattelija ei enää ole neutraali kysymysautomaatti, vaan hän voi reagoida, vastata silloin kun kysytään ja ottaa osaa. Suvi Ronkaisen (1989, 67) tulkinnan mukaan oman elämänsä asiantuntija on sen kokija itse, ja loppujen lopuksi hän päättää mitä haluaa kertoa.

Feministinen standpoint on syntynyt tarpeesta nostaa naisten, naisten kokemusten ja naisten arkipäivään kuuluvien asioiden arvostusta. Tällainen tutkimus on naisten

tutkimista naisia varten naisten kokemuksista käsin ja naisten ehdoilla. (Matero 1996, 256.) Kotirintamanaisten haastatteluissa on nainen toiminut myös haastattelijana, mikä on mahdollisesti helpottanut haastateltavan asemaa, koska hän on voinut kertoa ehkä arkaluontoisistakin asioista, joista miespuoliselle haastattelijalle hän ei olisi välttämättä voinut kertoa. Standpoint-feminismi suhtautuu varauksella feminististen tutkijoiden hyväksymään ajatukseen tasa-arvosta samoina oikeuksina miesten kanssa ja siihen, että ainoastaan miesten elämää luonnehtivat asiat olisivat arvokkaita ja tavoiteltavia (mt., 256). Kotirintamanaisten haastatteluja ei kuitenkaan ole toteutettu standpoint-feministisestä näkökulmasta, vaikka Korina-aineistossa onkin haluttu korostaa juuri naisten omia kokemuksia ja tuoda samalla esiin heidän itsensä tuottamaa tarinaa omasta elämästään.

3.2 Muistojen merkityksellisyys

Aineistomme perustuu muistitietoon naisten koetusta ja eletystä elämästä sodan erityisen ilmapiirin ollessa jatkuvasti läsnä jokapäiväisessä arjessa. Muistelu on oleellinen osa elämää, varsinkin vanhemmille ihmisille. Muistelu toimii samalla myös kokemusten välittämisenä eri sukupolvien kesken. Koska kyseessä on yli 60 vuotta sitten tapahtuneet asiat, muistelun avulla haastateltavat tuovat esiin omia muistojaan ja tuntojaan sota-ajasta. Meidän mielestämme muistelu on oleellinen osa näitä haastatteluja, koska se on auttanut naisia jäsentämään elämänsä ja kenties palauttamaan mieleen jo unohdettujakin asioita.

Marja Saarenheimo (1997) käsittelee väitöskirjassaan *Jos etsit kadonnutta aikaa: vanhuus ja oman elämän muisteleminen* niitä käsityksiä, joita ihmisillä itsellään on muistamisesta ja muistoista. Tässä tutkimuksessa muistelemista tarkastellaan arkipuheen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tutkimus on toteutettu haastattelemalla iäkkäitä ihmisiä ja keskusteluilla muisteluryhmissä. Taina Ukkosen (2000) väitöskirja *Menneisyyden tulkinta kertomalla: muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina* tarkastelee haastatteluissa tuotettua muistelupuhetta folkloristiikan ja historian tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimuksen aineisto kerättiin ryhmähaastatteluilla, joissa telakkatyöläisnaiset muistelivat yhdessä työtään ja työyhteisöään. Pirjo Korkiakankaan (1996) väitöskirja *Muistoista rakentuva*

lapsuus: agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa kuvaa eri sukupolvien lapsuuden muistoja ja lapsuuskäsityksiä. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota muistellun ajan ja muisteluhetken vaikutukseen sekä siihen, mitä muistellessa unohdetaan tai nostalgisoidaan, mikä muistelussa on yhteistä ja mikä yksilöllistä. Satu Katvalan (2001) kasvatustieteen väitöskirjassa *Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa* tarkastellaan suomalaista äitiyttä ja siihen liitettyjä uskomuksia äidin läsnä- ja poissaolon kautta. Sukupolvesta toiseen äidin läsnä- ja poissaolo toistui. Hänen tutkimuksensa aineistona ovat olleet vuosina 1994–1995 kerätyt kolmen sukupolven vanhemmuuteen ja kasvatukseen liittyvät haastatteluilla toteutetut muistelukertomukset. Saarenheimon, Ukkosen, Korkiakankaan ja Katvalan tutkimukset ovat toimineet merkittävinä suunnannäyttäjinä muisteluun liittyvän kokonaisnäkökulman hahmottamisessa. Nämä muisteluun perustuvat teokset määrittivät tapaamme tarkastella Korina-aineistoa muistitietoon perustuvana.

Metodologiset sekä käytännölliset lähtökohdat muistelutyömenetelmään ovat naistutkimuksessa (ks. Haug 1983). Ulla Kosonen (1998) on käyttänyt väitöskirjassaan *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta* Frigga Haugin kehittämää muistelutyömenetelmää. Kososen tutkimuksessa aikuiset naiset ovat muistelleet tyttöien kokemuksia kirjoittamalla, haastatteluissa ja ryhmämuistelussa. Oletuksena on, että yksilön ainutkertaiset kokemukset heijastavat yleistä yhteiskunnallista tilannetta ja yksilön ainutkertaisen kokemusten kautta on mahdollista tehdä johtopäätöksiä yleisestä (Aukee 1994, 61). Laadullisessa tutkimuksessa ei aina ole välttämätöntä etsiä aineistoa oman kokemuksensa ja kiinnostuksensa ulkopuolelta. Muistelutyön menetelmän tekee näkyväksi idea siitä, että ihmiset tekevät historiansa, ja etteivät aikakausi ja historia synny jossain ihmisten ulkopuolella ja näy pelkkänä historiankirjoituksena. Muistelutyö antaa mahdollisuuden omien muistojen ja kokemusten käsittelyyn mielenkiintoisena ja merkityksellisenä. (Eskola & Suoranta 2001, 134.) Sota-aika on ollut haastatelluille poikkeuksellinen elämänvaihe, jonka kautta kotirintaman arki näyttäytyy konkreettisempänä kuin miten historiankirjat sitä kuvaavat.

Folkloristiikka tarkastelee elämänvaiheiden ja kokemusten kertaamista kerrontana ja folklorena eikä se enää ole pelkästään yksilöllistä ja suhteellisen rakenteetonta

muistelua. Menneisyyden tapahtumiin perustuvalla ja myös elämäkerrallisella kerronnalla on annettu monenlaisia nimityksiä, joita ovat esimerkiksi henkilökohtainen kerronta, kokemuksekerronta ja muistelukerronta. Menneisyyden kertaamista ja tulkintaa kertomalla ei kuitenkaan nähdä pelkästään muistelijan oman elämän tarkasteluna, vaan se nähdään myös historiallisten, monia ihmisiä koskeneiden tapahtumien käsittelynä ja kertojan elämänvaiheiden suhteuttamisena julkiseen historiaan. Tästä syystä muistelua on tarkasteltu myös historiantulkintana, jonka yhteydessä on käytetty monenlaisia käsitteitä, joita ovat esimerkiksi sosiaalinen (tai kollektiivinen) muisti, suullinen historia ja kansanomaisen historia. (Ukkonen 2000, 20–21.)

Ennen 1960-lukua muistelemiseen suhtauduttiin varauksellisesti, koska se nähtiin oireena mentaalista rappeutumisesta tai ”vanhuudenhöperyydestä” eikä siihen vanhustenhuollossa ole haluttu rohkaista. Muistelemista pyrittiin ehkäisemään ja rajoittamaan suuntaamalla vanhuksen huomio johonkin ajankohtaisempaan asiaan. 1960-luvulla asenne muistelemiseen muuttui amerikkalaisen psykiatrin ja gerontologin Robert N. Butlerin ansiosta, koska hän ”paljasti” muistelemisen olevan vanhuudessa pikemminkin luonnollista ja odotettavissa olevaa kuin oireellista. Butler loi termin ”life review”, joka on suomennettu ”elämäntarkasteluksi”. Se on prosessi, jossa varhaisemmat merkitykselliset kokemukset aktivoituvat uudelleen, joka johtuu Butlerin mukaan kuoleman väistämättömyyden tiedostamisesta ja oman kuoleman lähestymisen oivaltamisesta. Myöhemmin on tultu siihen johtopäätökseen, että mikä tahansa tapahtuma, joka aiheuttaa särön normaaliin elämään, voi pakottaa ihmisen intensiiviseen elämäntarkasteluun. Butler on tähdentänyt, että onnistunut elämäntarkastelu on eheyttävä prosessi, jonka avulla vanhus vahvistaa identiteettiään ja sulauttaa aikaisempia elämäkokemuksia tähänhetkisiin. (Saarenheimo 1997, 33–34; 37–38.)

Käyttämämme Korina-aineiston kohdalla ei tule unohtaa, että muisto ei ole ainoastaan menneen muistelua vaan myös menneen ja nykyisyyden kohtaamista: muistoissa ovat läsnä niin mennyt kuin nykyinenkin aika. Menneen ajan käsitykset ja tulkinnat sekä itse muistettava asia ovat suodattuneet nykyhetkeen esimerkiksi ajan, erilaisten tapahtumien, kokemusten, unohdusten, nostalgisoinnin ja itse muistamisen prosessin kautta. (Katvala 2001, 34; Korkiakangas 1996.) Muistamista voidaan pitää

herkeämättömänä, spontaanina prosessina ja muistaminen on tietyllä tavalla tapaamme olla olemassa. Muistot tuovat esiin tunnelatauksen, mikä liittyy koettuihin tapahtumiin. Toiset muistot ovat sävyttyneet ilon ja onnen tunteilla ja toiset taas surun ja ikävän tunteilla. (Määttänen 1996.) Nostalgialla tarkoitetaan muistojen sävyttymistä surumielisyydellä, kaipauksella, erilaisilla mielihyvän ja menneisyyden tunteilla. Nostalgia-sanaan liittyy voimakas emotionaalinen lataus. Nostalginen muistelu sisältää aina myös unohtamista. Nostalgiset tunteet ja mielikuvat heräävät tiettyjen piirteiden ja yksityiskohtien kautta ja siten muistelu saa omanlaisensa sävyn. Nostalgisessa muistelussa korostuu koko muistelun ydinasia: koetun tapahtuman kehittyminen muistetuksi versioksi muistelun ja unohtamisen prosessin aikana. (Korkiakangas 1996, 37.) Korkiakangas (1999, 171–173) on erottanut erilaisia nostalgian lajeja. Hänen mielestään yksinkertainen nostalgia on tunne siitä, että kaikki oli ennen parempaa kuin nykyisin, onnellisempaa, terveempää tai jännittävämpää. Tulkitseva nostalgia sisältää menneisyyden ihannoinnin syiden miettimistä. Refleksiivinen nostalgia on taas epäilyjä ja pohdintoja siitä, olivatko kaikki asiat loppujen lopuksi ennen paremmin. Periaatteessa mikä tahansa asia menneisyydestä voi herättää nostalgisia tunteita; nekin tapahtumat, jotka kokemisen hetkellä eivät tuntuneet miellyttäviltä, voivat myöhemmin sävyttyä nostalgisesti.

Julkinen ja yksityinen muisti

Meidän tutkimuskohteenamme on ollut haastateltavien yksityinen muisti eikä niinkään julkinen muisti, mutta kuten Seija-Leena Nevala-Nurmi (2003) toteaa, olemme myös pohtineet sitä, miten julkinen muisti on vaikuttanut näihin yksityisiin muistamisiin. Muistin ja muistelun tutkijat ovat korostaneet, kuinka julkisella muistilla, esimerkiksi kyseistä tapahtumaa eri aikoina koskevilla julkisilla keskusteluilla, lehtikirjoituksilla, kirjoilla, tutkimuksilla ja elokuvilla saattaa olla vaikutusta yksittäisten ihmisten muistojen muovautumiseen. Sotiin liittyvän muistelun tutkijat ovat myös pyrkineet tulkitsemaan ihmisten sotamuistoja sitä taustaa vasten, miten kyseisestä sodasta on eri aikoina julkisuudessa puhuttu. Julkisen ja yksityisen muistin välillä ei ole nähtävissä suoraa yhteyttä tai vastaavuutta: julkisuudessa suuren merkityksen saanut asia ei välttämättä näyttäytyä yksittäisen ihmisen elämässä yhtä merkittävänä. (Peltonen 1997, 94.) Julkiseen muistiin liittyy myös kollektiivinen unohtaminen.

Suomessa tällaisia piirteitä on liittynyt kansalaissodan tapahtumista puhumiseen, mutta myös talvi- ja jatkosodan tapahtumista on alettu puhua julkisemmin vasta viime vuosina. (Korkiakangas 1996, 39.)

Myös muistelussa voidaan puhua yhteisöllisyydestä, joka oikeastaan tarkoittaa samaa kuin kollektiivisuus. Yhteisöllisyydellä voidaan tarkoittaa ensinnäkin sitä, että yleisesti muistetaan sosiaalisesti tai yhteisöllisesti hyväksytyt asiat ja menneisyyden tulkinnat. Lisäksi muistelutapahtuman yhteydessä omia kokemuksia voidaan suhteuttaa siihen, mitä pidetään yleisenä ja normaalina. Toiseksi yhteisöllisyydestä voidaan puhua myös silloin, kun käsitellään kulttuurisesti määräytyneitä ilmaisu-keinoja tai narratiivisia malleja. Yhteisöllisiä piirteitä on siis löydetty sekä muistelupuheen sisällöstä (tulkinnoista) että erilaisista muistelutavoista. (Ukkonen 2000, 150–151.)

Eeva Peltonen (1993a, 28; 33) on tutkinut suomalaisnaisten talvi- ja jatkosodan aikaan liittyvää muistelua ja on todennut niin sanotun yleistävän kerrontatavan olevan tyypillistä nimenomaan dramaattisia ja kriittisiä tapahtumia ja ajanjaksoja koskevalle muistelulle. Tutkimuksessa ilmeni, että naiset tasapainoivat muistelussaan yksilöllisen ja yhteisöllisen kerronnan välillä. Toisaalta he esiintyivät henkilökohtaisia kokemuksiaan kertaavina minäkertojina ja toisaalta omat kokemuksensa tyypillisiksi määrittävinä aikalaistodistajina. Edelliseen liittyy tietynlainen kohtalonyhteyden kokeminen; toisin sanoen kokemus siitä, että kertojalla on tuhansia muita, saman historian eläneitä kohtalotovereita. Yksilönäkökulmasta katsottuna käsiteltiin lähinnä sellaisia kriisiaikoihin liittyviä tapahtumia ja asioita, jotka olivat merkityksellisiä nimenomaan kertojan omassa elämässä.

Perinnetieteiden ohella muistitietoa käyttävät tutkimuksissaan muun muassa historia, psykologia ja sosiologia, joilla jokaisella on omat painotuksensa ja tapansa käyttää muistiin perustuvia aineistoja. Psykologialle on ominaista muistin jaottelu muistamisen prosessia ja muistin käsittelemiä tietoja koskeviin rakenteisiin. Psykologi Endel Tulvingin (1985) säilömuistin (pitkäkestoisen muistin) kolmijako on luonut pohjaa muistitietoon perustuvalla tutkimuksellemme. Tulvingin kolmijaon ensimmäiseen osaan kuuluvat muistiin pohjautuvat automaattisiksi muuttuneet ja ilman tietoista muistelua toteutettavat toiminnot. Toiseksi osaksi voidaan erottaa yleinen tietoja

koskeva generinen tai semanttinen muisti, joka viittaa ajattomiin ja abstrakteihin tietoihin ja käsityksiin, jotka jaamme toisten kanssa. Kolmanneksi on erotettavissa episodinen muisti eli tapahtumamuisti, henkilökohtaisesti koettujen yksittäisten, konkreettisten tapahtumien muistaminen. Episodiselle muistille on olennaista se, että muistin perusyksikkö on jokin ajallisesti ja paikallisesti sijoittuva tapahtuma. Yleensä se sisältää alun ja lopun sekä niiden välisen toiminnan, ja tapahtumaa muisteleva on ollut aina itse mukana toiminnassa tai ainakin seuraamassa sitä. Generinen muisti luo ikään kuin perustan muistoille, episodinen muisti kuvittaa niitä henkilökohtaisilla tapahtumasisällöillä. Generistä muistia luonnehtii kollektiivisuus ja tietorakenteet: asioista, esineistä ja ilmiöistä, jotka jäsentävät yhteistä tapaamme ajatella ja toimia. Episodisen muistin aika on muistelijan henkilökohtaisesti kokema aika ja tapahtuma liittyy tähän persoonalliseen aikakokemukseen ja henkilökohtaiseen menneisyyteen. Samoin episodiseen muistiin perustuvan tapahtuman todellisuus on henkilökohtainen usko siihen, että muistettu on totta.

Kerstin Arbaeus (1993, 47–51; ref. Korkiakangas 1996, 34) on tutkinut mielisairaala-ympäristössä lapsuutensa eläneiden lapsuuskertomuksia (lapsuusmuistoja). Näistä hän erottaa kolme tasoa, joista ensimmäinen on yleinen kertomustaso, joka on virallinen ja yleisesti hyväksytty kertomus asiasta. Se muodostaa ikään kuin todelliset raamit lapsuudelle: ympäristön, ajankohdan ja yleiset tapahtumat. Tämän tason tarinan voi kertoa kuka tahansa yhteisössä elänyt. Toinen taso on persoonallisen kertomuksen taso, joka koostuu kertojan omista kokemuksista, ajatuksista ja toiminnoista. Muistot ja muistelu konkretisoivat ja kuvittavat ensimmäisen tason kertomusta. Kolmannen tason muistoja ja niistä kertomista luonnehtivat voimakkaat tunnelataukset. Lapsuuden tunnekokemukset, kuten pelko, suru, häpeä tai ilo, voivat kesken muistelun tulla kertojan mieleen ja muotoutua ensi kerran tunnekokemuksiin liittyviksi henkilökohtaisiksi muistoiksi.

Korkiakangas (1996, 34–35) toteaa, että Arbaeuksen (1993) kertomusten kolmitasomallia voi rinnastaa muistin tutkimuksen käsitteistöön. Ensimmäisen tason kertomuksia voisivat vastata yhteisön määrittelemät kollektiiviset muistot. Nämä kollektiiviset muistot täytyy huomioida myös käyttämässämme Korina-aineistossa, koska varmasti kuluneet vuosikymmenet ovat muokanneet yleisistä muistoista yksityisiä muistoja. Aineistosta on myös havaittavissa, miten haastattelijoilla on

tiettyjä ennakko-oletuksia tai esitietoja eri asioista, joista tehtyjen kysymysten perusteella he ovat hakeneet vahvistusta omille oletuksilleen. Haastattelijat saattoivat esimerkiksi kysyä haastateltavilta: ”Keitettiinhän teilläkin sitä saippuaa?” Tämän tyyppisillä kysymyksillä haastattelijat vahvisti yleisen muiston olevan samanlainen kuin haastateltavan yksityinen muisto. Korkiakankaan (1996, 35) mukaan toisen eli persoonallisen kokemuksen taso voidaan rinnastaa lähinnä episodiseen muistiin, jolle on olennaista henkilökohtaisten tapahtumien ja toimintojen sekä niihin liittyvien tunnelmien muistaminen. Kolmannen tason kertomukset vastaavat välähdyksenomaisia tai eloisia muistoja, joiden keskeinen elementti on voimakas tunne-elämys. Korina-aineistossa osa haastatelluista kertoo sota-ajan arjesta vain yleisesti eikä liiemmin kerro omista henkilökohtaisista kokemuksistaan. Osa haastatelluista taas kertoo hyvin yksityiskohtaisesti tietyistä itselle tapahtuneista tilanteista, johon liittyy voimakkaita tunteita. Esimerkiksi eräs haastateltava muisteli erittäin elävästi sitä, miten oli joutunut keskelle pommitusta.

Satu Katvalan (2001, 34) käyttämässä haastatteluaineistossa on paljon muistelukertomuksia, jotka liikkuvat eri tasoilla: yleisellä, henkilökohtaisella ja tunnepitoisella kertomustasolla. Katvalan aineiston muistot ovat pääasiassa episodimuistoja, joissa haastateltavat ovat kertoneet ja kuvanneet konkreettisia tapahtumia, mutta myös voimakkaita tunnekokemuksia sisältäviä muistoja. Tapahtumamuistoja voi olla vaikeaa erottaa tunnepitoisista muistoista, koska ne limittyvät helposti toisiinsa. Ne voivat tavallaan olla toinen toisensa jatkumoa, sillä kertoja yhdistää mielessään muistetut tapahtumat ja kokemukset niiden herättämiin tuntemuksiin. Kollektiivinen, yleinen muisti on useimmiten läsnä muistelussa.

Narratiivisuus kuvastaa aineistossa ilmenevää kerronnallisuutta, joka tulee esiin haastateltavien puheessa erilaisten tarinoiden kautta. Narratiivisuuteen liittyy oleellisesti myös elämäkerrat. Vaikka Korina-aineistossa ei varsinaisesti olekaan kyse naisten elämäkertoista, mielestämme sota-ajan poikkeuksellisuus ja sen jättämät jäljet naisten myöhempiin elämänvaiheisiin luovat oman erityisen tarinansa heidän elämänsä kulkuun. Elämäkerrallisen lähestymisen kannalta on tärkeä havaita, että elämäntapahtumia muistellaan nykyisen elämäntilanteen pohjalta. Esimerkiksi kun muistellaan ystäviä, heidät muistetaan sellaisina kuin he ovat tällä hetkellä eikä sellaisina kuin he joskus ovat olleet. (Numminen 1988, 72.)

4. Tutkimuskysymykset ja tutkimusasetelman kuvaaminen

Tässä luvussa esittelemme tutkimuskysymyksemme ja kerromme tarkemmin käyttämästämme Korina-aineistosta ja sen keruuprosessista. Lisäksi käymme läpi aineiston analyysimenetelmää, teemoittelua sekä tyyppitarinaa, joka toimii johdatteluna aineiston analyysiin.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksemme tarkoituksena on ollut selvittää sota- ja pula-aikaisen Suomen, kotirintamanaisten arjesta selviytymistä Etelä-Pohjanmaalla. Lähtökohtana tutkimuksessamme on ollut se, miten lähiyhteisön merkitys ja sen antama tuki kasvoi sota- ja pula-aikana. Asettamissamme tutkimuskysymyksissä halusimme selvittää, miten sota-aika muutti naisten arkea ja minkälaisia selviytymiskeinoja sodan luoma epävarma ilmapiiri loi naisten elämään. Sota-aikana naisten työmäärä lisääntyi, koska miehet olivat rintamalla ja näin ollen työnteko määritti pitkälti naisten arkea. Toimiko työ siten osana naisten selviytymistä vai oliko se vain välttämätön pakko, joka oli tehtävä perheen toimeentulon takia?

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää:

- Miten sota-aika vaikutti naisten arkeen?
- Millä tavoin työnteko määritti naisten arkea?
- Mitkä seikat auttoivat naisia selviytymään kotirintamalla?

Samalla tuomme esiin naisnäkökulman sota-ajasta. Nykyään naisten arvokasta työpanosta isänmaan hyväksi on alettu arvostaa hieman enemmän, mutta mielestämme sitä ei kuitenkaan ole liikaa korostettu. Naiset huolehtivat kaikista töistä kotirintamalla, niin lastenhoidosta kuin ammusten valmistamisestakin. Naisten ansiosta miehillä oli koti, jonne palata. Tutkimuksen tehtävänä on palauttaa, varsinkin nuoremman sukupolven mieleen se, minkä vanhempi sukupolvi on itse

henkilökohtaisesti kokenut. Ja kenties tuoda tähän päivään näkemystä siitä, miten vaikeissa olosuhteissa on selvitty ja vaikeudet on voitettu.

4.2 Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelut

Tutkimuksemme aineisto koostuu talvi- ja jatkosodan kokeneiden kotirintamanaisten haastatteluista Pohjanmaalla. Haastatteluja ovat tehneet noin 150 vapaaehtoista haastattelijaa, joista vajaa 30 on ollut ruotsinkielisiä. Etelä-Pohjanmaan alueella on haastateltu yli 500 ja ruotsinkielisellä Pohjanmaalla noin 100 kotirintamanaista. Haastattelut on toteutettu siten, että ensin on haastateltu vanhimpia naisia, jotka ovat syntyneet ennen 1920-lukua. Nuorimmat haastatelluista ovat syntyneet vuonna 1932. Periaatteena on, että haastateltava on itse elänyt ja kokenut sota- ja pula-ajan. (Ala-Harja 2005.) Tämän Korina –hankkeen yksi tärkeimmistä tiedonkeruun lähteistä ovat olleet ne kotirintamaiset, joilla joko sodan alkaessa oli perhe tai jotka perheellistyivät sodan aikana. Vuosina 1941–1944 entisen Vaasan läänin alueella tavallisin avioliiton solmimissikä oli 20–24 vuotta, mikä näkyy myös valitsemissamme haastatteluissa (Junila 2001a, 9).

Museaalisen hankkeen "Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950" toteuttamisen tueksi pohjalaiset naiset perustivat naisjärjestöjen verkoston nimeltään Vastuun Naiset ry vuonna 1999. Yhdistys on pohjalaisten naisten perustama poliittisesti sitoutumaton rekisteröityjen naisjärjestöjen verkosto, jonka tarkoituksena on nostaa sodan ja rauhan ajan naisten arvostusta ja työn merkitystä. Vastuun naiset ry toteuttaa tarkoitustaan tutkimalla ja vaalimalla sodan ajan naisten korvaamatonta työpanosta sotien ja sodan jälkeisenä aikana. Yhdistys pyrkii tavoitteeseensa keräämällä ja tallentamalla tietoa ja muuta materiaalia sodan ajan naisten elämästä ja selviytymisestä tukemalla naisten henkistä ja sosiaalista selviytymistä tiedotuksen ja yhteisten tapahtumien avulla. Korina –hankkeen kokonaistavoitteena on ollut selvittää, kuinka Pohjanmaan kotirintamalla eläneet naiset, nuoret ja lapset selviytyivät sodan ja sen jälkeisen pula-ajan murroksesta. Samalla etsitään strategioita, jotka voisivat toimia malleina nykypäivän ongelmia ratkaistaessa. Tutkimushanketta on edeltänyt esitutkimus ja koulutusvaihe. Hanke on jakautunut kahteen, toisiaan täydentävään osaan:

museaaliseen selvitykseen ja tieteelliseen tutkimukseen. (Vastuun naiset ry:n www-sivut.)

Aineistomme koostuu Etelä-Pohjanmaalla, kotirintamalla toimineiden naisten teemahaastatteluista. Haastatteluissa on käytetty valmista haastattelukaavaketta, jonka tekoon ovat osallistuneet Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo ja Vastuun naiset ry, jotka ovat tehneet yhteistyötä Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen kanssa (Ala-Harja 2005). Teemahaastattelussa kaikkein oleellisinta on se, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa, jotka ovat kaikille haastateltaville samat. Tästä menetelmästä kuitenkin puuttuu strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Haastattelija varmistaa, että kaikki etukäteen päätetyt teema-alueet käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat haastattelusta toiseen. Haastattelija voi käyttää jonkinlaista tukilistaa käsiteltävistä asioista, jossa ei ole kuitenkaan valmiita kysymyksiä. Teemahaastattelua voidaan pitää eräänlaisena keskusteluna, jossa tutkittavien oma ääni tulee kuuluviin. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48; Eskola & Suoranta 2001, 86.) Korina-aineiston teemat (ks. liite) käsittelivät muun muassa ruoka-, vaate- ja energiahuoltoa, hygieniaa, tapatietoutta, kodin sisustusta, tiedotusta ja tiedonkulkua, työntekoa, sosiaalista toimintaa, harrastuksia, sairaanhoitoa, rakentamista ja fyysisen ympäristön hoitoa, sotavankeja ja siirtolaisia. Muun muassa yhteisöllisyyteen liittyvät teemat lisättiin teemahaastattelurunkoon, kun Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos tuli mukaan hankkeeseen. (Junila 2001b, 3; Jokiranta & Roivainen 2003.)

Korina-aineiston haastattelut on kerätty Vastuun naiset ry:n vapaaehtoistyöntekijöiden avustuksella. Haastattelijoina ovat toimineet naiset, joista osa on jo eläkkeellä olevia opettajia, sairaanhoitajia, lääkäreitä, lastentarhanopettajia, museoalan työntekijöitä ja sellaisia naisia, jotka ymmärtävät ikäihmisten käyttämää Etelä-Pohjanmaan murretta ja heidän elämänsä sodan aikana ja sen jälkeen. Ennen haastattelujen tekoa haastatteliijoille järjestettiin koulutustilaisuuksia Tampereen yliopiston toimesta ja myöhemmin on järjestetty pienimuotoisia koulutustilaisuuksia ja vuosittain on ollut yksi isompi koulutus. (Ala-Harja 2005.)

Aineiston työstäminen

Meillä oli aluksi käytettävissämme kaiken kaikkiaan 45 Korina-aineiston valmiiksi litteroitua haastattelua, joista valitsimme 21 sellaista haastattelua, joissa oli paljon kerrontaa ja, jotka kuvasivat parhaiten meidän asettamiamme tutkimuskysymyksiä. Haastattelujen isohko määrä johtuu siitä, että osa haastatteluista käsitteli vain muutamia tutkimuksen teemoja. Päädyimme valitsemaan 21 haastattelua, koska loput haastattelut eivät antaneet meille enää uutta tietoa naisten sota-aikaisesta arjesta kotirintamalla. Aineistomme oli siis saavuttanut saturaatio- eli kylläntymispisteensä. (ks. Eskola & Suoranta 2001.) Joissakin haastatteluissa kerrottiin enemmän perheestä ja naapureista ja toisissa keskityttiin melkein pelkästään siirtolaisia koskeviin asioihin. Omasta aineistostamme olemme jättäneet pois kaikki sellaiset haastattelut, jotka sisälsivät paljon vain muutaman sanan vastauksia. Olemme jättäneet pois myös sellaiset haastattelut, joissa haastattelija on johdatellut haastateltavaa haluamaansa suuntaan eli on hakenut vahvistuksia omille oletuksilleen eikä ole antanut haastateltavan itse vapaasti kertoa omista kokemuksistaan. Lisäksi olemme rajanneet aineistomme ulkopuolelle sellaiset haastattelut, joissa haastattelu-tilanteessa on ollut mukana joku kolmas henkilö, joka on vaikuttanut omilla kommentaillaan haastattelun kulkuun. Edellä mainittujen lisäksi olemme jättäneet pois sellaiset haastattelut, joissa haastateltava ei ole asunut Etelä-Pohjanmaalla talvi- tai jatkosodan aikana vaan on muuttanut sinne vasta myöhemmin.

Olemme pyrkineet kokoamaan sellaisen aineiston, joka on mahdollisimman monipuolinen ja edustava. Meidän aineistossamme vanhin haastatelluista naisista oli syntynyt vuonna 1908 ja nuorin vuonna 1927. Valitsemistamme 21 haastattelusta 14 oli syntynyt vuosien 1918–1926 aikana eli yli puolet haastatelluista. Aineistomme naisista seitsemän oli naimisissa sotavuosien aikana ja heillä kaikilla oli lapsia. Vain yksi naisista jäi sotaleskeksi ja yksi pysyi naimattomana koko elämänsä. Aineistomme naisista kymmenen oli toiminut lottatehtävissä ja kolme oli ollut pikkulottana. Kuudella naisista aviopuoliso oli rintamalla ja yhden naisen puoliso toimi työpalvelussa. Kahdellatoista aineistomme naisista isä tai veljet olivat rintamalla ja kahdella haastatelluista ei ollut ketään lähiomaisia sodassa.

Aineistossamme on nähtävissä haastattelijan vaikutus: toisissa haastatteluissa asia lähtee rönsyilemään itse aiheesta hieman sivuun, kun toisissa haastatteluissa haastattelija taas johdattelee haastateltavaa kohti haluamaansa vastausta. Jotkut haastatelluista naisista ovat vastanneet joihinkin kysymyksiin melko lyhyesti, mutta monet ovat kuitenkin innostuneet kertomaan pitkiäkin tarinoita ja tarkkoja kuvauksia tapahtumista. Haastattelujen avulla naiset muistelevat elämäänsä tuottaen samalla omaa elämäntarinaansa. Tässä aineistossa eteläpohjalaiset kotirintamanaiset tuovat esiin sodan aikaista elämäänsä ja sitä todellisuutta, joka tuohon aikaan oli. Samalla heille on saattanut palata jotain sellaista mieleen, minkä he ovat unohtaneet vuosikymmeniksi, esimerkiksi asia, joka tuolloin oli vaikea käsittää tai hyväksyä. Kenties kulunut aika on auttanut naisia muistelemisen kautta ymmärtämään sota-aikaa uudella tavalla.

Koska haastattelut ja litteroinnit ovat muiden tekemiä ja me olemme oikeastaan jo kolmansia, jotka aineistoa ”tulkitsevat”, tämä asettaa meille tiettyjä rajoituksia omassa tulkinnassamme. Emme esimerkiksi voi palata kysymään jotain epäselvää asiaa, vaan se jää epäselväksi. Haastattelijalla ja litteroijalla on voinut olla tietty käsitys tai tuntuma jostakin asiayhteydestä, mutta se saattaa kuitenkin olla erilainen kuin se, millä tavalla me olisimme asian tulkinneet. Korina-aineistossa haastateltavat ovat olleet myös melko iäkkäitä, joten haastattelua on saattanut haitata heidän heikentynyt kuulonsa. Haastateltava ei ole välttämättä pyytänyt esittämään kysymystä uudelleen vaan hän on vastannut siihen, mitä on olettanut haastattelijan kysyneen. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 134.) Vaikka emme ole olleet henkilökohtaisesti tekemässä haastatteluja, se voidaan kuitenkin nähdä myös positiivisena asiana, koska me olemme pystyneet tarkastelemaan aineistoa objektiivisesti ja kriittisesti. Valmis tutkimusaineisto on asettanut meidät tutkijoina erikoiseen asemaan: toisaalta meidän ei ole ollut pakko lähteä etsimään haastateltavia ja siten olemme säästyneet työläältäkin kenttätyövaiheelta (esimerkiksi haastattelurungon tekeminen, varsinaisten haastattelujen teko, litterointi), toisaalta valmis aineisto on taas pakottanut meidät pysymään jo tehtyjen haastattelujen sisällössä ja tekemään tulkintoja monesta sellaisestakin asiasta, joka kenties olisi vaatinut lisäkysymyksiä. Kotirintamanaisten litteroidut haastattelut ovat olleet erittäin mielenkiintoista luettavaa ja naisten tarinat ovat tempaisseet meidät mukaansa.

4.3 Teemoittelu aineiston analyysimenetelmänä

Aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Tekstimassasta on ensin pyrittävä löytämään ja sen jälkeen eroteltava tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. (Eskola & Suoranta 2001, 174.) Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2001, 173) tarkoittavat teemoittelulla sitä, että analyysivaiheessa tarkastellaan sellaisia aineistosta ilmeneviä piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle haastateltavalle. Analyysivaiheessa ainakin lähtökohtateemat on helppo havaita aineistosta. Yleensä aineistosta löytyy useita muita teemoja, jotka pohjautuvat tutkijan tulkintoihin haastateltavien puheesta. Jotta teemoittelu onnistuisi, se vaatii teorian ja empirian vuorovaikutusta ja se näkyy tutkimustekstissä niiden lomittumisessa toisiinsa (Eskola & Suoranta 2001, 175).

Ensimmäinen lähestyminen tutkimuksemme aineistoon tapahtui teemoittelun kautta. Koska haastattelut on toteutettu teemahaastattelumenetelmällä, se on omalta osaltaan jo luonut isommat teemakokonaisuudet. Kaikissa 21 valitsemassamme haastattelussa kerrottiin työntekoon liittyvistä asioista, joita käsiteltiin muun muassa kodin ulkopuolisiin työtehtäviin ja miesten ja naisten töihin liittyvien kysymysten kautta. Ruokahuollosta ja siirtolaisista puhuttiin 20 haastattelussa. Haastatelluista 19 kertoi vaatehuollosta, hygieniasta, tapatietoudesta ja tiedon kulusta. Tapatietoutta käsiteltiin muun muassa juhlien ja juhlien järjestämiseen liittyvien kysymysten kautta. Tiedon kulusta kysyttiin kysymyksillä, jotka liittyivät muun muassa kirjeenvaihtoon, radioon ja sanomalehtiin. Sairaanhoidon liittyviä asioita käsiteltiin 18 haastattelussa. Harrastuksista ja sosiaalisesta toiminnasta kerrottiin 17 haastattelussa, joita käsiteltiin muun muassa ompeluseuraan, lottatyöhön ja erilaisiin keräyksiin liittyvien kysymysten kautta. Yhteisöllisyyteen liittyvistä asioista kerrottiin 15 haastattelussa, joita käsiteltiin muun muassa naapurien ja sukulaisten antaman tuen kautta. Sotavankeihin liittyviä asioita käsiteltiin 14 haastattelussa. Energiahuoltoa tarkasteltiin 13 haastattelussa, joissa käsiteltiin muun muassa mottitalkoita. Kodin sisustusta käsiteltiin 11 haastattelussa ja rakennustoimintaa 10 haastattelussa. Nämä haastattelun eri osa-alueet ovat toimineet meidän alustavana teemajakonamme, jonka jälkeen niitä on ollut helpompi jakaa useampiin pienempiin alateemoihin.

Olemme nostaneet aineistosta esiin ne teemat, jotka liittyvät läheisesti tutkimusongelmaamme. Näitä arjesta selviytymiseen sota-aikana liittyviä teemoja ovat työnteko ja lähiyhteisö, johon kuuluu perhe ja sukulaiset sekä kyläyhteisö. Aineiston tarkempi tarkastelu on jakanut teemat pienempiin kokonaisuuksiin, joita ovat hoivatyö, kirjeenvaihto kotirintaman ja rintaman välillä, uskonto ja juhlat. Koko aineistoa yhdistävänä tekijänä olemme pitäneet työn merkitystä arjessa ja yhteisöllisyyden ilmenemistä. Edellä mainitut teemat löytyivät enimmäkseen haastattelukysymysten avulla, mutta aineiston syvällisempi tarkastelu tuotti selventäviä seikkoja, joiden avulla oli helpompi tulkita tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia asioita. Syvällisempi tarkastelu on ollut tulkintaa haastateltujen puheesta, jota on joutunut lukemaan rivien välistä, koska suoria vastauksia ei ole juurikaan ollut olemassa. Suorien vastauksien puute tekeekin aineiston analyysistä haasteellista. Olemme pyrkineet löytämään aineistosta ne kaikkein olennaisimmat asiat, jotka kuvastavat arjesta selviytymistä sodan aikana. Tarkoituksenamme ei ole ollut yleistää asioita liikaa vaan samankaltaisuuksien etsiminen tarkoittaa sitä, että eri teemojen kautta olemme pyrkineet löytämään tyypillisiä piirteitä, jotka kuvaavat sodan aikaista arkea.

Tutkija muodostaa oman tulkintansa aineistosta hänelle muodostuneen kokonaiskuvan pohjalta ja esittää ja perustelee sitä haastatteluista poimimiensa sitaattien avulla (Hänninen 2000, 137). Aineiston analyysissä olemme käyttäneet sitaatteja kuvaamaan tutkimuksessamme ilmeneviä teemoja. Jos käyttää sitaatteja runsaasti, ne kuvaavat kyllä aineistoa laajasti, mutta samalla tekstistä tulee raskasta luettavaa. Ilman omaa tulkintaa ja analyysiä useiden sitaattien peräkkäinen käyttö ei välttämättä ole suotavaa. Jos tutkimustekstissä on enemmän vastaajien sitaatteja kuin tutkijan omaa tekstiä, kannattaa vielä miettiä sitaattien ja muun tekstin suhdetta. (Eskola & Suoranta 2001, 180.) Pertti Alasuutari (1994, 71) muistuttaa, etteivät haastateltavien puheet sinällään ole tutkimustuloksia. Pirjo Savolainen (1991, 454; ref. Eskola & Suoranta 2001, 175) on kuvannut neljää erilaista pelkistämisen tapaa. Yksi tapa on käyttää tekstikatkelmaa perusteluna tutkijan tekemälle tulkinnalle. Toinen tapa on käyttää sitaattia aineistoa kuvaavana esimerkkinä. Kolmantena tapana lainaus voi toimia tekstiä elävöittäväksi ja neljäntenä tapana aineistosta voidaan pelkistää tiivistettyjä kertomuksia. Omassa tutkimuksessamme ei näitä pelkistämisen tapoja voi erottaa toisistaan vaan ne toimivat kaikilla edellä mainituilla

tavoilla, toiset sitaatit enemmän perusteluna tulkinnalle ja toiset taas tekstiä elävöittävinä esimerkkeinä.

Tyypitarina johdatteluna aineiston analyysiin

Teemoittelun jälkeen aineisto voidaan myös tyypitellä. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri teemojen sisältä etsitään yhteisiä ominaisuuksia ja muodostetaan näistä yhteisistä näkemyksistä eräänlainen yleistys, tyyppiesimerkki. Tyypittelyssä tiivistetään joukko tiettyä teemaa koskevia näkemyksiä yleistykseksi. Tyypittely edellyttää siis jonkinlaista tarinajoukon jäsentämistä toisin sanoen teemoittelua. (Eskola & Suoranta 2001, 181–185.)

Laadullinen aineisto on usein esitetty teemoittain. Analyysia voi kuitenkin jatkaa pidemmälle muodostamalla vastauksista yleisempiä tyyppejä. Tarinoista voi rakentaa tyyppillisen tilanteen kulun tai henkilökuvauksen. Tarinajoukosta voidaan myös esittää sitä edustava yksi tyyppillinen tarina kokonaisuudessaan, eikä siten aina tarvitse muodostaa tyyppillistä tarinaa koko tarinajoukosta. Monesta vastauksesta kootut tyypit ovat laajoja. (Eskola & Suoranta 2001, 181.)

Max Weberin (1949; ref. Grönfors 1985, 167) ihannetyypit ovat esimerkiksi hypoteettisia konkreettisia henkilöitä, sosiaalisia tilanteita, sosiaalisia muutoksia, sosiaalisia laitoksia tai sosiaaliluokkia. Tällaiset ihannetyypit eivät ole yleistyksiä eivätkä abstrakteja käsitteitä, vaan hypoteettisia yksilöitä, asioita tai tilanteita, joiden piirteet edustavat mahdollisia todellisia piirteitä. Martti Grönforsin (1985, 167) mukaan tutkija muodostaa tällaiset ihannetyypit tavallisesti aineistonsa pohjalta. Näille ihannetyypeille on ominaista, ettei niille löydy vastaavuutta todellisuudesta, vaan ne ovat tutkijan omaa tuotosta. Vertailuja ihannetyypien ja todellisuuden välillä ei ole kannattavaa tehdä, koska niiden pääasiallisena tarkoituksena on auttaa tutkijaa ymmärtämään empiiristä maailmaa. Ihannetyypit voidaan nähdä lähinnä tutkimuksen apuvälineinä eikä niiden varaan voi perustaa tutkimustulosten tarkastelua.

Eskolan ja Suorannan (2001, 182) mukaan voidaan erottaa ainakin kolme erilaista tapaa muodostaa tyyppiä:

1. Autenttinen, yhden vastauksen sisältävä tyyppi on esimerkkinä laajemmasta aineiston osasta.
2. Yhdistetty, mahdollisimman yleinen tyyppi: mukaan on otettu vain sellaisia asioita, jotka esiintyvät suuressa osassa tai kaikissa vastauksissa.
3. Mahdollisimman laaja tyyppi, jolloin jotkut tyyppiin mukaan otettavat asiat ovat esiintyneet kenties vain yhdessä vastauksessa. Olennaista tällaisessa tyyppissä on sen sisäinen loogisuus; tyyppi on mahdollinen, vaikkakaan ei sellaisenaan todennäköinen.

Jokiranta (2003, 94) on elämäkertomusten analyysissään tarkastellut yhden elämäkertomuksen kautta muita kertomuksia. Jokirannalla on lukemisen perustana ollut yhden miehen kertomus elämästä, josta hän käyttää nimitystä kehyskertomus. Tätä kehyskertomusta voidaan täydentää luennallisesti muiden kertomusten avulla. Kehyskertomuksen valintaan vaikuttaa sen suhde muihin elämäkertomuksiin. Jokiranta on käyttänyt kehyskertomuksen valintakriteerinä elämäkertomuksen elämänkaaren kattavuutta sekä tarinatyyppien ja yhteisten teemojen ilmenemistä elämäkertomuksessa sekä kerronnan omakohtaisuutta. Eskolan ja Suorannan (2001, 182) tyyppien kolmijaon mukaan Jokirannan käyttämä kehyskertomus voisi edustaa autenttista, yhden vastauksen sisältävää tyyppiä, joka toimii esimerkkinä koko aineistosta.

Aineistomme analyysiosion alussa, luvussa 5.1, on kuvitteellinen Elsan tarina, jonka tarkoituksena on toimia johdatteluna aineistomme tarkempaan analyysiin. Elsan tarinan avulla olemme pyrkineet löytämään mahdollisimman laajan tyyppin haastateltujen kotirintamanaisten arjesta. Olemme ottaneet tähän tyyppiin mukaan sekä sellaisia asioita, jotka esiintyivät aineistossamme useassa eri haastattelussa että sellaisia asioita, jotka oli mainittu vain yhdessä haastattelussa. Haastateltujen eteläpohjalaisten kotirintamanaisten kokemukset olemme Elsan tarinassa koonneet eräänlaiseksi yhteenvedoksi, jonka tarkoituksena on tuoda esiin aineistomme sisällön

rikkautta. Emme löytäneet käyttämästämme kirjallisuudesta sopivaa termiä, jolla kutsua Elsan tarinaa, joten päädyimme käyttämään siitä nimeä tyyppitarina. Elsan tarinan kuvaaminen tyyppitarinana kuvastaa sitä, miten olemme haastattelujen pohjalta koonneet yhteen erilaisia piirteitä ja keränneet niistä yhtenäisen tarinan.

Elsan tarinassa emme kuvaa kenenkään yksittäisen kotirintamanaisen elämää vaan olemme keränneet kaikkien valitsemiemme haastattelujen pohjalta mahdollisimman kattavan kertomuksen kotirintaman arjesta. Elsan tarina on siis läpileikkaus aineistomme moninaisuudesta ja se kuvastaa sitä, miten monenlaisia töitä ja tehtäviä naiset ovat tehneet sotavuosien aikana ja miten he ovat selviytyneet haastavassa elämäntilanteessa. Elsan tarina on eräänlainen ideaalityyppinen kuvaus siitä, millaista naisten elämä on ollut sota-aikana maaseudulla. Tarina ei siis ole totta, mutta se voisi olla.

5. Eteläpohjalaiset kotirintamanaiset muistelevat

Tämä luku käsittelee aineistomme analyysiä ja se jakaantuu neljään alalukuun. Ensimmäinen alaluku on Elsan tarina, jonka kautta haluamme tuoda näkyviin aineistosta esiintulleita yleisiä kuvauksia kotirintaman arjesta ja naisten elämästä sotavuosien aikana. Aineistomme analyysi on jaettu kahteen pääteemaan: työ arjen määrittäjänä –teemaan ja tukiverkosto naisten turvana kotirintamalla –teemaan. Viimeisessä alaluvussa on yhteenveto analyysistä kirjallisuuden avulla. Olemme pyrkineet valitsemiemme haastattelujen perusteella kuvaamaan sitä, mitkä seikat ovat auttaneet eteläpohjalaisia kotirintamanaisia selviytymään poikkeuksellisessa elämänvaiheessa. Emme ole halunneet tehdä liikaa yleistyksiä siitä, minkälaista naisten elämä kotirintamalla on ollut vaan olemme pyrkineet antamaan tilaa naisten omalle äänelle.

Käyttämässämme aineistonäytteissä henkilöiden ja paikkojen nimet on muutettu tunnistamisen ehkäisemiseksi. Aineistonäytteissä haastattelijan kommentit on merkitty *kursiivilla*. Joissakin aineistonäytteissä on useamman naisen vastaukset samaan kysymykseen, mutta kyseessä ei ole ollut ryhmähaastattelutilanne vaan kaikki haastattelut on toteutettu yksilöhaastatteluina. Aineistonäytteissä olevat pelkät pisteet tarkoittavat, että haastateltavalla on ajatus katkennut ja hän hakee oikeaa sanaa kysytyyn asiaan. Pisteet kauttaviivojen sisällä taas merkitsevät sitä, että aineistonäytteestä on otettu vastauksen kannalta epäolennaiset asiat pois.

5.1 Johdattelua aineiston analyysiin Elsan tarinan kautta

Tämä tarina kertoo Elsa Mäkisen kokemuksista talvi- ja jatkosodan aikana ja se toimii samalla johdatteluna aineistomme tarkempaan analyysiin. Elsa täytti talvisotaa edeltävänä kesänä 15 vuotta. Hän asui tuohon aikaan Lapualla, Koivukylässä yhdessä äitinsä, sisarustensa sekä isovanhempiensa kanssa. Elsalla oli kaksi vanhempaa veljeä Akseli ja Olavi sekä vanhempi sisko Iida ja nuorempi sisko Jenny. Elsan isä oli muuttanut Kanadaan töiden perässä vuonna 1937 ja oli asettunut sinne lopulta myös pysyvästi asumaan. Elsan isovanhemmat, Hilda ja Erkki, asuivat samassa talossa muun perheen kanssa. Elsan isoäidillä oli reuma ja hän tarvitsi

paljon muiden apua päivittäisissä toimissaan. Koska Elsan isoisä oli jo vanha mies, hän ei enää kyennyt tekemään talon raskaita töitä, mutta häneltä sai arvokkaita neuvoja tilanhoitoon liittyvissä asioissa. Elsan kotitilalla viljeltiin viljaa ja pellavaa ja kasvatettiin perunoita ja juureksia perheen omiin tarpeisiin. Lisäksi heillä oli marjapensaita ja omenapuita. Perheellä oli myös neljä lehmää, hevonen, kolme sikaa sekä kanoja ja lampaita. Päävastuu talon töistä oli Elsan äidillä, Elsalla ja hänen sisaruksillaan.

Marraskuun viimeisenä päivänä vuonna 1939 Elsa ompeli kotona yhdessä äitinsä ja Jenny-siskonsa sekä muiden ompeluseuran naisten kanssa niin kuin heillä oli tapana torstaisin tehdä. Heidän ompelutyönsä keskeytyivät, kun radiosta tuli tieto sodan syttymisestä. Neuvostoliitto oli hyökännyt Suomeen. Kaikki olivat tiedosta hyvin järkyttyneitä. Perheen pojat, Akseli ja Olavi olisivat olleet valmiita puolustamaan isänmaataan, mutta he olivat vielä liian nuoria lähtemään rintamalle. Elsan sisko lida oli liittynyt lottiin jo kesällä ja sodan alettua hän lähti rintamalotaksi Kannakselle, jossa hän toimi muonitustehtävissä. Joulukuun alussa Elsan isotäti Auli tuli pommituksia pakoona Helsingistä ja hänelle laitettiin vuode tuvan puolelle. Elsa osallistui pikkulottien toimintaan ja oli leipomassa leipää rintamalle. Pikkulotat kokosivat myös paketteja rintamalle, joihin laitettiin esimerkiksi kypärämyssyjä ja lapasia. Elsan äiti toimi aktiivisesti Martoissa ja hän järjesti kotona lumipuvuntekotalkoita, joihin osallistui paljon kylän naisia.

Talvisodan syttyminen toi tullessaan elintarvikkeiden säännöstelyn ja korvikkeet, joka Elsan perheessä näkyi muun muassa kahvin ja sokerin puutteena, muutoin perhe eli omavaraistaloudessa. Elsan äiti antoi tarvittaessa perheen omista ruokatarvikkeista naapureille, mikäli heillä oli pulaa esimerkiksi vehnäjauhoista. Elsan nuorempi sisko Jenny auttoi äitiä eläinten hoidossa ja lypsämisessä. Isovanhemmista huolehtiminen oli Elsan vastuulla ja lisäksi hän kävi auttamassa naapurin soteleskeä lastenhoidossa. Alkuvuodesta 1940 Elsan äiti meni auttamaan veljensä perhettä naapurikylään, sillä perheen äiti ja lapset olivat sairastuneet lavantautiin ja lasten isä oli rintamalla. Nämä lavantautiin sairastuneet lapset menehtyivät, mutta heidän äitinsä parantui. Elsa meni auttamaan hautajaisjärjestelyissä, koska hänen oma äitinsä joutui palaamaan kotiin ja lapsensa menettänyt enon vaimo oli vielä hyvin heikossa kunnossa. Muutama viikko hautajaisten jälkeen Elsa palasi takaisin omaan

kotiinsa. Maaliskuussa 1940 talvisota päättyi ja Elsankin perhe oli hyvin helpottunut ja onnellinen siitä, että rauha palasi Suomeen.

Kun jatkosota kesäkuussa 1941 alkoi, Elsa oli jo täyttänyt 17 vuotta ja hän siirtyi pikkulotista varsinaisiin lottiin. Elsan veljet, Akseli ja Olavi kutsuttiin rintamalle. Elsan työpanosta tarvittiin myös kotitilalla, mutta hän koki tarpeelliseksi auttaa isänmaataan omalta osaltaan ja sen hän toteutti toimimalla lottana kotirintamalla. Elsa toimi lottana Koivukylän koululla, jossa hän oli muonittamassa siirtoväkeä. Lottatehtävien lisäksi Elsan oli hoidettava työt kotitilalla, koska Jenny-sisko oli joutunut lähtemään Seinäjoelle tädin luo navettatöihin. Tädin omat pojat olivat rintamalla eikä talossa olisi ilman Jennyä ollut tarpeeksi työvoimaa. Jatkosodan alussa Elsan kotiin sijoitettiin Haikosen evakkoperhe Räisälästä, joka majoittui talon vinttikamariin. Elsa siis joutui luovuttamaan oman huoneensa siirtolaisperheen käyttöön ja hän itse siirtyi nukkumaan tuvan puolelle. Tähän evakkoperheeseen kuului äidin lisäksi neljä lasta, joista vanhin poika oli rintamalla. Perheen mukana tuli myös kaksi lehmää, jotka tilanpuutteen vuoksi sijoitettiin naapurin vanhan emännän navettaan. Tämä siirtolaisperhe oli oikein mukava ja Elsan perhe tuli hyvin toimeen heidän kanssaan. Jatkosodan aikana Elsan isoisä alkoi sairastella yhä enemmän eikä hän jaksanut tehdä enää kevyitäkään töitä, mutta onneksi naapuriin oli saatu sotavanki avuksi peltotöihin, joka tarvittaessa auttoi myös Elsan perhettä tilan töissä.

Jatkosodan aikana Elsa kirjoitti ahkerasti kirjeitä veljilleen. Hän kertoi Akselille ja Olaville kuulumisia kotoa ja kylältä. Elsa lähetti äitinsä kanssa veljilleen myös ruokapaketteja ja itse kudottuja sukkia ja lapasia. Elsa alkoi kirjeenvaihtoon myös tuntemattomien sotilaiden kanssa, joille hän lähetti myös paketteja. Elsan äiti järjesti heidän kotonaan kylän naisille karstaus- ja kehräystalkoita, jotta saatiin lankaa kutomiseen. Pimennysverhojen käyttö tosin hankaloitti käsitöiden tekoa iltaisin. Elsan kotona ei vielä tuolloin sota-aikana ollut sähköjä, joten valaistus oli hoidettava päreillä, kynttilöillä ja öljylampuilla.

Vuosi 1942 alkoi Elsan perheessä synkissä merkeissä, koska Akseli kaatui Kannaksella. Kirkkoherra toi viestin kaatumisesta. Sankarihautajaisissa haudattiin Akselin lisäksi monta muuta poikaa Elsan kotikylästä. Näissä veljensä sankarihautajaisissa Elsa oli ensimmäistä kertaa lottavartiossa. Siunaustilaisuus oli

arvokas ja juhlallinen ja kirkkoon oli kokoontunut suurin osa kyläläisistä saattamaan oman kylän poikia viimeiselle matkalle. Akselin muistotilaisuus järjestettiin Elsan kotona, jossa saattoväelle tarjottiin ruokaa ja korviketta.

Elsan kotipaikalla, Koivukylässä, asukkaat eivät olleet hengellisesti erityisen aktiivisia. Sota-aikana seurakunnalla tai ylipäänsä kirkolla ei ollut juurikaan mahdollisuutta tarjota apuaan ihmisille. Elsan kotona oli kuitenkin aina rukoiltu ja erityisesti isoäiti oli hyvin uskonnollinen. Isoäiti oli opettanut Elsalle rukouksia, joista Elsa koki saavansa voimia etenkin vaikeina aikoina. Sota-aikana lähiyhteisön tuesta tuli hyvin tärkeää, koska monesta talosta kaatui miehiä ja samanlainen tilanne yhdisti ihmiset toisiinsa. Kyläläiset ja lähinaapurit ottivat osaa toistensa suruun ja tukivat läheisen menetyksen kohdatessa.

Luovutusmääräysten takia Elsan perhe joutui antamaan ainoan hevosensa sotarintaman käyttöön. Tämä hankaloitti raskaiden peltotöiden tekoa entisestään. Perhe joutui luovuttamaan valtiolle myös osan viljasadostaan sekä lihaa ja maitoa. Elsan perhe kävi mustan pörssin kauppaa esimerkiksi voilla tai lihalla, joita vaihdettiin kankaisiin, joista sota-aikana oli pulaa. Muutenkin vaatteet käytettiin loppuun ja Elsan perheessä pieneksi jääneet lastenvaatteet annettiin sukulaisten tai naapurien lapsille. Eläinten teurastusten yhteydessä rasva otettiin talteen ja keitettiin lipeän kanssa saippuaksi. Elsan äiti keitti saippuaa navetan karjakeittiön padassa ja tätä saippuaa käytettiin pyykinpesuun. Pyykinpesusta ja talon siivouksesta huolehtivat Elsan äidin lisäksi lida ja Elsa. Olavin tullessa lomille rintamalta perheen naisväki pesi hänen vaatteensa, etteivät täit olisi levinneet.

Koivukylän asukkaat osallistuivat innokkaasti talvella 1942 alkaneisiin mottitalkoisiin. Myös Elsa hakkasi kaiken kaikkiaan neljä mottia halkoja ja ansaitsi itselleen hopeisen mottikirves –merkin. lida ei hakannut kuin yhden motin halkoja ja hän sai siitä muistoksi rautakirvesmerkin. Elsa oli tottunut hakkaamaan halkoja ja hän kävi usein auttamassa naapurin vanhaa emäntää polttopuiden teossa.

Elsan sisko, lida meni naimisiin keväällä 1942 samalta kylältä kotoisin olevan Jalmarin kanssa. Heidän häitään jouduttiin kuitenkin hieman siirtämään, koska Jalmarin oli vaikea saada vihkilomaa. lidan ja Jalmarin häät vietettiin Elsan kotona.

Oli vaikea hankkia ruokatarvikkeita suurelle vierasmäärälle, mutta onneksi Elsan äiti sai käyttää naapureiden ostokortteja. Naapurit auttoivat Elsan perhettä muutenkin hääjuhlien järjestämisessä ja evakkoperheen äiti paistoi karjalanpiirakoita häävälle. Naapurintytöt Elli ja Ulla olivat kahvia keittämässä ja tiskaamassa. Elsan isältä tuli paketti Kanadasta, jossa oli lidalle hääpukukangas ja kengät. Samassa paketissa oli myös oikeaa kahvia, jota tarjottiin häävieraille. Tuoreen avioparin ”kuherruskuukausi” jäi lyhyeksi, koska Jalmari joutui palaamaan melkein heti takaisin rintamalle.

Syksyllä 1942 Elsan perhe sai taas huonoja uutisia rintamalta. lidalle tuli kirjeitse ilmoitus Jalmarin kaatumisesta taistelussa. lidan tuskaa kuitenkin lievensi tieto siitä, että hän odotti Jalmarin lasta ja tämä tieto loi hänelle myös uskoa tulevaan. Perhe oli hyvin surullinen Jalmarin kaatumisesta, etenkin isoäiti, joka järkyttyi tästä lidan kohtalosta nuorena soteleskenä niin kovasti, että menehtyi pian Jalmarin sankarihautajaisten jälkeen.

Sotavuosien aikana Elsa olisi ollut kiinnostunut opiskeluista, mutta heillä kotona oli niin paljon töitä, ettei hän voinut lähteä opiskelemaan. Elsan työpäivät venyivät usein hyvin pitkiksi, etenkin niinä päivinä kun hän oli muonitustehtävissä koululla. Kotitilan työt oli hoidettava lottatehtävien ohella. Jo lapsesta asti Elsa oli tottunut tekemään oman osuutensa talon töistä, joten pitkät työpäivät eivät olleet hänelle vieraita. Elsan vastuulla oli eläinten hoito ja ruoanlaitto aamuisin, kun hänen äitinsä oli navetassa lypsyllä. Yhdessä äitinsä ja lidan kanssa Elsa yritti tehdä raskaat peltotyöt ja tarvittaessa he saivat talkooapua muilta kyläläisiltä. lida oli alkuvuodesta 1943 saanut pojan ja hänen ollessaan pellolla Eeroa hoiti evakkoperheen äiti. Elsa auttoi myös äitiään isoisänsä ja isotätinsä Aulin hoitamisessa. Siskonsa lidan kanssa Elsa oli järjestämässä koululla vietettäviä joulu- ja äitienpäiväjuhlia, jonne kaikki kyläläiset ja evakot olivat tervetulleita. Vaikka arki oli joskus hyvin raskasta ja työtä oli paljon, Elsa ei kuitenkaan lakannut ajattelemasta, että jossain vaiheessa sota loppuu ja hän pääsee toteuttamaan haaveitaan opiskeluista ja omasta perheestä.

Jatkosodan päätyttyä Elsan veli Olavi palasi rintamalta kotiin ja alkoi viljellä kotitilan peltoja. Vuonna 1945 lida meni uudelleen naimisiin evakkoperheen pojan, Laurin kanssa ja he rakensivat oman talon naapurikylään. Elsan nuorempi sisko Jenny jäi Seinäjoelle opiskelemaan. Haikosen evakkoperhe muutti Keski-Suomeen asumaan.

Koska Olavi otti vastuun kotitilan hoitamisesta, Elsalle tuli mahdollisuus lähteä opiskelemaan kansanopiston käsityölinjalle, koska kotiin jäisi riittävästi työvoimaa.

Sota-aika toi muutoksia Elsan perheen elämään ja pakotti heidät sopeutumaan tilanteeseen, jossa pojat lähtivät rintamalle ja heidän kotiinsa muutti evakkoperhe Karjalasta sekä isotäti Helsingistä, jotka tulivat sotaa pakoon Etelä-Pohjanmaalle. Vaikeista ajoista selvitettiin yhdessä oman perheen, naapureiden ja muiden kyläläisten tuella, koska samanlainen tilanne yhdisti heitä kaikkia. Sekä aineellista että henkistä tukea sai aina tarvittaessa lähiyhteisöltä. Arjen rutiinit jatkuivat sodasta ja läheisten menetyksistä huolimatta, koska työnteko rytmitti päivän kulkua ja rakensi uskoa tulevaisuuteen.

5.2 Työnteko osana kotirintamanaisten elämää

Tässä alaluvussa käymme läpi sitä, miten työnteko oli oleellinen osa eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arkea sota-aikana. Erityisesti tarkastelemme sitä, millaisia muutoksia sota toi naisten arkeen. Lisäksi käsittelemme naisten tekemää hoivatyötä sekä kotona että kodin ulkopuolella.

Työ arjen määrittäjänä

Työnteko määritti eteläpohjalaisten kotirintamanaisten elämää pitkälti sodan aikana. Naiset eivät voineet jäädä miettimään sitä, miten kauhea asia sota on ja kuinka läheisille tulee lopulta käymään. Heidän oli vaan päivästä toiseen jaksettava huolehtia talon töistä. Naiset eivät paljon kyseenalaistaneet jaksamistaan, koska jos he eivät hoitaneet töitään, ei kukaan muukaan niitä heidän puolestaan tehnyt. Jokaisen oli hoidettava oma osansa.

Yleensä perhe koostui vanhemmista, lapsista, mahdollisesti myös isovanhemmista ja kenties joistakin sukulaisista, jotka olivat tulleet kaupungista auttamaan talon töissä. Muutamissa haastatteluissa haastateltavat kertoivat, että myös maalta oli lähdetty auttamaan kaupungissa asuvia sukulaisia, esimerkiksi lastenhoidossa. Pääasiassa maatilan työt kuitenkin hoidettiin oman perheen voimin. Naiset huolehtivat kotitöistä

ja karjanhoidosta ja miesten vastuulla taas olivat pelto- ja metsätyöt. Monissa perheissä samaan talouteen kuului useamman sukupolven edustajia, jolloin vanhemmalta sukupolvelta saatettiin saada neuvoja talouden ja tilan hoitoon liittyvissä asioissa.

Muutamien haastateltavien talouteen on kuulunut myös palvelusväkeä, mutta se on tarkoittanut sitä, että kyseessä on ollut iso tila, jonka töitä ei ole pystytty oman perheen voimin enää tekemään vaan avuksi on tarvittu myös piikoja ja renkejä. Kotirintaman työvoimapulaan saatiin apua neuvostoliittolaisista sotavangeista, jotka olivat korvaamaton apu raskaissa peltotöissä, etenkin sellaisissa perheissä, joissa miehet olivat rintamalla. Sotavanki saattoi auttaa myös naapurin peltotöissä tai ottaa osaa muunlaisiin talkoisiin. Siirtolaisten tulo muutti perheiden elämää, koska jouduttiin jakamaan oma talo vieraiden kanssa. Joissakin perheissä siirtolaiset saattoivat osallistua tilan töihin helpottaen näin perheenemännän työtaakkaa. Jotkut kyläläiset, joilla ei ollut omasta takaa tarpeeksi työvoimaa, saattoivat tulla kysymään apua sellaisista taloista, joissa oli sopivan ikäisiä tyttöjä.

”/.../Kun se Aune Kuusikko tuli meille, kun mei... meillä oli neljä tyttöä, niin Aune tuli meille ja it... melkeen niinku itku kurkussa, äi.... Isälle sanomaan että, anna yks tyttö hei... hänelle, ku hänellä ei oo yhtään ja pojat joutu sotaan. *Joo*. Niin.. isä sano jotta, jos tuo Suoma haluais mennä. *Niin*. Niin minähän olin niin ilonen, ku minä sain lähtiä. *Jaha*. Niin, et se tuli niinku meiltä pyytämään ja sitte se mitä palkkaa minä sain, niin se oli niin pieni se palkka siihen aikaan. *Niin, niin*. Mutten mä palakasta ajatellu, ku mä vain sain tehdä työtä.”(Suoma)

Maaseudun elämää rytmitti vuodenaikojen vaihtelu, keväällä kylvettiin ja syksyllä korjattiin sato. Oli tarkat ajat siitä milloin perunan siemenet piti nostaa ja mihin aikaan ne piti istuttaa maahan. Tarkat ajat koskivat myös viljan kylvöä, näin taattiin mahdollisimman hyvä sato. Erityisesti vanhat miehet seurasivat luonnon merkkejä. Tämä vuodenaikoihin sitoutuminen määrittä pitkälti sitä, miten elämä ja ylipäättään arki sujui ja jatkui myös sodan aikana. Viljaa ei voinut jättää kylvämättä, koska se olisi tarkoittanut sitä, että seuraavana talvena ei olisi ollut ruokaa perheelle. Työpäivät venyivät usein pitkiksi eikä työtuntien määrää laskettu. Seuraavassa Elma, Oili ja Tyyne kuvaavat työpäivien pituutta:

”No eihän siinä tuntia laskettu. Sen mukahan kuinka tarvittiin.”(Elma)

”/.../ Niin yöstä otettiin se, mitä ei päivällä keriinny.”(Oili)

”Mun mielestä se oli mukava että minä aattelen niinku sitä että esimerkiksi/.../ ku piti ylityötä että ei silloin kattottu että tuntimäärää ollaan töissä. /.../ Lährettiin vaikka pellolleki sitte vielä tekemähän sitä, jatkamaan sitä työtä. Jottei sitä jätetty niinku kesken./.../” (Tyyne)

Jo ennen sotia maaseudulla oli eletty omavaraistaloudessa. Viljeltiin itse vilja, kasvikset ja juurekset. Eläimiä pidettiin, jotta saataisiin maitoa ja lihaa. Teurasjätteistä tehtiin myös saippuaa. Sota-aikana maaseudulla pärjättiin omavaraisalouden ansiosta paremmin kuin kaupungeissa, mutta maaseudullakin oli pulaa säännöstelyn alaisista elintarvikkeista. Tilalliset saattoivat hankkia lisätuloja viljelemällä tupakkaa, sokerijuurikasta ja pellavaa, joilla sitten käytiin kauppaa.

Sota-aikana ei naapureita tarvinnut olla pyytämässä auttamaan vaan se oli itsensänselvyys. Joistakin taloista löytyi naisia tai nuoria tyttöjä, jotka olivat taitavia käsittelemään hevosia ja koneita ja tällä tavoin he auttoivat monia naapureita. Naapurissa käytiin useasti ja autettiin hädän hetkellä. Sota-aikana sama tilanne yhdisti naapureita lähemmin toisiinsa.

”/.../Minä tein hyvin paljon sota-aikana myöskin naapureissa työtä sen lisäksi että minä tein kotona, koska nyt oli näitä, niin kun jokahinen tietää, oli perheitä joissa oli nuori emäntä ja pieniä lapsia ja miehiä ei ollut ollenkaan.../Minä olin semmonen hevostyttö sitte aina, joka jouduin myöskin hyvin paljon hevosten kanssa tekemisiin ja, ja ja myöskin koneenkäyttäjänä ja. Minä kiersin pitkin talvee naapureissa puint, puintireissuilla, puimakonnan ja, ja ja häkäpöntön kanssa./.../”(Saima)

Naapureita autettiin maatoissa tai rakennus- ja korjaustöissä ja osa töistä tehtiin myös talkoilla, joihin osallistui kylästä enemmänkin väkeä. Poikkeuksia kuitenkin löytyy: osa ihmisistä selvisi talon kaikista töistä oman perheen voimin, apua ei joko pyydetty keneltäkään tai sitä ei saatu, vaikka olisikin tarvittu. Ihmiset tarjosivat apuaan pyytämättä ja menivät jonnekin taloon tekemään talkoilla jonkun sellaisen työn, joka tiedettiin, että se pitää saada tehdyksi. Ihmiset ovat puhtaasti hyvästä sydämestään lähteneet auttamaan naapuria ja se on vahvistanut koko kylän yhteenkuuluvuutta. Seuraava lainaus kuvaa hyvin sitä, millä tavoin ihmisten auttamiseen suhtauduttiin sodan aikana:

“/.../koko kylä eli yhdessä. Siis se oli niin, että ei siellä sellaisia rajoja tunnettu. Ja mikä ihmeellisintä, että silloin sota-aikanakin, niin kyllä meillä oli tämä yhteinen myöskin, jos jäi vähän vapaa-aikaa, niin sitä oli sitä aikaa toisille. Nimenomaan tämmösenä talkoojuttuina. Talkoillahan näitä töitä tehtiin. Ja vaikkei talosta oltu jostain pyydettykään, mutta kun tiedettiin, että siellä apua tarvitaan, niin sitte järjestettiin vaan, että jahas, sinne mennään nyt tekemään se ja se työ. Tämä oli kaikki tällasta.”(Saima)

Haastateltujen eteläpohjalaisten kotirintamanaisten kertomuksissa korostuu työnteon tärkeys ja sen arvostaminen. Heidän tärkeimmät elämänohjeensa ovat olleet sellaisia, jotka ovat liittyneet äitiyteen ja kodinhoitoon, esimerkiksi ruuanlaitto ja vaatteidenompelu.

Haastattelija: Mitkä opit tuntui kaikkein tärkeimmiltä?

”No kaikki opit, sellaiset jotka tota kuuluu tähän äitiyteen ja tota, kodin hoitoon ja niin, ne on ollu tärkeitä. Se että on oppinu sitte tota ruuat laittamaan ja, jopa itte ompelemaan vaatteetkin lapsille pienenä. Että ne ollu tärkeitä oppia. Ja sitte minä oon keheränny ja karstannu ja kutonu kankahia ja, ei oo mikään vierasta./.../”(Rauha)

Naisilla kului runsaasti aikaa ruoanlaittoon ja leipomiseen, koska kodinkoneita ei ollut. Hella lämpisi puilla, joten puut oli ensin pilkottava itse. Ei ollut jääkaappia, missä säilyttää ruokaa, joten säilömisen taito oli korvaamaton. Eläintenhoito kuului myös naisten tehtäviin. Jos tilalla oli lehmiä, niiden lypsyajat rytmittivät arkea hyvin pitkälle. Pyykinpesu ja siivous olivat aikaa vieviä kotiaskareita, koska vesi piti ensin kantaa kaivosta ja lämmittää ennen töiden aloittamista. Saippuakin oli tehtävä itse, koska siitä oli sota-aikana pulaa. Sota-aika toi naisille lisähaasteita taloudenhoitoon, koska elintarvikkeet olivat säännöstelyn alaisina ja niitä oli ajoittain vaikea saada.

Elintarvikkeiden ja taloustavaroiden säännöstely pakotti naiset keksimään korvikkeita puuttuvien tarvikkeiden ja tavaroiden tilalle. Monissa haastatteluissa kerrottiin siitä miten kahvin puuttumista korvattiin erilaisilla aineksilla kuten esimerkiksi paahdetuilla rukiinjyvillä ja kuivatuilla voikukanjuurilla. Kansanhuolto säännösteli myös sokerin myyntiä ja sitä korvattiin sakariinilla. Haastatelluista naisista Oili muisti lorun sokerin säännöstelystä:

”/.../ Ei tahro muistaa oliko se kuussataa grammaa kuukaureksi.. se sokeri, ku mä muistan sen runon, ku oli... tuota niin silloon.. pula aikana, että; ’Neljä palaa saan päiväksi tähän, totisesti se on liian vähän. Hän palaset laski, riittäisikö uuteen jakeluun asti.’/.../”(Oili)

Säännöstelyn lisäksi Kansanhuolto hoiti luovutusmääräysten valvontaa. Haastatellut kertoivat, että luovutusmääräyksiä ei aina tarkalleen noudatettu. Ylimääräistä karjaa ja viljaa yritettiin piilottaa tarkastajilta.

”Kyllä ne oli... niitä piti nourattaa, niitä kansanhuollon asiota. Ja meilläkin pakkas olla vähä sitte sitä koitettiin pitää pimeetä lampahia ja, ja... *Ja niitä kuljettihinko katto... tarkastaen?* Joo, mutta aina kansanhuollontarkastaja oli tulos, niin minäki vein mettähän lampahia ja enkä tahtonu saara pysymään niitä sielä. Ku pakkas kotia./.../sielä oli tuo niin kansanhuollontarkastaja, niin se innostuu niin laskemahan, kuinka paljon lehmistä tulee maitua ja sitte tuli röhkien se ylimääräinen sikaki esille mitä... (naurua) ...mitä ei ollu ilmoitettu./.../”(Oili)

Vaatteet tehtiin pääosin itse, etenkin lastenvaatteet, jotka saatettiin tehdä aikuisten vanhoista vaatteista. Yleensä vain hienoimmat juhla-asut teetettiin ompelijalla. Sota- ja pula-aikana saattoi olla hankaluuksia saada kangasta uusien vaatteiden ompeluun, joten vanhat vaatteet korjattiin huolella. Vanhojen vaatteiden uudelleenkäytön lisäksi hyödynnettiin paperia muun muassa kenkien valmistuksessa sekä hevosenjouhia narujen punomisessa. Lastenvaippoja tehtiin vanhoista lakanoista ja paidan helmoista.

”No kyllähän tämä tuli, sanotaanko että esimerkiksi tämä paperi tuli semmosena, siis paperista tehtiin paljon kaikenlaista. Oli, oli erilaisia papereita, samaten naruista ja niitä punottiin kaikista mahdollisista hevosenjouhista, mistä mitäkin. Siis kaikki otettiin käyttöön mistä, mitä suinkin vain voitiin käyttää, mitä taloudessakin tuli, niin, ja sitten jos sanotaan tämä tuli sitten silloin sota-aikana erikoisen suuressa mittakaavassa tämä vanhoista vaatteista tekeminen. Siis että tuli tällänen, että. Ja ihmeellisiä luomuksia saatiin, kauniita vaatteita ja hyviä vaatteita vanhoista housunlahkeista ja vanhoista flanellipaitojen helmoista ja mistä suinki. Kaikki käytettiin.”(Saima)

”Niin, esimerkiksi vauvoille mitä nyt sitten synty, niin kyllähän se oli niin, että kyllä nämä varusteet, niin kyllä nekin tuli näistä vanhoista lakanoista tuli hyvät pehmeet vaipat ja vanhat flanellipaitojen helmat ja kaikki oli käytössä. Vanhat villapuserot, joita ennää ei muuten ne purettiin ja pestiin ja siihen laitettiin pikkusen jotakin lisää niistä kudottiin. Kaikki käytettiin.”(Saima)

Perinteinen naisten ja miesten työnjako muuttui oleellisesti sota-aikana, jolloin naiset ottivat päävastuun talon töistä. Naisilta ei myöskään puuttunut rohkeutta tarttua

esimerkiksi maatalouskoneisiin. Uusia taitoja oli vain opeteltava olosuhteiden pakosta, muuten vilja olisi jäänyt kylvämättä ja seuraavana talvena leivät leipomatta. Annikki kuvaa seuraavassa sitä, miten paljon helpompaa naisten oli tarttua miesten töihin kuin miesten naisten töihin:

”/.../nainen oli niin kerta kaikkiaan tarpeellinen, että eipä siinä auttanu miesten sitten panna, mun mielestä jyrän alle millään lailla. Eihän emännätöön talo oikein tuu toimeen, kun isännätöön talo saattoi tulla paremminkin, että kyllä naiset otti niitä miehen tehtäviä ja, ja osas teettää töitä, mutta emännätöön talo kyllä, kyllä se oli aika mahdoton juttu. Miehet ei ottanu silloin osaa naisten töihin./.../”(Annikki)

Lapset yleensä hoidettiin vanhempien sisarusten tai isovanhempien avulla, mutta joskus äiti joutui ottamaan lapset vaikkapa navettaan mukaansa. Työntekoon kasvettiin lapsesta saakka. Työntekoa ei pelätty vaan tehtiin se, mitä kuuluikin tehdä. Työtunteja ei laskettu, vaan työtä tehtiin niin kauan kun tarvittiin. Lapset opetettiin pienestä asti ottamaan vastuuta tietyistä töistä, esimerkiksi lypsämisestä tai eläinten ruokkimisesta. Lapset eivät voineet kieltäytyä sovitusta töistä vaan ne oli hoidettava säännöllisesti. Perheessä saattoi olla sairas äiti, joka ei pystynyt huolehtimaan talon töistä vaan toimi paremminkin neuvonantajana ja erityisesti isän poissa ollessa, lapset joutuivat huolehtimaan pääosin talon töistä. Lasten tehtävänä ei siis ollut juoksennella pitkin kylänraittia vaan he ottivat aktiivisesti osaa talon töihin oman kykynsä ja jaksamisensa mukaan.

”/.../ Ja minä olin silloin kun talvisota syttyi, olin täyttänyt siis talvella aikasemmin viistoista vuotta. Mutta minun äitini sairastu hyvin vakavasti nivelreumaan ollessani kaksoistavuotias. Ja näin ollen minä jouduin ottamaan vastuuta hyvin paljon jo semmosena lapsena kotitöistä, koska äidistä ei siihen ollut. Jotta silloin ku talvisota sytty, niin minä olin jo niin kuin aikuinen ihminen. Olin aika voimakkaasti rakenteeltani näissä raskaissa töissä kehittynyt, ja sitten kun tuli välirauha, no silloin oli omat tehtävänsä. Sehän oli vaativaa työntekkoa silloinkin ja samaten koko jatkosodan ajan./.../”(Saima)

Perhe oli sodan aikana se perusyksikkö, joka pääasiassa huolehti talon töistä, mutta siirtolaisten ja sotavankien tulo saattoi osittain muuttaa talon sisäistä työnjakoa. Naisten vastuulla oli se, että kaikki talon työt tuli tehtyä. Koska miehet olivat poissa, naisten oli tartuttava myös perinteisiin miesten töihin. Heidän oli opeteltava uusia taitoja, kuten koneiden käyttöä ja keksittävä erilaisia korvikkeita puuttuvien ruoka- tarvikkeiden ja muiden tavaroiden tilalle. Työnteon merkitys korostui sotien aikana,

vaikka se oli ollut aikaisemminkin oleellinen osa naisten arkielämää. Sotavuosien aikana naisten oli venyttävä äärimmilleen, jotta kotirintama olisi kestänyt ja selvinnyt sodasta rauhan vuosiin.

Naisten tekemä hoivatyö

Omien töidensä ohella naiset hoitivat myös monenlaisia hoivatehtäviä. He huolehtivat niin perheen lapsista ja vanhuksista kuin siirtolaisten sijoittamisesta ja muonituksesta. Jos aikaa vielä jäi, se käytettiin esimerkiksi tekemällä sotilaille kypärämyssyjä ja lumipukuja. Omien päivittäisten tehtävien lisäksi naiset kokivat tärkeäksi oman panoksensa antamisen sota-ajan yhteiseen koitokseen.

Vanhukset hoidettiin kotona haudan lepoon saakka. Jos perheen äidiltä ei liennyt aikaa vanhustenhoitoon, saattoi esimerkiksi joku perheen tyttäristä huolehtia isovanhemmistaan. Tällainen työ oli usein niin henkisesti kuin fyysisestikin hyvin raskasta. Jos vanhukset olivat vielä suhteellisen terveitä, he saattoivat ottaa osaa talon töihin. Jos työnteko ei kuitenkaan enää sujunut, vanhuksilta saatiin arvokkaita neuvoja. Ne olivat usein tarpeen, koska talon miesväki oli rintamalla, ja naiset tarvitsivat tukea esimerkiksi viljelyyn liittyvissä asioissa.

Haastattelija: No tuota, olikos teillä semmosia vanhuksia tai sairaita, joita piti vuoteeseen hoitaa? Siellä kylällä.

”Kyllä niitä oli, kato sillohan, silloin ei ainakaan meidän kylältä viety ketään tänne mihinkään kunnan, kunnan taloihin eikä sillä tavalla, että kaikki vanhat oli samassa muun perheen kanssa ja nämä poisnukkumiset tapahtu kotona.”
(Saima)

Haastattelija: No kuinka, kuinkas ne vanhusten hoito ja huolto? Kuka niitä hoiti?

”Nehä oli niinku syytinkilääsiä, silloin... *Juu, et ne asuu samas taloudes?* Nii, ja sitte kotonaki oli tuota... se mummu, nii se kulki tuota portille, veljesten... *Joo. ...hoirettavana, isän ja isän velii. Joo.* Niin ne vierekkäisinä oli ne taloot, niin ne vuorotteli aina, kaks viikkua oli toises, kaks viikkua taas/.../”(Vieno)

Synnytyksen jälkeen ei ollut aikaa eikä mahdollisuutta jäädä lepäilemään pitkäksi ajaksi vaan töitä oli jatkettava melkein heti. Äidin työskennellessä lastenhoito järjestyi usein vanhempien sisarusten tai isovanhempien avulla.

”/.../Ja sitte joskus oli niin, että olihan ne joskus ne muorit niin, aika virkeitä, ne hoiti niitä lastenlapsiaki. *Nii*. Jos niin päin oli. *Joo’o*. Niin nehän ne laitto iltaruuat ja hoiti lapset ja kaikki oli pellolla töissä väki nuoremmat/.../”(Suoma)

Jos lapsille ei löytynyt hoitajaa, ne oli otettava mukaan, mentiin sitten lypsylle tai pellolle. Joissakin taloissa evakossa olevat vanhemmat naiset huolehtivat perheen lapsista sillä välin kun perheenäiti oli omissa töissään. Omien lasten lisäksi hoidettava saattoi olla kaupungista sotaa pakoon tulleita lapsia. Helsingin pommitusten jälkeen lapsia lähetettiin maaseudulle turvaan.

Lyyli: ”/.../Mutta sitte tuli, sen jälkeen tuli tuota, kun Helsinkiä pommitettiin, niin lähetettiin kolmekymmentä lasta./.../

Haastattelija: Tuliko ne siihen taloon?

Lyyli: Tuli. Ja me sitte hoivattiin niitä lapsia ja. Äitini kanssa sitte hoivattiin niitä lapsia ja tuota oli heidän mukanaan yks hoitaja. Että me kolmestaan niitä lapsia hoivattiin.

Haastattelija: Minkä ikäisiä ne lapset oli?

Lyyli: Ne oli alle kouluikäisiä kaikki.

Sota-aikana naisille oli tarjolla myös monenlaista järjestötoimintaa, jonka puitteissa saattoi ottaa osaa yhteiseen koitokseen. Ompeluseuroissa tehtiin lumipukuja ja kypärämyssyjä rintaman tarpeisiin. Maatalousnaisissa taas karstattiin ja kehrättiin villaa, josta sitten kudottiin sukkaa sotilaille. Pienviljelijäyhdistykset järjestivät tallukan-tekokursseja sekä opastusta korvikkeen paahtoon ja juustontekoon. Kaikkein näkyvintä järjestötyötä kotirintamalla tekivät lotat ja pikkulotat, joiden tehtävinä olivat muun muassa sotilaiden ja siirtolaisten muonitus, leipien leipominen rintamalle sekä kanttiinitoiminta. Aineistomme naisista kymmenen on toiminut lottatehtävissä ja kolme on ollut pikkulottana. Seuraavassa Oili, Tyyne ja Vieno kertovat kodin ulkopuolisista työtehtävistä sota-aikana:

”Pikkulottana ainaki sodan aikana, mitä kerkis niin sellasiin... oli sellaanen lotta-kioski ja sielä myyntityötä ja... Emminä muista enää kaikkia mitä siihen kuuluu, mutta se... sitä oli sellaanen innokas silloin osallistumahan kaikkehe. Ja sitte ompeluseuroos tehtiin sukkia ja kaikkia sinne so... *Sotahan? ...rintamalle./.../*”(Oili)

”Jotta sittenhän olin kuule lottahommis, johonaki muonitukses ja sellasis./.../ ku ruvettiin etelästäki viemään pohjooseen päin sitten näitä sotilaita, niin oon asemalla ollu muonittamas, ja ruokkimas./.../”(Tyyne)

”No sielä ilmalvalvonnas piti käyrä silloin talvisodan aikana. *Joo*. Sielä mää olin. Ja sitte tuota... silloin ku tuli näitä siirtolaasia, nii siinoli sellaanen kansakoulu ja sielä ruokittiin niitä, nii sinne piti olla sitte vuoroonsa kukin keittämäs niille sitä ruokaa. Jokka ei vielä ollu saanu mitää majoutus paikkaa./.../”(Vieno)

Lotat auttoivat myös siirtolaisten sijoittamisessa. Kun siirtoväkeä sijoitettiin taloihin, pyrittiin siihen, ettei perheitä hajoteta. Jos perhe oli suuri tai siinä asui useampaa sukupolvea, yritettiin heille löytää sellainen majapaikka johon kaikki mahtuivat. Usein kävi kuitenkin niin, etteivät kaikki mahtuneet saman katon alle ja esimerkiksi mummut ja vaarit majoitettiin erilliseen rakennukseen, joka sijaitsi talon pihapiirissä. Myös samalta paikkakunnalta lähteneet siirtolaiset pyrittiin sijoittamaan mahdollisimman lähelle toisiaan. Näin sopeutuminen uuteen yhteisöön helpottui, kun oli muita samassa tilanteessa olevia joilta sai tukea ja turvaa.

Naisten työtehtävät sota-aikana eivät rajoittuneet pelkästään omaan kotiin vaan he osallistuivat lisäksi monenlaisiin töihin kodin ulkopuolella. Naisilla oli mahdollisuus osallistua erilaisten yhdistysten toimintaan ja liittyä Lotta Svärd –järjestön jäseneksi. Vaikka naisilla oli paljon työtä kotona, he kokivat tärkeäksi antaa oman panoksensa tekemällä vapaaehtoistyötä isänmaan hyväksi siitähän huolimatta, että heidän työpäivänsä venyivät hyvinkin pitkiksi.

5.3 Tukiverkosto naisten turvana kotirintamalla

Tässä alaluvussa tarkastelemme sitä, mistä eteläpohjalaisten kotirintamanaisten tukiverkosto koostui sota-aikana. Käsittelemme sitä, mikä oli tukiverkoston merkitys kotirintamalla ja mistä se koostui. Aluksi kerromme perheen ja sukulaisten sekä naapureiden merkityksestä arjen tukiverkostona. Sitten tarkastelemme kirjeenvaihtoa, uskontoa ja juhlia osana naisten arjesta selviytymistä sotavuosina. Lopuksi kuvaamme yhteenedonomaaisesti kotirintaman arkea sota-aikana.

Perhe voimavarana sodan keskellä

Monet haastatelluista eteläpohjalaisista kotirintamaisista ovat olleet talvi- ja jatkosodan aikana nuoria ja he ovat enimmäkseen asuneet koko sota-ajan lapsuudenkodeissaan ja he ovat vasta sodan päätyttyä menneet naimisiin. Aineistomme naisista neljä oli naimisissa jo sodan alkaessa ja kolme meni naimisiin sotien aikana ja he kaikki olivat äitejä. Aineistomme naisista vain yksi jäi soteleskeksi ja hän meni sodan jälkeen uudelleen naimisiin. Naisista 14 ei ollut mennyt naimisiin ennen talvisotaa eikä myöskään avioitunut sotien aikana. Perheen merkitys korostuu kaikissa tapauksissa. Työt tehtiin yhdessä ja jokaiselle löytyivät ne omat tehtävät, joista oli huolehdittava säännöllisesti, päivästä toiseen. Isoimmilla tiloilla oli myös aputyövoimaa kuten piikoja ja renkejä, joista tosin rengit olivat rintamalla. Samassa talossa tai ainakin samassa pihapiirissä asui yleensä useampikin sukupolvi. Jos isovanhemmat olivat vielä työkykyisiä, he saattoivat huolehtia pikkulapsista, jotta emäntä pääsi peltotöihin. Vanhempi sukupolvi toimi myös arvokkaana tiedonlähteenä, kun tuli ongelmatilanteita esimerkiksi tilanhoitoon liittyvissä asioissa. Lapset joutuivat myös pienestä pitäen kantamaan vastuunsa talon töistä. Työntekoon kasvettiin alusta alkaen ja lasten tuli huolehtia omista töistään eikä heidän sopinut juosta ilman syytä muualla kylässä.

Vaikka voisi väittää, että perhe oli kaikkein tärkein voimavara muuttuneessa elämäntilanteessa, siihen voidaan sisällyttää myös muut sukulaiset ja jopa naapurit, joiden merkitystä on pohdittu tarkemmin seuraavassa luvussa. Jotkut kotirintamaisista kertoivat, kuinka heidät lähetettiin avuksi jollekin sukulaiselle, jolla ei omasta perheestä löytynyt tarpeeksi työvoimaa. Tämä voidaan tulkita myös siten, että

haastatellun varsinaisessa perheessä ei kenties ollutkaan mahdollisuutta tarjota tarpeeksi ravintoa, jos kyseessä oli iso perhe ja auttamalla jotakin sukulaista työtä vastaan oli mahdollista saada ruokaa ja asuinpaikka.

”No mulla oli, mun siskoni oli äitepuoli ja sitte se tota niin, se flikka sitte pääsi kansakoulusta, niin se tuli meil- mun joukkooni sitte. Jotta ku kansakoulu loppuu, niin se tuli meille, ja se oli meillä aika kauan sitte, se jatkosodanki aikana sitte./.../”(Helvi)

Ulkomailla asuvat sukulaiset kantoivat huolta läheisistään, joiden elämää sota-aika hankaloitti. He lähettivät Suomeen paketteja, joihin laitettiin esimerkiksi saippuaa, kankaita ja kahvia. Nämä ulkomailta tulleet paketit olivat odotettuja ja niiden sisällöstä riitti iloa myös naapureille. Amerikan sukulaisten lähettämät vaatteet olivat tärkeitä, koska kankaista oli pulaa ja kasvavat lapset tarvitsivat uusia vaatteita. Tämä ongelma oli erityisesti sellaisissa perheissä, joissa ei ollut sisaruksia, joilta olisi jäänyt pieneksi jääneitä vaatteita.

”/.../ku mä kasvoin niin äkkiä, tuota pitkäks, nii minulta jäi vaatteet niin pieneksi, minulla oli ropleemin saaha vaatteita, kangasta ei ollu kaupassa. Josseivät Ameriikasta lähettäneet, niin minä... mulle ei olis ollu vaatteita. *Jaa*. Sukulaiset lähetti sieltä vaatteita. *Jaa*. Niin se oli suuri pelastus./.../”(Suoma)

Myös suvun kesken kierrätettiin lasten vaatteita. Kaikki vaatteet käytettiin loppuun eikä niitä heitetty pois.

Haastattelija: Entäs kyläläiset keskenänsä, vaihteliko he vaatteita?

”No melekeen sukulaaset, niin jotta ne niin ku vaihdettiin, ku monella oli vähä mukuloota ja ne jäi ja, niin sillä lailla sitte, niin paljo, ku hyväksi jäi, niin silloin piti antaa jolleki tietysti, jolla ei ollu.”(Helvi)

Sota-aikana muutokset perheessä eivät ainoastaan rajoittuneet siihen, että perheen miesväki lähti rintamalle. Sukulaisia saattoi tulla kaupungista maaseudulle pommituksia pakoon. Myös siirtolaisten tulo Karjalasta pakotti ihmiset avaamaan kotinsa niille, jotka olivat sen sodan takia joutuneet hylkäämään. Karjalaisten kanssa jaettiin sama ruokapöytä ja makuutilat. Monet perheet yrittivät laittaa parastaan, vaikka kaikille ei aina patjaa tai sänkyä löytynytään. Sitten vain keksittiin tilapäisiä ratkaisuja ja tehtiin siskonpetejä tuvan lattialle. Joustamista vaadittiin sekä siirtolaisilta että oman talon väeltä, eikä erimielisyyksiltä aina vältytty. Vastaanotto vaihteli

paljonkin taloittain ja paikkakunnittain. Toiset kohtelivat siirtolaisia ystävällisesti ja ymmärsivät heidän hankalan tilanteensa ja toisissa taloissa kohtelu oli kurjaa ja ihmeteltiin, miksi Karjalasta oli lähdetty muiden nurkkiin pyörimään. Suhtautumista siirtolaisiin oli yhtä monenlaista kuin oli taloakin, mutta pääsääntöisesti siirtolaisiin suhtauduttiin positiivisesti ja heidät otettiin mukaan perheen arkeen. Kun siirtolaiset muuttivat talosta pois, he saattoivat kirjoittaa kiitoksensa vieraskirjaan:

”Tästä talosta ovat jo monet evakot lähteneet ja taaskin on yksi evakkoperhe lähdössä. Kahdeksi vuodeksi ja yhdeksäksi kuukadeksi olemme saaneet kodin tässä talossa. Hyvä on meidän täällä ollu olla. Siksipä kiitämmekin teitä syrämellisesti kaikesta hyvästä.”(Mirjami)

”Karjalasta kauniista tänne laajoille lakeille. Rauhallisille asuinsijoille, kauas sota tanterelta. Jolkkalahan jourutimme, takan lämpimään tulimme. Täällä surut sumeni, ilot livari irroitti. Emäntäki ennättävi, lohtuinsa, neuvoinensa, auttamahan avutonta. Nyt on mieleni keveä, tämän kun sain sanotuksi, kiitokseksi heruttelen.”(Mirjami)

Perheen koko muuttui sota-aikana, sillä miesväki joutui lähtemään taistelemaan rintamalle. Jos perheessä oli paljon lapsia, joku tytöistä saatettiin lähettää avuksi sukulaisten luo työvoimapulaa korvaamaan. Vaikka lapset osallistuivatkin omalta osaltaan talon töihin, jäi naisille kuitenkin päävastuu kotitilan töistä. Miesten lähdettyä rintamalle talot tuntuivat tyhjiltä, mutta kuitenkin siirtolaisten tulo piti huoneet asuttuina. Tällainen tilanne edellytti joustamista asumisjärjestelyissä, sillä talot olivat useimmiten pieniä ja ahtaita.

Naapurit tukena ja turvana arjessa

Vaikka eteläpohjalaisten kotirintamanaisten elämä pyörikin pitkälti työnteon ympärillä, tarvittaessa heillä riitti aikaa myös naapureiden auttamiseen ja tukemiseen niin aineellisesti kuin henkisesti. Naapurit toivat toisilleen turvallisuuden tunnetta näissä vaikeissa oloissa. Kaikista kyläläisistä pidettiin huolta ja osattiin ottaa osaa toisten iloon ja suruun. Naapureiden kanssa vaihdettiin kuulumisia ja juteltiin muuten vain. Jos jonkun talon ikkunasta ei valoja näkynyt, siellä käytiin katsomassa että ei kai mitään ollut sattunut. Naapurissa käynti on sodan aikaan ollut paljon välittömämpää: kyläilijän ei tarvinnut etukäteen ilmoittaa tulostaan eikä isäntäväen tarvinnut laittaa vieraalle kahvipöytää koreaksi.

”/.../Silloon käytiin naapuris ja mentiin ja tultiin, ei tarvinnu orottaa kutsua/.../”
(Tyyne)

”Sitä mentiin istumaan iltaa ja rupattelemaan ja puhumaan/.../”(Suoma)

Sodan aikana, kun oli puutetta vähän kaikesta, naapureiden kanssa saatettiin käydä kauppaa ja vaihtaa ruokatarvikkeita. Jos itseltä oli vaikkapa pohjapiimä lopussa tai se oli huonolaatuista, käytiin se hakemassa naapurista.

”No se oli sitte erikoista se pohjapiimä. Jos iteltä sattuu loppumaan, niin naapurista haettiin pohjapiimää. Ja aina minut pantiin juoksemaan siitä naapurista, jotta hae nyt Suoma pohjapiimää, jotta saahaan taas viiliä./.../ Muttaku joskus meni niin löntiks se pohjapiimä, niin haettiin naapurista, jos siellä oli jokus parempaa./.../”(Suoma)

Myös lastenvaatteita kierrätettiin perheiden kesken. Jos esimerkiksi lastenvaatteita ei enää itse tarvittu, annettiin ne niille perheille, joilla oli pulaa ja tavaroille todellista käyttöä. Tällöin ei ajateltu tavaroiden rahallista arvoa, vaan pidettiin tärkeämpänä sitä, että saatiin auttaa muita. Vaikka monilla perheillä oli itselläkin kurjat oltavat ja pulaa kaikesta, oltiin silti valmiit jakamaan esimerkiksi Amerikan-paketista tulleet ruokatarvikkeet muiden kanssa. Naapurista haluttiin auttaa, ehkä senkin takia, että jos itse joskus tarvitsisi apua, sitä olisi helpompi saada, jos itsekin on auttanut toisia hädän hetkellä.

Sauna lämmitettiin yleensä kerran viikossa lauantaisin, mutta esimerkiksi sadonkorjuuaikoina ja riihemisaikoina saunaa saatettiin lämmittää joka ilta. Kun sotilaat tulivat lomille rintamalta, he pääsivät myös saunomaan. Tällä sotilaiden saunottamisella pyrittiin estämään rintamalta tulleiden syöpäläisten ja täiden leviäminen. Kaikilla perheillä ei kuitenkaan ollut omaa saunaa vaan saatettiin käydä naapurissa saunomassa. Tästä korvaukseksi autettiin naapurista esimerkiksi kotitöissä. Kaikki eivät tosin odottaneet mitään vastapalveluksia vaan oli itsestäänselvyys, että naapuri voi tulla saunomaan. Saunareissun yhteydessä saatettiin myös jäädä naapuriin kahvittelemaan ja vaihtamaan kuulumisia. Haastateltavista Rauha on käynyt poikansa kanssa naapurissa saunassa ja siellä on tarjottu myös kahvit ja vastapalveluksena saunan käytöstä Rauha on tiskannut isäntäväen astiat.

”/.../Ja mä olin Urhon kans sitte kaharen ku isä oli sodan vielä niin, me menimme Kujanpähän ja olimma sielä sitte yhdeksäänki asti illalla kesällä, ei talvella niin kauaa. Mutta sinne sitä piti mennä saunaan, naapuriin, (*ja naapurit kutsui*), kyllä sinne sai mennä saunaan. Ne oli tervetuloa, ja keitettiin kahvit ja saipa joskus vaikka syöräkki Kujanpääs. Minä sitte kyllä tiskasin sielä Kujanpääs aina ku mä olin sielä, (*niin, että tuli sitte tuli niinku semmosta vastapalvelua*)/.../”(Rauha)

Vain muutamalla perheellä oli puhelin ja sillä sai tarvittaessa soittaa muutkin kyläläiset. Saattoi käydä myös niin, että se, jolla oli puhelin välitti tärkeät asiat naapureille. Esimerkiksi naapurin kaupungissa asuva sukulainen saattoi soittaa ja pyytää välittämään sanoman eteenpäin. Myös radiota kokoonnuttiin kuuntelemaan naapuriin, koska kaikissa taloissa ei vielä omaa radiota ollut. Radiosta kuunneltiin pääasiassa uutisia, joiden avulla pysyttiin ajan tasalla rintaman asioissa. Edellisessä aineistopätkässä kuvattu Rauhan saunareissu naapuriin antoi hänelle mahdollisuuden kuunnella myös toivekonserttia radiosta:

”/.../mä tiskasin sitte aina lauantait, että ku ne kuunteli sitä jotaki toivekonserttia radiosta, silloin ne istuuvat pöydällä ja kuuntelivat, ja Henry Theel oli sitte niiden lempilaulaja siihen aikaan. Minä tiskasin. (*Sodan aikana nämä toivotut levyt oli oikein kai sellasia...*), joo, niin oli, ne istuivat ja kuuntelivat. Mä että, kyllä mä tiskaan sitte.”(Rauha)

Kyläläiset saattoivat luottaa siihen, etteivät he jääneet yksin huoliensa ja ongelmiansa kanssa. Kyläyhteisö piti huolta siitä, että jokainen apua tai tukea tarvitseva sai sitä, mikäli vain tarjottu apu haluttiin ottaa vastaan. Naapureiden tuella selvittiin arjesta ja ihmiset elivät tiiviisti yhdessä. Seuraavassa Elma ja Saima kuvaavat sota-ajan ilmapiiriä:

”Sen täytyy sanoa, että kaikki oli, kyläyhteisö oli niinku yhtä/.../” (Elma)

”/.../Ja toinen toistaan, toinen toistansa hoivattiin ja, ja minä luulen että kukaan ei ainakaan sillä alueella niin jääny osattomaksi, että jolla oli niin sitä annettiin.” (Elma)

”/.../Että se yhteishenki, eihän siitä ois tullu mitään siitä elämisestä, jos me ois vetäydytty sillä tavalla eroon, niin että ei toinen toisistamme olis tietty./.../” (Saima)

”Se oli yhteisvastuuta, ei silloin katsottu, mikä sinä oot ja mitä puoluetta, vaan kaikki oli yhtä.” (Elma)

Naapureiden ja muiden kyläläisten tuella oli suuri merkitys kotirintamanaisten arjessa. Heiltä sai tarvittaessa työapua, esimerkiksi talkoiden muodossa. Materiaalista apua oli myös saatavilla naapureilta, koska monet antoivat vähistä ruokavaroistaan muille, jos he huomasivat, että toisilla oli vielä enemmän puutetta kuin itsellä. Naapureilta naiset saivat henkistä tukea erityisesti silloin, jos läheinen oli kaatunut tai haavoittunut rintamalla. Samanlainen tilanne yhdisti kyläläiset ja he tukivat ja auttoivat toisiaan monin eri tavoin.

Kirjeenvaihto lähensi tuttuja ja tuntemattomia

Kirjeenvaihdosta muodostui sotien aikaan välttämätön yhteydenpidon väline, jonka avulla ylläpidettiin arkea ja ennen kaikkea uskoa tulevaisuuteen, uuteen elämään myös sodan jälkeen. Kirjeenvaihto oli rintaman ja kotirintaman välillä hyvin tiivistä. Kirjeiden avulla pyrittiin pitämään poissaoleva perheenjäsen mukana niin perheen kuin koko kylänkin arjessa. Kirjeiden välityksellä saatettiin kysyä neuvoa esimerkiksi maatilan töihin liittyvissä asioissa. Kirjeissä kerrottiin lasten kuulumisista ja siitä, mitä kylällä oli tapahtunut, esimerkiksi siitä, jos joku oman kylän pojista oli kaatunut. Avioliiton ensimmäiset vuodet saattoivat olla melkein pelkkää kirjeenvaihtoa puolisoitten välillä, koska vähäisten lomien takia he näkivät toisiaan vain harvoin.

Haastattelija: Olitteko te paljon kirjeen vaihdossa?

”No kyllä joka viikko tuli kirje, taisi tulla kaksikin (*naurua*), joo. Siellähän ei ollu kokoa aikaa sitä taistelua, sielä oli alkuun mennes ja tulles, se oli pitkän aikaa sitä rintamasotaa vain, että oltiin sielä vartios.”(Rauha)

Lomalta rintamalle palaavat sotilaat veivät mukanaan sekä itselleen että aseveljilleen leipää, pullaa tai laatikkoruokia. Läheisille rintamalle lähetettävät ruokapaketit sisälsivät pääasiassa kuivattua ruokaa, esimerkiksi korppuja, koska ei ollut varmuutta siitä, kuinka kauan paketti viipyisi matkalla. Lisäksi rintamalle lähetettiin itse kudottuja sukkia ja lapasia lämmittämään läheisiä talvipakkasilla. Haastateltavista Vieno ja Helvi ovat kuvanneet rintamalle lähetettyjen pakettien sisältöä:

”Mun mielestä sinnon laitettu, montakertaa sukkia pistettiin, niinku lämpöösiksi. Joo. Talave aikana ainakin, nii sukkia ja sitte tuota, tulikos sinne muutaku leipää./.../”(Vieno)

”No aina sitte sitä lihaa ja jotaki, ja leipääki pehemoosta ja sellaista kaikkia, mitä kotona oli. Ei silloin kaupasta paljo, ja sielä oli sokerit ja sellaset, jotta ei sinne sellasiasia./.../”(Helvi)

Sen lisäksi että ihmiset lähettivät rintamalle paketteja omille läheisilleen, he lähettivät paketteja myös tuntemattomille sotilaille. Näissä tuntemattoman sotilaan paketeissa oli sukkia ja lapasia sekä ruokatarvikkeita kuten voita, näkkileipää tai silavaa. Tarkoituksena oli ilahduttaa sellaisia sotilaita, joilla ei ollut perhettä tai tuttavuutta, jotka olisivat muistaneet rintamalla taistelevaa sotilasta. Elma kertoo kuinka tuntemattomalle sotilaille lähetetty paketti päätyi oman kylän pojalle, jolta myöhemmin tulikin sitten kiitoskirje postissa. Kiitoskirjeitä tuli tuntemattomilta sotilailta silloin, jos lähettäjä oli laittanut paketin mukana osoitetietonsa. Varsinkin nuoret tytöt saattoivat laittaa omat tietonsa paketin mukaan saadakseen kenties itselleen kirjeenvaihtoverin rintamalla taistelevasta sotilaasta.

Muutamit haastatelluista naisista kertoivat kirjeenvaihdosta tuntemattomien sotilaiden kanssa. Elma kertoo kuinka hän ennen aviomiehensä tapaamista kirjoitteli erään sotilaan kanssa ja kun he olivat olleet jonkun aikaa kirjeenvaihdossa, mies oli ehdottanut tapaamista ja kihloihin menoa. Elma ei kuitenkaan ollut valmis menemään saman tien kihloihin, mikä kertoo siitä, että avioliittoon suhtauduttiin vakavasti eikä ihan suin päin rynnätty naimisiin. Jotkut haastatelluista naisista olivat varovaisempia eivätkä halunneet aloittaa kirjeenvaihtoa vieraiden miesten kanssa, kun he eivät voineet olla varmoja siitä, minkälaisia nuo miehet oikeasti olisivat. Seuraavassa Fanni kertookin suhtautumisestaan kirjeenvaihtoon vieraan sotilaan kanssa:

”/.../Niinku tuttuja, tuttuja nyt oli ja nuori kun olin tosin minäkin, niin kyllä ne sieltä poijakkin kirjoitteli sitten, aivan näin muuten vain tuttavuuren vuoksi. Ja sielä sitten tosin pitkähän olivat, niin sielä antoovat osoottehia sitte vierahilleki, jotta olis saanu olla kirjeenvaihdos. Mutta emminä oikeen innostunu siihen, kun ei oikeen uskaltanu, ku ei oikeen tierä, kenenkä miehen kans joutuu tekemisihi, jotton parree, ku pysyy erillänsä.”(Fanni)

Kirjeenvaihto oli sotien aikana erityisen tärkeää, sillä sen avulla vaihdettiin kuulumisia ja ylläpidettiin arkea, koska osa perheenjäsenistä oli kaukana kotoa. Kirjeiden ja pakettien lähettäminen yhdisti perheitä sekä tuttuja ja tuntemattomia. Kirjeiden kirjoittaminen toimi myös eräänlaisena ”henkireikä” arjen tiiviissä työtahdissa naisten elämässä, koska niihin saattoi purkaa mieltään päivän tapahtumista. Kirjeitä

kirjoitettiin ahkerasti, joskus montakin kertaa viikossa. Varsinkin rintamalta kirjeitä odotettiin hyvin hartaasti, koska huoli rintamalla taistelevasta läheisestä oli suuri.

Uskonnon merkitys ihmisten arjessa

Seurakunnan ja kirkon tarjoama apu eteläpohjalaisille kotirintamanaisille oli sota-aikana hyvin vähäistä. Kirkossa käytiin yleensä vain hautajaisissa ja jouluna joulukirkossa. Häiden ja ristiäisten vietosta kirkossa ei aineistossamme ollut mainintaa, joten niitä saatettiin viettää kirkossa tai kotona. Kirkon ei koettu ainakaan aineellisesti auttavan, hengellisestä avusta ei oikein löytynyt suoraa mainintaa. Oma uskonnollinen vakaumus koettiin enemmän yksityisenä asiana ja sen merkitys korostui oman perheen piirissä.

Kirkkoherra oli yleensä se henkilö, joka toi perheelle suruviestin kaatuneesta omaisesta. Joissakin haastatteluissa muisteltiin sitä, miten aina huokaistiin helpotuksesta kun kylällä kulkeva kirkkoherra ei kääntynytäkään omasta portista sisään vaan jatkoi matkaansa eteenpäin. Muutamissa haastatteluissa oli maininta, että tieto kaatuneesta tuli kirjeellä. Menettelytavoissa on voinut siis olla paikkakuntakohtaisia eroja. Haastateltavista Fanni kertoo ikävistä tunneista rukiinleikkuu talkoissa:

”/.../työtalkoissa sitten nuan oltihin. ja minäkin muistan siinä yhreskin taloos sitten -42 vuonna, ku kaatuu isäntäki jo, oli rukihin leikkuu talkoot, jotta minäkin olin sielä talkoissa ja kirkkoherra tuli tuomahan isännän kuoleman ilmoitusta. Jotta ei tehny mukavaa.”(Fanni)

Muutamit kylät ovat olleet uskonnollisempia kuin yleensä naisten haastatteluissa mainitsevat kylät. Uskonnollisesti valveutuneemmissa kylissä on ehkä ollut aktiivinen ”hengenmies”, joka on lohduttanut ja tukenut kyläläisiä surun kohdatessa. Myös naapurit ovat tarjonneet toisilleen henkistä tukea elämän vaikeina hetkinä. Jos naapuriin nähtiin tulevan pappi, arvattiin heti mistä oli kyse ja mentiin ottamaan osaa ja tukemaan.

Haastattelija: Mites sitten kun, tieto tuli näistä kaatumisista, niin millä tavalla siihen muut osallistuivat siihen perheen suruun? Muistatko sellaista? Kaatuiko läheisiä ihmisiä?

”Ei, ei, mulla ei kaatunu läheisiä, ei. En osaa, en osaa, ja sitte se, ehkä mä niinkun, muistaas, että ne niinkun sillä lailla, että ne niin ku tuki, jotta ku toisillaki on tätä samaa. Että se niinku helepotti, ettei se vaan yksin tullu mulle, jotta meille vaan, jotta kun se, naapuristaki/.../” (Tyyne)

Oma uskonnollinen vakaumus on ollut monelle naiselle merkittävä voimavara selviytymisen kannalta. Rukoukset ovat olleet näille naisille hyvin tärkeitä ja niistä on ammennettu voimia moniin hankaliin tilanteisiin ja arjen vaikeuksiin. Uskonnon läsnäolo ja rukoukset ovat olleet muutamalle haastateltavalle ikään kuin pakopaikka arjesta ja sodan kurjuudesta. Rukoilemalla rintamalla olevien puolesta, naiset ovat saaneet voimia jaksaa eteenpäin ja uskoa parempaa tulevaisuuteen.

Kirkko ja seurakunta eivät sota-aikana juurikaan tarjonneet henkistä tukea vaan ihmiset kokivat saavansa tukea muilla tavoilla. Monelle naiselle oma henkilökohtainen vakaumus on ollut korvaamaton apu jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen. Toisille taas oman perheen ja muiden kyläläisten antama henkinen tuki on ollut tärkeää ja auttanut jaksamaan seuraavaan päivään.

Juhlat kokosivat kyläläiset yhteen

Etelä-Pohjanmaalla vietettiin sota- ja pula-aikana vähemmän juhlia kuin yleensä. Perheenjäsenet olivat erillään ja arki oli kiireistä työntekoa ja juhlien järjestäminen vaati elintarvikepulan takia naisilta erityistä kekseliäisyyttä. Sota-aikana järjestettiin lähinnä häitä, hautajaisia ja ristiäisiä. Sankarihautajaiset olivat arvokas ja juhlava tilaisuus. Vaikka puutetta oli kaikesta, juhlien järjestämiseen haluttiin panostaa ja tarjottavaa haalittiin kasaan naapureiden ja sukulaisten ostokorteilla. Monessa talossa oli nuoria tyttöjä, jotka olivat apuna kahvinkeitossa ja tarjoilussa.

Pula-ajasta huolimatta juhlissa haluttiin panostaa myös pukeutumiseen. Naiset olivat hyvin kekseliäitä esimerkiksi lasten juhla-asujen suhteen. Aikuisten vaatteita muokattiin lapsille sopiviksi tai ommeltiin vaikkapa vanhoista verhoista tytöille juhlamekot ja sotilaiden lumipuvuista pojille valkoisia juhlapaitoja.

Sankarihautajaiset kokosivat kylän väkeä yhteen. Samalla kerralla saatettiin haudata monta oman kylän poikaa ja miestä. Melkein joka haastattelussa oli puhetta sankarihautajaisista ja naisilla oli omakohtaisia kokemuksia niistä, vaikka ei omat läheiset olisivatkaan kaatuneet sodassa. Monet haastateltavat olivat olleet sodan aikana lottina ja heillä oli muistoja sankarihautajaisten lottavartioista. Sankarihautajaisiin osallistui paljon väkeä, koska pienen kylän asukkaat tunsivat kaikki toisensa ja tällainen tapahtuma kosketti koko kylää. Rintamalla olleet miehet saivat usein hautauslomaa, jos heidän läheisensä oli kaatunut. Näin perhe saatiin yhteen tärkeänä hetkenä.

Kyläläisten yhteisiä juhlia olivat lähinnä koululla tai seurojentalolla järjestettävät äitienpäivä- sekä joulujuhlat. Näihin tapahtumiin kaikki olivat tervetulleita. Tällaisten yhteisten juhlien tarkoituksena oli koota kyläläiset yhteen. Myös suojeluskuntatalolla ja seurojentalolla vietettiin erilaisia tilaisuuksia, mutta niiden sisällöstä tai aiheesta ei ollut aineistossa tarkempia kuvauksia.

Sota-aikana oli tanssikielto, mutta tästä huolimatta järjestettiin niin sanottuja nurkkatansseja. Saatettiin kokoontua jonkun kotiin tanssimaan ja tapaamaan tuttuja. Etenkin nuorille tällainen oli tärkeää, sillä sodasta huolimatta he halusivat kokoontua yhteen ja tavata toisiaan. Tällaiset tapaamiset toivat heille lyhyen katkon arkiseen työntouhuun ja auttoivat heitä hetkeksi unohtamaan sodan synkkyyden.

Haastattelija: ”Etkä sitten muista sodan aikana, että oliko mitään sellaisia yleisiä tilaisuuksia?”

Annikki: Joo, mutta sen mä muistan, että kyllä ne pojat, kun munki veljet tuli, niin kyllä ne tiesi, että sielä ja sielä on nurkkatanssit, siis salaa menttiin johonki ja salaa ne siellä tanssi. Jonkinlaista musiikkiakin oli.

Haastattelija: Tiedätkö paikkoja, missä niitä oli?”

Annikki: No niitä oli niinku yksityisissä... tytöt järjesti, tytöt järjesti. /.../Että sehän oli kyllä aivan luonnotonta, että niiden piti surra sitten kotirintamallakin, kun pääsivät lomalle. Piti olla, piti tavallaan niinku surra.”

Juhlat tarjosivat arkeen hengähdystauon ja antoivat muuta ajateltavaa kuin sodan kauheudet. Esimerkiksi häitä ja ristiäisiä viettämällä luotiin ikään kuin uskoa tulevaisuuteen, että kyllä elämä jatkuu sodasta huolimatta ja sen jälkeenkin.

Arkielämä sota-aikana

Sota-aika toi eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arkeen monenlaisia muutoksia. Säännöstely ja korttiannokset vaikeuttivat elintarvikkeiden saantia. Sota- ja pula-aikana työntekoon ja taloudenhoitoon tarvittiin kekseliäisyyttä, kun lähes kaikesta oli puutetta. Elintarvikkeita jouduttiin korvaamaan toisilla ja vaatteiden hankkimisessa oli käytettävä luovuuttaan. Kauppaa käytiin usein myös ”mustan pörssin” kautta. Luovutusmääräykset koskivat lähinnä tilallisia, joiden oli luovutettava osa tuotannostaan valtiolle. Kotirintamalla oli jatkuvaa huolta rintamalla olevista omaisista. Monet kotirintamaiset miettivät, miten he selviäisivät tulevaisuudesta, jos mies ei enää tulisikaan takaisin. Rintaman ja kotiseudun välillä käytiin ahkeraa kirjeenvaihtoa, joka oli ainoa keino pitää yllä perheyhteyttä. Kotirintamalla elettiin myös alituisessa pommitusten pelossa, etenkin kaupungeissa pelko oli aiheellista. Maa-seudulla ei pommituksia paljon ollut, mutta huoli kaupungissa asuvista sukulaisista oli suuri. Sota-aikana ei liiemmin juhlia järjestetty ja tanssikieltokin yritti pitää hauskuuden poissa. Sankarihautajaiset olivat tuttuja tapahtumia melkein jokaisessa kylässä ja ne koskettivat monia ihmisiä. Häitäkin toki järjestettiin, mikäli sulhanen vain pääsi vihkilomalle.

Evakot ja sotavangit toivat oman lisänsä kyläläisten arkeen. Toisaalta heistä sai korvaamatonta työvoimaa, toisaalta oli taas hankaluuksia kun monta perhettä yritti elää sovussa pienissä tiloissa. Etenkin suurista kaupungeista monia lapsia jouduttiin lähettämään sotalapsiksi ulkomaille. Tämä oli vaikea päätös monelle perheelle, mutta kaupungeissa oli usein puutetta ruuasta ja perheet tekivät päätökset pakon edessä.

Kotirintamaisilla oli paljon työtä, koska miehet olivat rintamalla, joten työstä muodostui arkea rytmittävä asia myös sota-aikana. Perhe huolehti pääosin talon töistä ja lapset olivat mukana työnteossa. Vanhempi sukupolvi toimi pääasiassa neuvonantajina nuoremmille, mutta he saattoivat myös auttaa kevyemmissä tilan töissä tai esimerkiksi lastenhoidossa. Vuodenaikojen vaihtelu rytmitti maatalon arkea. Sukulaiset ja naapurit auttoivat tarvittaessa ja osa töistä saatettiin tehdä kyläläisten kesken talkootyönä. Työntekoa arvostettiin eivätkä naiset valittaneet raskaasta työtaakasta vaan tekivät oman osuutensa ja vähän enemmänkin. Naiset pyörittivät siis arkea kotirintamalla, omien töidensä ohessa he viljelivät peltoja ja tekivät

metsätöitä. Monet naisista toimivat lottina tai pikkulottina. Naisia oli myös töissä tehtaissa, joissa valmistettiin ammuksia rintamalle. Mikäli naisilta vielä aikaa jäi, he saattoivat osallistua mottitalkoisiin tai suorittaa työvelvollisuuden osoittamia töitä tai mennä talkoisiin naapurin pellolle. Opiskeluihin ei jäänyt paljonkaan aikaa, vaikka halua ja taitoa olisikin ollut, oman tilan työt olivat etusijalla. Naisten työtehtävät eivät rajoittuneet vain oman tilan päivittäisiin askareisiin vaan naiset tekivät myös kodin ulkopuolisia hoivatehtäviä kuten järjestötehtäviä (ompeluseurat, maatalousnaiset) Yleisesti ottaen sota-aika laajensi naisten elinpiiriä kodin ulkopuolelle.

5.4 Aineiston analyysin yhteenvetoa

Tässä alaluvussa teemme yhteenvedon aineistomme analyysistä ja käymme läpi tutkimustuloksia kirjallisuutta apuna käyttäen. Analyysi jakaantui kahteen suurempaan kokonaisuuteen: työnteon ja tukiverkoston teemoihin. Nämä kaksi teemaa rakensivat perustan kotirintamanaisten arjesta selviytymiselle sota- ja pula-aikana. Yhteisöllisyydestä muodostui koko kylän tukipilari ja voimavara, jonka avulla naiset kykenivät hoitamaan heille langenneen vastuun kotitilan töistä.

Aineistomme analyysi alkoi Elsan tarinalla, jonka avulla halusimme tuoda esiin yhtenäisen tarinan kotirintamanaisten arjesta sota-aikana. Elsan elämä oli hyvin työntäyteistä kuten niin monen muunkin maaseudulla asuvan nuoren naisen elämä sotavuosien aikana. Elsan elämään mahtui niin ilon kuin surunkin aiheita, jotka hän jakoi yhdessä muiden kyläläisten kanssa. Monen muun naisen tavoin Elsakin toimi lottina ja antoi oman panoksensa yhteisen päämäärän hyväksi. Sotavuodet eivät kuitenkaan vieneet Elsalta uskoa tulevaisuuteen vaan hän jakoi luottaa parempaan huomiseen.

Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastatteluissa korostui työnteon ja sen arvostuksen tärkeys. Naiset kertoivat kuinka he olivat jo lapsesta asti kasvaneet työntekoon, mitä myös Roos (1987) pitää yhteisenä asiana sodan kokeneelle sukupolvelle. Sotavuosien aikana maaseudulla elettiin vielä omavaraistaloudessa, jonka takia työstä muodostui välttämätön pakko, koska työnteko oli elinehto perheen toimeentulolle. Työnteko siis määritteli hyvin pitkälle kotirintamanaisten arkea ja rytmitti siten päivän kulkua. Kotirintamanaisten arkielämän kuvauksissa tulee ilmi

samanlaisia kokemuksia kuin aikaisemmin Marttaliiton aloitteesta toteutetussa kyselytutkimuksessa (Raitis & Haavio-Mannila 1993). Esimerkiksi työnteon kuvauksissa eteläpohjalaiset kotirintamanaiset kertovat siitä, miten työt oli pakko tehdä ja uusia työtapoja opeteltava. Lisääntynyt työmäärä ja pitkät työpäivät eivät kotirintamanaisten kertomuksissa korostuneet vaan ne ilmaistiin ikään kuin toteamuksina.

Naisten tehtävät talvi- ja jatkosodan aikaisessa Suomessa eivät kuitenkaan rajoittuneet ainoastaan kodin seinien sisäpuolelle tai vain kotitilan hoitamiseen, vaan heidän tehtävikseen muotoutuivat tuolloin myös yhteiskunnallisesti tärkeitä tehtäviä kuten esimerkiksi lottatyö. Näillä yhteiskunnallisilla hoivatehtävillä pyrittiin vahvistamaan naisten työn merkitystä myös kodin ulkopuolella (ks. Satka 1993). Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastatteluissa on nähtävissä selvästi sekä vahva työläinen että hoivaava äitikansalainen (Nevala 2002, 101), mutta niitä ei voi kuitenkaan erottaa vaan usein ne kulkevat rintarinnan naisten kertomuksissa.

Se arkielämä, johon oli totuttu ennen sota-aikaa, muuttui olosuhteiden pakosta. Miehet lähtivät rintamalle ja naiset ja lapset jäivät kotiin hoitamaan kotitilaa. Sodan aikaansaama turvattomuus ja epätietoisuus tulevaisuudesta pakotti naiset muuttamaan totuttuja arkirutiineja ja luomaan niiden tilalle uusia. Arkielämästä muodostui suoja kaaosta, sota-ajan epävarmuutta vastaan (Julkunen 1986, 133). Sota vaati naisilta paljon sopeutumista uusiin asioihin kuten elintarvikkeiden säännöstelyyn ja luovutusmääräyksiin sekä lisääntyneeseen työmäärään. Työnteossa apuna olivat kuitenkin myös perheen lapset, joilla oli omat tehtävänsä hoidettavanaan. Vanhempi sukupolvi auttoi työnteossa voimiensa mukaan, mutta erityisesti heiltä sai arvokkaita neuvoja. Kirjeenvaihdon avulla pyrittiin poissaoleva perheenjäsen pitämään mukana perheen yhteisissä asioissa (ks. Pekkarinen 1998). Kirjeiden avulla perhe pysyi yhdessä erosta huolimatta ja ajan kuluessa sota-ajastakin muodostui kotirintamanaisten elämässä uudenlainen arkielämä.

Uskonto ei näytellyt haastateltujen kotirintamanaisten arjen kuvauksissa kovinkaan suurta roolia, mutta joillekin naisille uskonnollisuus on ollut merkittävä voimavara arjessa jaksamisessa. Suuret erot uskonnon merkityksessä selittyvät sillä, että joillakin paikkakunnilla on vallinnut hengellisempi ilmapiiri, koska alue on saattanut kuulua esimerkiksi vahvan herännäisyyden piiriin.

Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten muisteluissa korostuu lähiyhteisön ja yleensäkin sosiaalisen verkoston suuri merkitys sekä aineellisen että henkisen selviytymisen mahdollistajana. Kotirintamalaisille on erityisesti naapurien antama tuki ollut tärkeää. Naapureiden kanssa on pystytty jakamaan ilon sekä surun aiheet. Heihin on voinut turvautua, jos on tarvittu myös aineellista apua. Kotirintamalaiset ovat pystyneet luottamaan naapureihinsa ja heidän tarjoamaan apuunsa ja he ovat myös vastavuoroisesti tarjoutuneet itse auttamaan, jos tilanne on vaatinut sitä. Miehen kaatuminen tai haavoittuminen rintamalla muutti lopullisesti varsinkin perhettä, mutta myös tukiverkoston merkitystä. Tuen ja avun tarve muuttui pysyväksi, koska talossa ei välttämättä ollut sodan jälkeenkään raskaammista töistä huolehtivaa miestä. Samanlainen tilanne on kotirintamanaisten keskuudessa luonut me-henkeä, jonka kehittymiseen on tarvittu luottamusta ja vuorovaikutusta (Hyyppä 2005,159). Me-hengen lisäksi kotirintamalaiset ovat muodostaneet eräänlaisia vertaistukeen perustuvia verkostoja, koska heillä on ollut samankaltainen elämäntilanne ja yhteisiä kokemuksia (Nylund 2004).

Talkootoiminta oli sota-aikana vilkasta, ja esimerkiksi sadonkorjuutyöt tehtiin talo kerrallaan ja niihin osallistui monet kylän asukkaista. Talkoohenki on voinut perustua pulaan ruoka-aineista ja muista tarvikkeista, koneista tai työvoimasta. Joka tapauksessa pyyteetön naapuriapu, jota tutut ja jopa tuntemattomat antoivat, auttoi kotirintamalaisia selviytymään sota- ja pula-ajan arjesta. (Hyyppä 2005.) Juhlien järjestämiseenkin kotirintamalaiset saivat apua naapureilta ja sukulaisilta. Talkootyön ansiosta saatiin järjestettyä esimerkiksi näyttäviä hääjuhlia, joissa tarjottavia riitti, vaikka elintarvikkeista olikin pulaa. Juhlat toivat muuten niin työntäyteiseen arkeen hetken hengähdystauon ja kenties pilkahduksen valoisammasta tulevaisuudesta. Talkootyön aineellisen hyödyn lisäksi sillä oli myös kyläläisten yhteishenkeä kasvattava vaikutus (ks. Leiponen 1987). Luottamus naapureiden ja muiden kyläläisten tarjoamaan apuun loi turvallisuutta kotirintamanaisten arkeen.

Karjalasta tulleet siirtolaiset ja neuvostoliittolaiset sotavangit muuttivat väliaikaisesti kyläläisten elämää. He toivat oman lisänsä kyläläisten arkeen eri kulttuurien kohdassa. Sotavankien tehtävänä oli olla apuna maatalan töissä, mutta myös siirtolaiset saattoivat antaa oman panoksensa työtehtävien hoidossa. Kyläläisillä oli yleensä myönteinen suhtautumistapa siirtolaisia kohtaan ja heidän hankalaa asemaansa

pyrittiin ymmärtämään. Siirtolaisia majoittaneet perheet saattoivat saada siirtolaisista elinikäisiä ystäviä, joiden kanssa yhteydenpito jatkui pitkään. Siirtolaisista saatettiin saada myös sukulaisia, sillä avioliitot siirtolaisten ja paikallisväestön kanssa eivät olleet harvinaisia. Sotavankeihin suhtauduttiin yllättävän positiivisesti, huolimatta siitä, että he olivat neuvostoliittolaisia ja Suomen vihollisia. Vankeja pidettiin luotettavina ja heidän kanssaan tultiin hyvin toimeen, eikä heitä tarvinnut kenenkään pelätä. Kun sotavankeihin tutustuttiin paremmin, huomattiin, että he ovatkin aivan tavallisia ihmisiä, joilla on vaimo ja lapset kotona odottamassa.

Talkoot ja muu yhteistoiminta loivat luottamusta kyläläisten välille. Luottamus synnytti vahvaa me-henkeä kyläyhteisön keskuudessa, mikä auttoi näkemään sen, että kaikki ovat samalla puolella ja toimivat yhteisen tavoitteen eteen. Kotirintamanaiset kuvailivat haastatteluissa monesti sitä, miten sota-aika koettiin suurena yhdistävänä tekijänä ja oltiin kaikki ikään kuin yhtä suurta perhettä, joka taisteli yhteisen asian puolesta. Kokonaisuudessaan tämä sodan ajan yhteishenki on ollut sosiaalista pääomaa, joka on auttanut naisia selviytymään raskaista sota- ja pulavuosista.

6. Johtopäätökset ja oman työn arviointi

Tutkimuksemme tarkoituksena oli selvittää eteläpohjalaisten kotirintamanaisten arjesta selviytymistä sota- ja pula-aikana. Aloitimme tutkimuksemme tuomalla esiin sota- ja pula-aikaa koskevia erityispiirteitä, koska niiden avulla tutkimuksemme paikantui tiettyyn historialliseen ajankohtaan. Sota-ajasta on kirjoitettu melko paljon, mutta varsinaista tutkimustietoa naisten sota-ajan elämästä on hyvin vähän. Tämän takia olemme joutuneet etsimään tutkimusta tukevaa kirjallisuutta monelta eri tieteenalalta ja soveltamaan sitä sota-aikaa käsittelevään tutkimukseemme. Koska tutkimuksemme käsitteli kotirintamanaisten arkea, koimme tärkeäksi tarkastella myös äitiyteen ja yhteiskunnalliseen äitiyteen liittyviä asioita, sillä naisten perinteiset hoivatehtävät laajenivat talvi- ja jatkosodan aikana kodin ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa halusimme korostaa naisten arkisia kokemuksia, joita lähestyimme selviytymisen näkökulmasta. Selviytymisen näkökulmaan olemme liittäneet arjen ja elämänhallinnan. Aineistomme perusteella olemme muodostaneet lähiyhteisön, joka koostui perheestä, sukulaisista ja naapureista ja muista kyläläisistä, joilta naiset saivat vertaistukea. Väliaikaisesti lähiyhteisöön kuuluivat myös siirtolaiset ja sotavangit. Yhteisöön on liitetty tiettyjä piirteitä: yhteenkuuluvuus, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisen päämäärän tavoittelu esimerkiksi talkoiden muodossa. Sosiaalista pääomaa eli sosiaalisia verkostoja ja niihin liittyvää vuorovaikutusta ja luottamusta on aineistomme perusteella ollut olemassa sota-aikana Etelä-Pohjanmaalla.

Tutkimuksemme metodologisen näkökulman olemme rakentaneet narratiivisuuden ja muistelun kautta. Metodologiset valinnat ovat perustuneet siihen, millaiseksi olemme kokeneet haastatteluaineistomme ja siihen, millä tavoin saisimme vastaukset asettamiimme tutkimuskysymyksiin. Narratiivisuus on auttanut meitä näkemään aineistomme tarinoina, jotka edustavat tiettyä vaihetta kotirintamanaisten elämässä. Muistelun avulla naiset ovat haastatteluissaan tuoneet esiin elettyä elämäänsä ja kokemuksiaan sota-aikaisesta arjesta. Lisäksi eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastattelut hahmottuivat meille elämäkerrallisena kerrontana, jonka kautta olemme voineet tarkastella joitakin merkityksellisiä tapahtumia naisten elämässä.

Tutkimuskysymyksemme olivat: *miten sota-aika vaikutti naisten arkeen, millä tavoin työnteko määrittäi naisten arkea ja mitkä seikat auttoivat naisia selviytymään kotirintamalla*. Näistä kolmesta tutkimuskysymyksestä kahteen viimeiseen olemme vastanneet omissa luvuissaan (5.2 ja 5.3) ja kuvaukset sota-ajan vaikutuksista naisten arkeen kulkevat koko analyysiosion läpi eivätkä ne näin ole havaittavissa vain yhdessä luvussa. Tutkimuksemme tarkoituksena oli tuoda esiin naisten omaa ääntä ja heidän omia kokemuksiaan siitä, miten sota-aika näkyi kotirintamalla. Meillä oli käytössämme valmis teemahaastatteluaineisto, joka oli kerätty Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseon hankkeessa, jossa tallennettiin kotirintamanaisten muistoja. Meidän käytettävissämme oli kaikkiaan 45 valmiiksi litteroitua haastattelua, joista lopulta valitsimme tähän tutkimukseen 21. Yhteensä meillä oli luettavana 407 sivua litteroitua tekstiä. Pisimmät haastattelut olivat 28 sivun pituisia ja lyhyimmät 13 sivun mittaisia. Lähdimme työstämään aineistoamme teemoittelun avulla, jonka perusteella muodostimme kaksi suurempaa teemaa, työnteon ja tukiverkoston teemat. Nämä kaksi teemaa sisälsivät pienempiä alateemoja, joita olivat hoivatyön, perheen, naapureiden, kirjeenvaihdon, uskonnon ja juhlien teemat. Hoivatyö sisältyi työnteon teeman alle ja kaikki muut alateemat kuuluivat tukiverkoston teeman alle. Teemoittelun lisäksi loimme aineistoomme pohjautuvan mahdollisimman laajan tyyppin kotirintamanaisesta, joka olisi voinut olla olemassa, mutta ei sellaisenaan kovin todennäköinen.

Yhtenä tutkielmamme merkittävimpanä tutkimustuloksena voidaan pitää sitä, että vahva yhteisöllisyys toimi merkittävänä voimavarana naisten arjessa. Aineiston perusteella rakentuu sellainen kuva, että eteläpohjalaiset kotirintamanaiset saivat sekä aineellista että henkistä tukea omalta lähiyhteisöltään, mutta myös naapurit ja muut kyläläiset antoivat heille apuaan ja tukeaan. Ketään ei jätetty yksin vaan mentiin tarvittaessa auttamaan vaikkapa perunannostossa tai viljankorjuussa. Miestyövoimasta oli pulaa kotirintaman arjessa, mutta naiset olivat hyvin rohkeita tarttumaan uusiin ja raskaisiin töihin. Heiltä ei puuttunut rohkeutta tarttua uusiin tehtäviin ja he saattoivat luottaa siihen, että joku tulee heitä auttamaan tiukan paikan tullen. Yhteisö piti hyvää huolta omistaan ja antoi heille voimia ja uskoa tulevaisuuteen.

Sota-aikana pienessä eteläpohjalaisessa kylässä saattoi asua vain muutama sata asukasta, joten melkein kaikki tunsivat toisensa. Naapuriin saattoi olla usein hyvinkin

pitkä matka, siitä huolimatta heidän kanssaan oltiin paljon tekemisissä. Monilla naisilla saattoi asua myös sukulaisia samassa pihapiirissä tai naapuritalossa, joten näillä naisilla tukiverkosto asui lähellä. Monesti naapurin kanssa oltiin tekemisissä jos senkin takia, että heillä saattoi olla yhteinen sauna, jota muutkin perheet saivat tarvittaessa käyttää. Kyläläiset elivät usein tiiviisti yhdessä ja talkoot tai jokin muu tapahtuma saattoi kerätä hyvinkin paljon osallistujia. Talkoot olivat hyvin yleinen tapa ja sota-aikana korvaamaton apu, jolla saatiin isännättömänkin talon työt yhdessä tehtyä.

Apua työvoimapulaan saatiin neuvostoliittolaisista sotavangeista, jotka auttoivat raskaissa pelto- ja metsätöissä. Vaikka sotavanki asui tietyllä tilalla ja auttoi heidän pelloillaan, hän saattoi auttaa myös muita kyläläisiä vastaavanlaisissa töissä. Talonväeltä vaadittiin suvaitsevaisuutta silloin, kun Karjalasta alkoi tulla siirtolaisia ja heille täytyi löytää majoitus. Pääsääntöisesti siirtolaisiin suhtauduttiin positiivisesti, mutta aina ei erimielisyyksiltä voitu välttyä. Moni talo saattoi saada siirtolaisista kaivattua apua talon töihin tai lastenhoitoon, mikä helpotti emännän työtaakkaa. Siirtolaiset olivat ehkä heikoimmassa osassa sota-aikana, koska vihollinen oli tuhonnut heidän kotinsa ja heidän oli ollut pakko lähteä evakkoon omasta tutusta kylästään aivan uuteen paikkaan, vieraiden ja ”outoa” kieltä puhuvien ihmisten pariin.

Talvi- ja jatkosodan aikaisella kotirintamalla asui hyvin voimakkaita ja rohkeita eteläpohjalaisia naisia, joita eivät uudet haasteet ja valtava työmäärä pelottaneet. Nämä naiset olivat jo lapsesta asti kasvaneet työntekoon. Maatilalla työtä oli paljon ja naisten vastuulle siirtyi miesten poissa ollessa myös heidän työnsä. Miesten työt olivat joillekin naisille vieraita, sillä sota-ajan yhteiskunnassa oli vielä hyvin tiukassa jako miesten ja naisten töihin, joten naiset joutuivat laajentamaan reviiriään. Monelle naiselle oli aluksi varmaankin hyvin vaikeaa tarttua heille vieraisiin toimiin, mutta pian he olivat jo tottuneita uusiin töihin. Rintamalla olleet aviomiehet saattoivat kirjeiden välityksellä lähettää kotijoukoille neuvoja esimerkiksi tilanhoitoon liittyvissä asioissa. Joka kylästä löytyi aina joku nainen, jolla oli aikaisempaa kokemusta vaikkapa maatalouskoneiden käytöstä ja hän kävi sitten opastamassa muita kyläläisiä, jotta heidänkin koneensa olisi saatu toimintaan. Kotirintamanaisten arki täyttyi erilaisista työtehtävistä eikä niin sanottua vapaa-aikaa liiemmin jäänyt. Kiireinen arki piti naisten ajatukset poissa rintamalla olevista läheisistä. Koska työtä oli niin paljon, naisille ei

jäänyt aikaa murehtimiselle ja huolehtimiselle. Monet kotirintamanaisista tosin nauttivat kovasta työnteosta, koska he olivat lapsesta asti tottuneet siihen. Naiset olivat tyytyväisiä, kun saivat toteuttaa itseään ja tehdä jotakin hyödyllistä.

Osalle kotirintamanaisista oli hyvin tärkeää se, että he pystyivät jollakin tavalla ottamaan osaa sotaponnisteluihin ja siksi he osallistuivat erilaisiin talkoisiin, joissa tehtiin erilaisia tarvikkeita rintamalla taisteleville miehille. Näihin yhteiskunnallisesti tärkeisiin talkoisiin otettiin osaa vapaaehtoisesti, kukin omien taitojensa mukaan. Talkootyöt tehtiin omien päivittäisten toimintojen lisäksi, mutta silti niihin osallistuminen katsottiin tärkeämmäksi kuin esimerkiksi oma henkilökohtainen vapaa-aika. Samalla kun tällaisiin talkoisiin osallistui, tapasi muita kylän naisia ja kuulumisten vaihto kävi siinä samalla töitä tehdessä. Esimerkiksi ompeluseuroissa naisten keskinäinen kohtaaminen tapahtui työn lomassa. Toisten huolia ja murheita oli helppo kuunnella samalla kun tehtiin jotakin hyödyllistä työtä. Vertaisten kohtaaminen ja kokemusten jakaminen muiden naisten kanssa, saattoi antaa monelle kotirintamaiselle voimia jaksaa arjessa eteenpäin.

Sodasta huolimatta naiset uskalsivat mennä naimisiin ja hankkia lapsia. Luotettiin siihen, että jonakin päivänä sota loppuu ja perhe saa elää yhdessä. Aineistomme naisista kolme meni sota-aikana naimisiin ja he saivat lapsia. Vain yksi aineistomme naisista oli jäänyt soteleskeksi. Hänellä oli lapsi edesmenneen miehensä kanssa ja lapsi oli hänelle merkittävä voimavara jaksamisen ja tulevaisuuden kannalta. Yhdellä aineistomme naisista taas molemmat lapset kuolivat pienen ajan sisällä. Hän selviytyi menetyksistä tekemällä ahkerasti työtä, jolloin murehtimiseen ei jäänyt aikaa. Vaikka menetykset olivat raskaita, perheet kuitenkin selvisivät niistä ja elämä jatkui ja lapsiakin syntyi lisää ja uusia avioliittojakin solmittiin. Sota- ja pula-aikana kuolemaan suhtauduttiin todennäköisesti luontevammin kuin nykyään ja se nähtiin osana ihmisen elämänkaarta. Ihmiset olivat tottuneita kohtaamaan kuolemaa, koska vanhukset hoidettiin kotona loppuun saakka ja monet sairaudetkin saattoivat usein johtaa kuolemaan. Sen lisäksi sota-aikana oltiin ”totuttu” vastaanottamaan suruviestejä.

Haastatellut eteläpohjalaiset kotirintamaiset olivat nuoria sodan aikana ja vaikka heidän elämänsä kuului paljon työntekoa, he löysivät aikaa myös muunlaiseen

toimintaan. Opiskelu tai joku muu henkinen pakotie loi nuorille naisille mahdollisuuden päästä irti sodan jokapäiväisestä läsnäolosta jollakin tavalla ja auttoi heitä jaksamaan arjen askareiden keskellä. Nuorimmat haastatelluista, jotka valitsimme tutkimusaineistoomme mukaan, olivat syntyneet vuosina 1926 ja 1927. Erityisesti heidän kertomuksistaan tuli esiin nuorten suhtautuminen vakavaan asiaan kuten sotaan. He eivät jääneet miettimään liikaa sota-ajan kauheuksia vaan nauttivat elämästä nuoren ihmisen elämänilolla. Nuoret eivät kokeneet elämäänsä kovin synkäksi, vaikka rintamalta kantautui suruviestejä läheisen kaatumisesta. He sopeutuivat nopeasti uuteen tilanteeseen ja toipuivat pian omaisen menetyksestä. Vaikka puutetta oli kaikesta, nuoret kokivat olevansa samanarvoisessa asemassa muiden kanssa, koska kaikilla oli samanlaisia vaikeuksia. Nuorten sopeutumista sota-aikaan edisti se, että he kykenivät näkemään asioista myös valoisia puolia ja se auttoi heitä jaksamaan elämässä eteenpäin.

Ahkeralla työnteolla oli suuri merkitys kotirintamanaisten selviytymisessä sota-aikana, koska naisten vastuulle jäi sekä lasten ja vanhusten hoito että kotitilan kaikista töistä huolehtiminen. Vaikka sodan tuomat muutokset toivat naisten elämään uusia haasteita, niistä muodostui ajan kuluessa kuitenkin osa arkea, jota säännölliset työrutiinit ylläpitivät. Selviytyminen vaikeasta elämäntilanteesta pohjautui naisten kykyyn venyä tarvittaessa lähes mahdottomaan työmäärään, jolla he tahtoivat antaa oman panoksensa Suomen itsenäisyyden puolesta. Toimiva tukiverkosto turvasi naisten arkea ja siinä jaksamista. Sota-aika yhdisti ihmiset tiiviimmin toisiinsa. Kaikki kokivat olevansa taistelemassa saman asian puolesta: kukin omalla tavallaan, miehet rintamalla ja naiset ja lapset taas kotirintamalla. Koko kylä eli saman asian puolesta: toisista pidettiin huolta. Sosiaalisten verkostojen avulla ylläpidettiin omaa ja toisten toivoa siitä, että sodasta selvitään, kunhan vaan huolehditaan yhdessä toisista.

Oma löytöretkemme tutkimuksen teon maailmaan

Koska olimme käyttäneet samaa Korina-aineistoa jo tutkimusprojektioinnissa, aineistolähtöinen tutkimustapa tuntui luontevalta, sillä tunsimme aineiston entuudestaan. Koimme, että valmiissa aineistossa on sekä hyviä että huonoja puolia. Valmis aineisto helpotti meidän työskentelyämme, koska haastatteluaineiston kerääminen jäi pois. Meidän ei siis tarvinnut miettiä haastatteluihin soveltuvaa kysymysrunkoa eikä tehdä varsinaisia haastatteluja. Riittävän haastatteluaineiston saaminen kahden ihmisen voimin ei välttämättä olisi kovin helposti onnistunut ja aineisto olisi voinut rajautua omiin sukulaisiin ja tuttaviiin. Aineiston paikantuminen tietylle alueelle kuten Etelä-Pohjanmaalle ei olisi enää ollut mahdollista.

Korina-aineiston murteellisuus loi aineistolle oman erityispiirteensä, koska murrekielen ansiosta haastattelut välittyivät meille aidon tuntuksina kertomuksina. Tanjalle Etelä-Pohjanmaan murre on hyvin tuttua, koska hän on kotoisin sieltä ja Sannalle taas eteläpohjalaiset murreilmaisut olivat täysin vieraita entuudestaan, joten Tanjalle haastattelujen lukeminen saattoi olla helpompaa.

Korina-aineisto oli myös valmiiksi litteroitu, mikä säästi meidän työtuntejamme. Haastattelut oli litteroitu niin, että esimerkiksi taukoja ja äänen painoja ei ollut kirjoitettu näkyviin. Joihinkin litteroituihin haastatteluihin oli kuitenkin merkitty, jos haastateltava oli esimerkiksi yskinyt tai naurahtanut. Joissakin haastatteluissa oli ollut läsnä kolmas henkilö, usein joku haastateltavan omainen, josta oli maininta litteroidussa tekstissä, ja jonka kommentit oli myös kirjoitettu näkyviin. Tällaiset haastattelut karsimme kuitenkin pois tekstin vaikealukuisuuden takia. Valmiiksi litteroidussa haastatteluaineistossa koimme olevan muitakin ongelmakohtia. Kaikkien haastattelujen kohdalla emme nimittäin voineet olla varmoja siitä, mikä kommentti kuului haastattelijalle ja mikä taas haastateltavalle. Toisissa haastatteluissa haastattelijan lausahdukset oli merkitty kursivilla ja toisissa taas teksti oli lihavoitu, joten litteroinneissa ei ollut selkeää, yhtenäistä linjaa. Melko monessa haastattelussa oli ollut jokin epäselvä kohta, jota litteroija ei ollut ymmärtänyt, mutta me olisimme saattaneet osata tulkita näitä kohtia, jos olisimme itse litteroineet tekstin. Tutkijoina olimme siis valmiiksi litteroidun aineiston armoilla. Kokonaisuudessaan valmiin aineiston kanssa työskentely oli mielenkiintoista ja haastavaa.

Vaikka Korina-aineisto oli meille entuudestaan tuttu, emme silti käyttäneet pelkästään samoja haastatteluja kuin tutkimusprojektiopinnoissa tekemässämme työssä. Tähän tutkimukseen käytimme 12 uutta haastattelua ja yhdeksää jo aikaisemmin käyttämämme haastattelua. Uusien haastattelujen käyttöä tässä tutkimuksessa puolsi hieman erilainen näkökulma kuin *Lähiyhteisön muutosta ja merkitystä talvi- ja jatkosodan aikana* (Heikkinen & Helin 2004) koskevassa työssämme. Mielenkiinto Korina-aineistoa kohtaan säilyi, koska uudet haastattelut antoivat mahdollisuuden perehtyä muidenkin kotirintamanaisten elämään. Valitut 21 haastattelua tuntuivat sopivalta määrältä, koska haastattelumäärän kasvattaminen ei olisi enää ollut mielekäästä, sillä se ei olisi tuonut meille uutta sisältöä kotirintamanaisten sodan aikaiseen arkeen.

Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten haastatteluja lukiessamme olemme joutuneet pohtimaan yksityisen ja julkisen muistin eroa ja sitä miten ne näkyvät aineistossa. Näissä haastatteluissa naiset muistelivat omaa elämäänsä ja kokemuksiaan talvi- ja jatkosodan aikana. Koska näistä sota-ajan tapahtumista on kulunut jo yli 60 vuotta, on hyvin todennäköistä, että kotirintamanaisten muisteluihin on sekoittunut yleisesti puhuttuja tai kerrottuja asioita. Tällaisia asioita ovat mahdollisesti olleet luovutusmääräyksiin ja elintarvikkeiden säännöstelyyn liittyvät käytännöt. Me olemme kuitenkin nähneet kotirintamanaisten haastattelut totuudenmukaisina kertomuksina, jotka ovat suodattuneet tähän päivään naisten elämänkokemuksen ja vuosikymmenten kautta.

Kotirintamanaisten haastattelutilanteissa on voinut olla mahdollista se, että haastatellut eivät ole muistaneet tai eivät ole halunneet muistaa muun muassa ikäviä asioita. Se ettei muista joitakin asioita, voi liittyä kollektiiviseen unohtamiseen eli siihen, että joistakin asioista on yleisesti ollut tapana vaieta. Tällaisia salattavia asioita ovat olleet esimerkiksi ”desantit” ja intiimit asiat (kuukautiset, raskauden ehkäisy). Joissakin haastatteluissa haastattelijakaan ei aina kehdannut kysyä salattaviin asioihin liittyviä kysymyksiä, joten kyseiset aihealueet sivuutettiin tai jätettiin vähemmälle huomiolle. Päähuomio haastatteluissa on keskittynyt kotirintamanaisten kuvauksiin arkielämästä, johon sota loi oman sävynsä. Koska kotirintamanaiset ovat muistelleet haastatteluissaan oman elämänsä lisäksi historiallisesti merkittäviä tapahtumia, voidaan heidän muistoistaan puhua myös

kollektiivisina muistoina, jotka ovat muotoutuneet yleisesti puhuttujen asioiden kautta. Haastatteluja lukiessamme meille välittyi melko positiivinen kuva sota-ajan arjesta, jossa esimerkiksi kotirintamalla ollut yhteisöllisyys näyttäytyi äärimmäisen myönteisenä, eräänlaisena ihanneyhteisönä, jossa kaikilla on ollut turvallista asua. Positiivisesti värittyneen yhteisöllisyys-puheen voidaan katsoa olevan eräänlaista kollektiivista muistelua, jossa naiset ovat tuottaneet samankaltaista tarinaa vahvasta yhteishengestä, joka vallitsi kotirintamalla.

Eteläpohjalaisten kotirintamanaisten muisteluissa ei ole havaittavissa juurikaan tunneilmaisuja tai ylipäättään puhetta tunteista. Meidän valitsemissamme haastatteluissa läheisiään menettäneet naiset eivät käyneet läpi niitä tunteita, joita menetys heissä herätti. Omia tunteita on saattanut olla vaikea jakaa vieraan ihmisen kanssa ja niistä ei välttämättä ole ollut vielä kukaan helppo puhua, vaikka aikaa on tapahtumista kulunut jo kauan. Nämä tunnepitoiset muistot kuuluvat yksityisiin muistoihin. Muistelijalle tärkeät tapahtumat ja asiat palautuvat mieleen helpommin kuin sellaiset asiat, joihin ei liity omakohtaisia kokemuksia. Osa haastatelluista kotirintamanaisista kuvasi hyvin yksityiskohtaisesti joitakin heille merkittäviä tapahtumia kuten eräs nainen, joka kertoi tarkasti talvisodan aikaisesta matkastaan, jolloin hän lähti pakoon Helsingin pommituksia ja asettui lopulta asumaan Etelä-Pohjanmaalle jatkosodan aikana. Kaikissa käyttämässämme haastatteluissa on nähtävissä kotirintamanaisten yksityiset muistot, jotka antoivat meille mahdollisuuden tutustua lähemmin heille merkittävään elämänvaiheeseen.

Parityöskentelynä toteutettu pro gradu –tutkielma on osoittautunut meidän kohdallamme toimivaksi ratkaisuksi. Teimme yhdessä jo aiemmin mainitun tutkimusprojektipintojen työn, joten koimme järkeväksi jatkaa yhteistyötä tämänkin työn parissa, sillä tuttua aineistoa oli helppo työstää ja kehittää työhön uusi näkökulma. Meidän mielestämme parityöskentely on ollut positiivinen voimavara, joka on auttanut meitä jaksamaan eteenpäin ja jonka ansiosta olemme saaneet tämän työmme päätökseen. Jo työtä aloittaessamme päätimme, ettemme jaa työn eri osioita keskenämme, vaan olemme kirjoittaneet suurimman osan tekstistä yhdessä. Ainoastaan analyysintekovaiheessa jaoimme alateemoja keskenämme, jotta olisimme nopeuttaneet analyysin valmistumista. Alateemat jaoimme siten, että Sanna keskittyi työstämään naapureiden, uskonnon ja juhlien merkitystä ja Tanja tarkasteli

perheen ja kirjeenvaihdon merkitystä kotirintamanaisten arjessa. Näitä edellä mainittuja teemoja täydensimme kuitenkin vielä yhdessä ja samalla kirjoitimme yhdessä isohkoa työnteon teemaa. Parityöskentelyn eduksi olemme kokeneet myös sen, että mahdollisissa ongelmatilanteissa on aina ollut joku, jonka kanssa on voinut keskustella asioista tai miettiä yhdessä ratkaisuja niihin.

Lueskeltuamme tämän tutkimuksemme aikaisempia hahmotelmia huomasimme, että olemme kehittyneet etenkin kirjoittajina. Työmme edetessä loppua kohden olemme saaneet itsevarmuutta ilmaista omia kommenttejamme ja olemme kyenneet yhdistämään teorian koskemaan omaa työtämme. Muistiinpanojen merkitys on ollut työmme edistymiselle tärkeää, koska niiden avulla olemme pystyneet jäsentämään asioita ja pohtimaan niitä eri näkökulmista. Erityisen hedelmällisen keskustelun jälkeen emme tosin aina huomanneet kirjata ylös käyttökelpoisia ideoita ja oivalluksia, joita olisimme kuitenkin kaivanneet myöhemmin. Loppua kohti olemme pyrkineet ottamaan oppia virheistämme ja merkitsemään oleelliset seikat muistiin saman tien.

Tässä tutkimusmatkamme varrella olemme miettineet, tekisimmekö jotain toisin, jos nyt alkaisimme tekemään tutkimustamme. Olisimme mahdollisesti voineet tehdä itse muutaman haastattelun, jolloin olisimme saaneet kokemusta haastattelutilanteesta ja ne olisivat toimineet ikään kuin testihaastatteluina. Olemme kuitenkin olleet tyytyväisiä meille tarjoutuneeseen mahdollisuuteen käyttää valmista Korina-aineistoa. Olemme myös miettineet sitä, miten mielenkiintoista aineistoa saisi, jos sitä kerättäisiin Frigga Haugin kehittämällä muistelutyömenetelmällä. Tässä muistelutyömenetelmässä kotirintamaiset keskustelisivat pienissä, viiden tai kuuden naisen ryhmissä, joissa muisteltaisiin sodanaikaista arkea eri teemojen avulla. Tällä tavalla voitaisiin ehkä saada hieman erilaista tutkimusaineistoa sota-ajasta kuin Korina-aineistossa.

Jatkotutkimusaiheita miettiessämme, olisi mielenkiintoista tehdä sellainen tutkimus, jossa vertaillaan sodanaikaista yhteisöllisyyttä ja sen ilmenemistä vaikkapa akselilla Länsi-Suomi/Itä-Suomi tai maaseutu/kaupunki. Yhteisöllisyys saattaisi näyttäytyä hieman erilaisena kuin meidän tutkimuksessamme, joka on rajautunut maantieteellisesti pienemmälle alueelle. Kotirintamanaisten kokemuksia tulisi kuitenkin tutkia jo lähivuosien aikana, sillä heidän arvokkaat muistonsa sota-ajasta tulisi kerätä

talteen ennen kuin se on myöhäistä. Kotirintamanaisten panosta Suomen sotien aikana pitäisi tutkia lisää jo senkin takia, että he saisivat arvoisensa huomion Suomen historian kulussa. Tällä hetkellä tällainen tutkimusaihe näyttää olevan vielä melko marginaalista.

Tutkimuksemme merkitys yhteiskuntatieteille on toimia esimerkkinä siitä, miten yhteisöllisyys voi auttaa selviytymään vaikeassa elämäntilanteessa, tässä tapauksessa sota- ja pula-aikana. Tässä meidän tutkimuksessamme yhteisöllisyyden muotona on ollut paikallisyhteisöllisyys, jota ei kuitenkaan voi yleistää koskemaan koko maata. Paikallisyhteisöllisyyttä voidaan verrata nykypäivän yhteisöllisyyteen, mikä ei ole sidoksissa tiettyyn paikkaan vaan ihmisiä yhdistäviin asioihin tai yhteisiin kokemuksiin. Koimme myös tärkeäksi, että olemme voineet tämän tutkimuksen kautta tuoda esiin ”tavallisten” eteläpohjalaisten kotirintamanaisten kokemuksia sekä heidän omaa ääntään. Naisten ponnistelut kotirintamalla ovat saaneet ansaitsemaansa huomiota tämän Etelä-Pohjanmaan Maakuntamuseon toteuttaman hankkeen *"Kotirintaman naisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen 1938–1950"* ansiosta. Heidän merkittävä panoksensa Suomen selviämisessä sota-ajan kovista ajoista antaa toivoa myös tämän päivän yhteiskuntaan.

Meille tutkielmantekijöille tämä mahdollisuus tutustua eteläpohjalaisten kotirintamanaisten elämään näiden haastattelujen kautta on ollut hyvin opettava kokemus. Olemme päässeet kurkistamaan minkälaista elämää naiset ovat eläneet sota- ja pulavuosien aikana. Haluamme näin lopuksi kiittää kaikkia tutkimushankkeeseen osallistuneita naisia. Teidän ahkeran työntekonne ja jaksamisenne ansiosta kotirintama selvisi rankoista sotavuosista.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Antikainen, Ari (1991) Koulutuksen merkitystä etsimässä. Teoksessa Reijo Raivola & Eero Ropo (toim.) Jatkuva koulutus ja elinikäinen oppiminen. XII Kasvatustieteen päivät Tampereella 22. – 24.11.1990. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisusarja A 49, 297–320.

Anttonen, Anneli (1989) Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Anttonen, Anneli (1997) Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampere: Tampere University Press.

Arbaeus, Kerstin (1993) Att berätta sin barndom. Teoksessa Alf Arvidsson (red.) Muntligt berättande. Verklighetskonstruktion och samhällsspegel. Etnologiska institutionen. Umeå: Umeå universitet, 47–60.

Arrela, Veli & Rännäli, Erkki (toim.) (1991) Näin taisteli kotirintama. Rovaniemi: Lapin maakuntaliitto.

Asikainen, Paula (1999) Yhteisön aktivointi. Acta Universitatis Tamperensis 650. Tampere: Tampereen yliopisto.

Aukee, Ranja (1994) Muistellen terveeksi. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 31 (1), 61–66.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2001) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

Etzioni, Amitai (1995) Old Chestnuts and New Spurs. Teoksessa Amitai Etzioni (toim.) New Communitarian Thinking. Persons, Virtues, Institutions and Communities. Charlottesville and London: University Press of Virginia, 16–34.

Etzioni, Amitai (1997) The New Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society. London: Profile.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko (toim.) (1972) Kotirintama 1941–1944. Helsinki: Tammi.

Grönfors, Martti (1985) Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Juva: WSOY.

Hako, Matti & Huhtanen, Heimo (toim.) (1985) Kotirintaman kahdet kasvot: sota-ajan muistelmia. Työväen muistitietotoimikunnan julkaisuja. Helsinki: Tammi.

Harding, Sandra (1986) The Science Question in Feminism. Ithaca: Cornell University Press.

Haug, Frigga (1983) Työläisnaiset ja kollektiivinen muistelutyö. Teoksessa Leena Alanen & Aino Saarinen & Liisa Rantalaiho (toim.) Työ – naiset – identiteetti. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B 36, 163–178.

Hessle, Sven (1991) Social support och sociala nätverk. Teoksessa Birgitta Bergsten & Anders Bjerkmann & Hans-Erik Hermansson & Joachim Israel (toim.) Etik, solidaritet och välfärd. Uddevalla: Daidalos, 183–196.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hokkanen, Petri (2004) Sotavankien käyttö maataloustyövoimana. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) Vihollisen armoilla. Neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941–1948. Jyväskylä: Minerva, 67–86.

Holmila, Marja (2001) Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Huuhtanen, Taina (1984) Sota-ajan kirjeet ja historiatutkimus. Teoksessa M.K. Suojanen (toim.) Sota-ajan kirjeet. Tampere: Tampereen yliopisto. Kansanperinteen laitoksen moniste 6, 27–31.

Hyväri, Susanna (2005) Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino, 214–235.

Hyypä, Markku T. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hyypä, Markku T. (2005) Me-hengen mahti. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hännikäinen, Irmeli (1998) Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Tampere: Gaudeamus.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ilmonen, Kaj (2000) Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–38.

Jermo, Aake (1974) Kun kansa eli kortilla: reportaasi lähimenneisyydestä. Helsinki: Otava.

Jokiranta, Harri (2003) Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Acta Universitatis Tamperensis 966. Tampere: Tampereen yliopisto.

Julkunen, Raija (1986) Miestieteen uusintaminen: teoria ilman sukupuolijärjestelmää. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhut. Jyväskylä: Vastapaino, 109–140.

Juutilainen, Antti (1999) Hevonen talvisodassa. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 335–342.

Kakkuri, Pekka & Katajamäki, Unto & Lagerstedt, Ilpo & Perttula, Heikki & Ruismäki, Liisa (1985) Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria – kotimaakuntani vaiheet. Alavus: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.

Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 186, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kempainen, Ilona (2005) Sota-ajan naisten monet roolit. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 454–474.

Klefström, Kalevi (1999) YH – ylimääräiset harjoitukset. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 72–74.

Koivunen, Anu (1994) Elokuva, historiankirjoitus, feminismi: Kirkastettu sydän (1943) sukupuoliteknologiana. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus. Johdanto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 311–334.

Koivunen, Anu (1995) Isänmaan moninaiset äidinkasvat. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.

Korkeamäki, Oili (2003) Talkoot ja muu vapaaehtoistoiminta. Teoksessa Oili Korkeamäki & Marjukka Patrakka Evakos ja uuves kois. Antreaisten ja vuoksenrantalaisten selviytyminen sota-ajasta tähän päivään. Hämeenlinna: Antrea-Seura ry., Vuoksenranta-seura ry. ja Vuoksen Säätiö, 103–105.

Korkiakangas, Pirjo (1996) Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Kansantieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo (1999) Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa Bo Lönnqvist & Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.) Kulttuurin monet kasvot. Johdatus etnologiatieteisiin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 155–176.

Korppi-Tommola, Aura (2002) Lapset sodan jaloissa. Teoksessa Suomi 85, itsenäisyyden puolustajat: kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös Oy, 200–205.

Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja jää.

Koskinen, Pirkko K. (1983) Naisoikeutta. Naisnäkökulma työoikeuteen. Jyväskylä: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.

Kosonen, Ulla (1998) Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. Jyväskylä: SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 21.

Kuusi, Hanna (2000) Sisarukset sodassa. Perheen selviytymisstrategioita sotavuosina. Teoksessa Riitta Oittinen & Marjatta Rahikainen (toim.) Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 347–365.

Laaksonen, Lasse (2002) Koulunkäyntiä ja opiskelua sodan varjossa. Teoksessa Suomi 85, itsenäisyyden puolustajat: kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös Oy, 206–211.

Lahikainen, Anja-Riitta (1977) Perheen kehitys teollistumisen aikana: sosiaalipsykologinen tarkastelu. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia nro 1.

Lazarus, Richard S. & Folkman, Susan (1984) Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer.

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Leiponen, Kauko (1987) Kansa talkoissa. Helsinki: Kirjayhtymä.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) (1999) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti (toim.) (2005) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Lindroos, Heikki (2005) Mottitaistelua puusta. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 547–554.

Lovio, Maisa (1993) Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 71–100.

Löfström, Jan (1999) Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 757.

Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245–269.

McMillan, D.W. & Chavis, D.M. (1986) Sence of Community. A Definition and Theory. Journal of Community Psychology vol 14. January, 6–23.

Meyer, Chris (1986) Naissosialisaatio ja huolenpitotyö – muutoksen mahdollisuuksia etsimässä. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhut. Jyväskylä: Vastapaino, 143–155.

Mikkola, Pirkka (2002) Neuvostoliittolainen sotavanki Suomessa. Teoksessa Suomi 85, itsenäisyyden puolustajat: kotirintamalla. Porvoo: Weilin+Göös Oy, 278–281.

Määttänen, Kirsti (1996) Muisti ja muistamisen tunnot. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80, 10–25.

Nevala, Seija-Leena (2002) Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskunta-perhe. Teoksessa Tuula Gordon & Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 93–117.

Niemelä, Pauli (1991) Väestön turvattomuus- ja elämänhallintatutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat. Teoksessa Pauli Niemelä (toim.) Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot eri ikävaiheissa. Osa 1: Tutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat, ikävaihekuvaukset, empiiriset esitutkimustulokset, muuttujien muodostaminen ja haastattelulomake. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja, 7–23.

Numminen, Merja (1988) Elämäkerrallinen tapaustutkimus. Teoksessa Leena Syrjälä & Merja Numminen, Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51.

Nylund, Marianne (1996) Suomalaisia oma-apuryhmiä. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Ulla Kotakari & Marianne Nylund (toim.) Välittävät verkostot. Tampere: Vastapaino, 193–205.

Nylund, Marianne (2004) Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt. *Janus* 12 (2), 184–199.

Nylund, Marianne (2005) Vertaisryhmät kokemuksen ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Tampere: Vastapaino, 195–213.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus.

Oakley, Ann (1981) Interviewing Women: a Contradiction in Terms. Teoksessa Helen Roberts (toim.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan Paul, 30–61.

Oksa, Jukka (1987) Totta vai tarua maaseudun yhteisöllisyydestä. *Sosiaalipolitiikka* 12, 103-108.

Olsson, Pia (2005) Työtä kokonaisuuden hyväksi – jatkosodan lottatoiminta. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 434–448.

Pekkarinen, Satu (1998) Sodan kirjoitettu perhe. Teoksessa Kirsi Pohjola (toim.) Neljä artikkelia perheestä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 8, 47–73.

Peltonen, Eeva (1993a) Miten kotirintama kesti – miten siitä kerrotaan. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 26–70.

Peltonen, Eeva (1993b) Naisten viime sodat vuosikymmenten takaa. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 348–398.

Peltonen, Eeva (1997) Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa Katariina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, 88–142.

Pietola, Eino (1987) Sotavangit Suomessa 1941–1944. Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Polva, Anni (1981) Elettiin kotirintamalla. Hämeenlinna: Karisto.

Putnam, Robert D. (1993) Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. New Jersey: Princeton University Press.

Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY.

Raitis, Riikka (1993) Piirakoita ja kovaa leipää: siirtokarjalaisten muistoja evakuoinneista, jälleenrakennuksesta ja sopeutumisesta uudelle paikkakunnalle. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 201–246.

Rantalaiho, Liisa (1986) Reproduktion maisema. Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Jyväskylä: Vastapaino, 19–56.

Rasila, Viljo (1984) Miksi kirjeitä kerättiin? Teoksessa M.K. Suojanen (toim.) Sotajan kirjeet. Tampere: Tampereen yliopisto. Kansanperinteen laitoksen moniste 6, 23–26.

Rautio, May-Bee (2001) Opi rakastamaan maatasi ja kansaasi. Rintamalottien elämää. Helsinki: Edita.

Ronkainen, Suvi (1989) Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Anttonen & Raija Julkunen & Mirja Satka & Leila Simonen (toim.) Sosiaalipolitiikka: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 65–77.

Roos, Jeja-Pekka (1985) Elämäntapaa etsimässä. Helsinki: Tutkijaliitto.

Roos, Jeja-Pekka (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ruuskanen, Petri (2001) Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Ruuskanen, Petri (2002) Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa Petri Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–27.

Rönkkönen, Teuvo (2005) Kenttäposti ja postisensuuri. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 634–646.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saarinen, Aino (1986) Naistutkimus – paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Jyväskylä: Vastapaino, 235–279.

Saraste, Erja (1994) Naisen paikka ja palkka. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Helsinki: Kirjayhtymä, 85–102.

Saraste, Erja (1999) Tuntemattomien naisten sota. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 756–769.

Sarvimäki, Anneli (2002) Ihmissuhteiden etiikka hoitoetiikan lähtökohtana. Teoksessa Hertta Kalkas & Anneli Sarvimäki, Hoitotyön etiikan perusteet. Helsinki: Sairaanhoitajien koulutussäätiö, 37–57, 5–7. painos.

Satka, Mirja (1993) Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.

Satka, Mirja (1994) Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 73–96.

Savolainen, Pirjo (1991) Kvalitatiiviset tutkimustavat suomalaisessa kasvatustieteessä. Aikakauskirja Kasvatus 22 (5–6), 451–458.

Seikkula, Jaakko (1996) Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Sinerma, Martti (1995) Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat.

Sinerma, Martti (1995) Työvelvolliset urakoimassa. Teoksessa Martti Sinerma, Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat, 57–59.

Sinerma, Martti (1995) Kun kansan huolto kiukutti. Teoksessa Martti Sinerma, Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat, 119–122.

Sinerma, Martti (1995) Maatalouden pakko-otot. Teoksessa Martti Sinerma, Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta. Helsinki: Oy Valitut Palat, 132–133.

Sulamaa, Kaarle (1999) Lotat sodassa. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Talvisodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 738–755.

Sulkunen, Irma (1989) Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Helsinki: Hanki ja Jää.

Tikkanen, Pentti H. (2002) Sotavangit. Hämeenlinna: Karisto.

Tulving, Endel (1985) How Many Memory Systems Are There? *American Psychologist* 40 (4), 385–398.

Tönnies, Ferdinand (1922) *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Berlin: Curtius.

Ukkonen, Taina (2000) Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Unger, D.G. & Wandersman, A. (1985) The Importance of Neighbours. The Social, Cognitive and Affective Components of Neighbouring. *Journal of Community Psychology* vol. 13 (2), 139–168.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vuorinen, Marja (1996) Oma-apuryhmäprojekti. Teoksessa Tuija Kärkkäinen & Marianne Nylund (toim.) Oma-apuryhmät: vertaisten tukea ja toimintaa. Helsinki: Kansalaisareena ry. Omaehtoisen kehityksen julkaisuja sarja C, oma-aputoiminta 1/1996, 7–11.

Weber, Max (1949) The Methodology of the Social Sciences. Glencoe, (Ill.): Free Press.

Muut lähteet

Ala-Harja, Kirsti: Lisätietoja Korina-hankkeesta [online]. Vastaanottaja: Sanna Helin. Lähetetty: 30.3.2005 [viitattu 5.4.2005]. Yksityinen sähköpostiviesti.

Eilola, Anne (2004) Sota- ja pula-ajan paikallisyhteisöllisyys pohjalaisten kotirintamanaisten kertomana. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hanhisalo, Lempi (2004) Suomen nainen. Suomen Kuvalehti. Naiset sodassa. Sodan Kuvalehdet II – sarja (Suomen Kuvalehdessä julkaistua alkuperäistä aineistoa), nro 6, 48–49.

Heikkinen, Tanja & Helin, Sanna (2004) Lähiyhteisön muutos ja merkitys talvi- ja jatkosodan aikana. Tutkimusprojektipinnot.

Jokiranta, Harri & Roivainen, Irene (2003) Tutkimusprojektipintojen luennot 11.9.03.

Junila, Marianne (2001a) Naisten panos Pohjanmaan kotirintamalla 1938–1948. Esitutkimusraportti.

Junila, Marianne (2001b) Kotirintamanaisten panos Pohjanmaalla sodan aikana ja sen jälkeen (1938–1950). Hankesuunnitelma.

Kodin vartiopaikalla seisten – Luopuuko nainen asemistaan? (2004) Suomen Kuvalehti. Naiset sodassa. Sodan Kuvalehdet II – sarja (Suomen Kuvalehdessä julkaistua alkuperäistä aineistoa), nro 6, 5.

Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2003) Muistamisen ongelmia lottatutkimuksessa. Historiatieteiden tutkijakoulun konferenssi Tampereella 15.–16.5.2003 [viitattu 26.10.2006] saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperi03/Seija-LeenaNevala-Nurmi.pdf>>

Vastuun naiset ry:n kotisivut. [viitattu 26.10.2006] saatavilla www-muodossa: <URL:<http://www.vastuunnaiset.fi/>>

Liite

KORINA –Hankkeen haastattelujen teemahaastattelurunko

Seuraavassa on haastattelurunko eri kysymysosioineen, jotka ovat jaoteltu aihe-alueiden perusteella. Aluksi haastateltavilta kysyttiin taustoittavia kysymyksiä. Tämän jälkeen siirryttiin käsittelemään eri teema-alueita. Kaikki haastateltavat eivät kuitenkaan vastanneet kaikkiin osioihin, vaan haastattelun kulku vaihteli tilanteiden mukaan.

Teemaosiot

1. Ruokahuolto
2. Vaatehuolto
3. Hygienia
4. Energiahuolto
5. Sairaanhoido
6. Työhön liittyvät ohjeet, materiaalit
7. Tapatietous (johon liittyvät juhlat ym.)
8. Kodin sisustus ja ympäristö
9. Tiedotus ja tiedonkulku
10. Harrastukset, sosiaalinen toiminta
11. Sotavangit
12. Siirtolaiset
13. Rakennustoiminta ja fyysisen ympäristön hoito
14. Yhteisöllisyys
15. Työrytmi ja vuodenkierto
16. Perhetilanteen muutokset ja niistä selviytyminen
17. Kotirintaman lapset

Taustoittavat kysymykset

Haastateltava

- Nimi?
- Syntymäaika- ja paikka?
- Siviilisääty (sodan aikana ja sen jälkeen)?
- Avioliiton solmimisvuosi?
- Leskeksi jääminen?
- Uusi avioliitto, vuosi?
- lasten lukumäärä, syntymävuodet?
- Perheen koko, vanhemmat, isovanhemmat, sisarukset, sukulaiset, jne.

- Ammatti/koulutus (sodan aikana ja sen jälkeen)?
- Asuinpaikkakunnat (sodan aikana ja sen jälkeen)?
- Työtehtävät (ennen sotaa, sodan aikana ja sen jälkeen)?
- Virka, työ tai toimi, josta jäänyt eläkkeelle?

Mihin kodin ulkopuolisiin työtehtäviin jouduitte/osallistuitte sodan aikana?

- Kuinka työstä ilmoitettiin?
- Työvelvollisuus?
- Oliko omalla paikkakunnalla?
- Kuka opetti?
- Kuinka monta tuntia päivässä työssä?
- Kuvaile työtänne.
- Eri töitä, missä olitte kodin ulkopuolella?
- Miten koitte työn ja asemanne tässä työyhteisössä?
- Teittekö naisten vai miesten töitä?
- Mitä miesten työt olivat sodan aikana ja jälkeen?
- Jouduitteko tästä työstä pois, kun sota loppui?
- Vaikuttiko työ myöhempään työelämäänne, ammatinvalintaanne?

Kotityö ja muu elämä

- Kuka hoiti lapset työssä ollessanne?
- Oliko perheessänne ulkopuolista työvoimaa?
- Minkälainen oli työrytmi, miten sait ajan riittämään?
- Mistä sait tukea, aineellista tai henkistä tukea ja ruokaa?
- Miten koit sodan ajan ilmapiirin?
- Miten paljon seurakunta, kirkko antoi tukea?
- Miten kerroit lapsille sodasta ja vaikeista asioista?
- Miten suojelit lapsia?
- Osallistuivatko lapset päivittäisiin toimiin, mihin (työssä, kotona)?
- Miten vaikutti perheenjäsenen (sotilaan) loma?

Teemaosiot

1. Ruokahuolto

- Reseptit, ruoka, juoma, korvike, kahvi, tee ym., kirjalliset että muistissa olevat reseptit ja ohjeet?
- Yleisohjeet ja määräykset (virkavallan antamat, Työtehoseuran)?
- Korttiannokset?

- Itsekasvatetut, muualta hankitut, luonnosta kerätyt, ruoat, mausteet, valmistusohjeet, ruokakassa ja kuka järjesti?
- Lastenruoka ja ruokinta, sairaiden ruoka?
- Kotivara, yleiset ohjeet ja noudattaminen?
- Säilöntä, säilytys (mehut, soseet, liha ym.)?
- Karjalaisten tuomat uudet ruokareseptit ja tavat?
- ”Suurkeittiöiden”, siis isojen massojen ruokinnan toimintaohjeet?
- Rintamalle lähetettävät paketit, ruokaohjeet?
- Homehtuneet ruoat, mehut, soseet, käyttö?
- Karjanruokinta?
- Nautintoaineet, tupakka, tupakan saanti, tupakan viljely, alkoholi, viinakortti, rajoitukset, saanti?
- ”Mustapörssi”, hamstraus?

2. Vaatehuolto

- Miten pukeuduttiin?
- Mistä vaatteiden materiaalit, uudet, vanhat, silkkivillapaperi, vistra?
- ”Musta pörssi”?
- Ostovaatteet, kuka valmisti?
- Mistä saatiin kaavat, ohjeet, mallit?
- Mistä kengät, materiaali, kesä/talvikengät, osto korttiannoksilla, itse tehdyt?
- Lastenvaatteet, miten kierrätettiin perheessä, suvussa, kylässä?
- Maksettiinko rahalla vai vaihdettiin ruokaan, työhön?
- Mistä hoito- ja huolto-ohjeet?
- Onko värjäysreseptejä, tarvikemateriaaleja?
- Miten kansanhuolto auttoi ja mitä?
- Mistä liinavaatteet?
- Tehtiinkö kodintekstiilejä, kudonnaisia, mistä mallit ja materiaalit?
- Rintamalta palaavien sotilaiden ja lottien vaatteiden käyttöohjeet?
- Rintamalle lähetettävät vaatteet, mallit, teko-ohjeet (esim. käsineet, sukat, kypäräsuojukset, lumipuku ym.)?
- Onko valokuvia?
- Juhlavaatteet, hautajaiset, korut?
- Hiusmuoti?
- Hatut?

3. Hygienia

- Henkilökohtainen?
- Mistä saippua, itse tehty, teko-ohjeet, materiaalin hankinta?
- Hammashoito?
- Hienpoisto?

- Syöpäläisten torjunta, ohjeet, käytäntö?
- Lastenvaipat?
- Pyykinpesu, kuivaus, silitys, tärkkäys, sterilointi?
- Mistä vesi, lämmin, kylmä?
- Lämmitettiinkö saunaa paljon?
- Kuukautishygienia?

4. Energiahuolto

- Puun käyttö, hankinta, mottitalkoot ym. kampanjat?
- Öljynsaanti, käyttö valaistuksessa, määräykset?
- Koksi?
- Sähkö?
- Turve?
- Puukaasu?

5. Sairaanhoido

- Käytitkö sinä tai perheesi sodan aikana tai sodan jälkeen lääkäri- ja sairaalapalveluita?
- Miten sairaanhoido toteutettiin sodan aikana?
- Oliko lääkkeitä, mitä?
- Oliko lääkäreitä, sairaanhoitajia tai muuta hoitohenkilökuntaa sairaalassa?
- Onko olemassa valokuvia, reseptejä näistä?
- Kuka hoiti synnytykset, kätilöt, itseoppineet kätilöt?
- Kansanparantajat?
- Käytettiinkö luonnonlääkkeitä?
- Miten hoidettiin raskauden ehkäisy?
- Synnytys, lapsivuodekuume, lastenhoito?
- Vanhustenhoito?
- Haavoittuneiden, sotavammaisten hoito?
- Sankarivainajien käsittely?
- Vainajien säilytys?

6. Työhön liittyvät ohjeet, materiaalit

- Toiminta?
- Kuvia, työohjeita, rajoitusohjeita ym. riippuen työstä?
- Työvelvollisuus?

7. Tapatietous (johon liittyvät juhlat ym.)

- Ohjeita sankarivainajien hautajaisiin, muut hautajaiset, seremoniaohjeet, kirjoitetut, sanallisesti annetut, pukeutumisohejeet, hautajaiskutsut, tyyppilliset muistolauseet, lehti-ilmoittelu?
- Vaatetus muissa juhlissa, perhejuhlat?
- Muistaminen, suruvalittelu, rippijuhlat, häät?
- Kirkolliset juhlat ja perhejuhlat, sukulaisten tapaamiset?
- Muu sosiaalinen toiminta?
- Koulun juhlat, ohjelma, osallistuminen?
- Äitienpäiväjuhlat, ohjelma, juhlien koristelu, tarjoilu?

8. Kodin sisustus ja ympäristö

- Pimennysohjeet (Molotoffin karteekit)?
- Tekstiilit, sodan ajan mallit, ohjeet, esim. ryijyt, verhot, peitteet, liinat, matot, materiaalin keruu ja käsittely, värjäys, teko?
- Kodin valaistus?
- Vuodevaatteet, patjat, peitteet?
- Liinavaatehuolto?
- Tyyppilliset kukat?
- Lumput, keräysohjeet, käyttö ja hyödyntäminen?
- Puutarha, hyötypalsta, koristepuutarha?

9. Tiedotus ja tiedonkulku

- Kirjeenvaihto rintamalle, ohjeet, sensuuri, osoitteet?
- Mistä tieto saatiin, sanomalehdet, lentolehtiset, radio, sähkösanoma, suusanallinen viesti (kuolemanviesti, pappi toi)?
- Sanonnat, sananparret, sananpaukahdukset?
- Huhut, tarinat?
- Kirkon tiedotus?
- Koulu tiedotusvälineenä?

10. Harrastukset, sosiaalinen toiminta

- Löytyykö kuvia tapahtumista, lähetettyjä kieltoja?
- Muistatko sodan ajan lauluja, runoja, mikä oli muotilaulu, kiellettyjä lauluja, nuotteja?
- Osallistuitko laulukuoroon tai kuorolausuntoon?
- Ompeluseurat?
- Osallistuitko nuorisoseuran toimintaan, lottatyöhön, näytelmiin?

- Osallistuitko talkoisiin, keräyksiin?
- Lasten osallistuminen, leikit?
- Siirtoväen ja kaupungista siirrettyjen osallistuminen?
- Vuosi- ja perhejuhliin sekä kyläyhteisöön liittyvät kanssakäynnit, kuten joulu, pääsiäinen, vappu, juhannus, kekri, äitienpäivä, koulujen juhlat, seurat, hautajaiset, häät?
- Naapuriapu hädän keskellä (esim. tulipalo, lehmän kuolema, jne.)?

11. Sotavangit

- Oliko vankeja sijoitettuna perheeseen?
- Vankien osallistuminen työhön, omaan ammattiinsa?
- Osallistuminen esim. maataloilla perheen muuhun toimintaan?
- Vankien käyttäytyminen?
- Jälkiseuranta, onko tietoa siitä?
- Onko mielestäsi sotavangit vaikuttaneet lasten kehitykseen miehen kuvan mallina?

12. Siirtolaiset

- Miten olitte mukana vastaanottamassa siirtolaisia?
- Oliko Teillä kotona sijoitettuna siirtolaisia?
- Kuinka heihin suhtauduttiin, esim. lapsiin koulussa?
- Omat kokemukset, tuntemukset, valokuvia?
- Ystävystyittekö, miten, onko ystävyys jatkunut?
- Syntyikö seka-avioliittoja perheessänne, miten niihin suhtauduttiin?
- Omaksuitteko siirtolaisten tapoja?
- Omaksuitteko ruokatottumuksia?
- Osallistuivatko siirtolaiset talon töihin?
- Oliko perheessänne sijoitettuna kaupunkilaisia, esim. Helsingistä, turvaan pommituksilta sodan aikana?
- Miten he sopeutuivat elämään maalla?
- Pitivätkö yhteyksiä myöhemmin?

13. Rakennustoiminta ja fyysisen ympäristön hoito

- Kuinka rakentaminen sekä rakennusten, rakenteiden ja laitteiden hoito toteutettiin kylässä tai muussa yhteisössä: talojen omana työnä, talojen välisenä työnä, talkoilla, palkatun työvoiman avulla?
- Käytettiinkö asiantuntijoita vai perustuiko työ talonpoikaiseen osaamiseen?
- Miten sota- ja pula-ajan rakentaminen vaikutti pohjalaiseen maisemaan?
- Millaista rakennustoiminta oli sota-aikana?

- Materiaali: työkalut, rakennuspiirrustukset, tapettinäytteet, värireseptit, rakentamisohjeet (virkavallan ja muut) yms.
- Uudisrakentamisen tarve? (mm. sotaleskien ja orpojen auttaminen)
- Uudisrakentamisen luonne ja sisältö? (perinnepohjainen, ohjattu, määräyksillä valvottu jne.)
- Rakentamisen toteutus ja siitä selviytyminen? (ammattitaito, työvoima, materiaalit, rahoitus)
- Rakennusten, rakenteiden ja sisusteiden muutos-, korjaus- ja huoltotyöt? (tehtävien luonne, suoritustarve ja kohteet sekä niistä selviytyminen), (evakkojen asuttamiseen liittyvät muutostarpeet), (muutostöitä vaativat sota-ajan varomääräykset ja erityisjärjestelyt), (korjausrakentamisesta selviytyminen)
- Sota-ajan rakennus- ja korjaustoiminnan ympäristövaikutukset?
- Millaista rakennustoimintaa oli jälleenrakentamisen aikana?
- Miten sodan loppuminen vaikutti rakennustoimintaan Pohjanmaalla? (uudisrakentamisen tarpeet ja haasteet: esim. siirtoväen, rintamamiesten, sotainvalidien, sotaleskien ja sotaorpojen asumisen turvaaminen), (miesten tulo mukaan rakentamisen eri tehtäviin: esim. miesten ja naisten roolien, aseman ja tehtäväjaon muotoutuminen)
- Uudisrakentamisen luonne ja menetelmät jälleenrakennustoiminnan aikana? (omaehtoinen perinteinen rakentaminen/julkisen vallan ohjaama toiminta: esim. rakennustyyppien ja –materiaalien muuttuminen), (siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja maanraivaustoiminta), (kaupunkien pika-asutusrakentaminen), (julkisten rakennusten rakentamistarve ja –menetelmät), (rakentamisen tukitoiminnat: esim. Maatalousseurojen, Marttaliiton, Maatalousnaisten neuvontatoiminta sekä viranomaisten sijoitusohjaus, rahoitusneuvonta ja rakennusvalvonta), (tyyppitalon rakentaminen: esim. rakennusten malli, rakenteet, sisusteet, materiaalit, työmenetelmät, rakentamisvaiheet), (rakentamisen haasteet: esim. maanhankinta- ja rahoitusongelmat sekä työvoima- ja materiaalipula), (selviytyminen: esim. perheenjäsenten osallistuminen, yhteishenki ja sopeutuminen)
- Rakennusten, rakenteiden ja sisusteiden muutos-, korjaus- ja huoltotyöt jälleenrakentamisen aikana?
- Rakentamisen vaikutus pohjalaiseen maisemakuvaan ja elinympäristöön?

Seuraavat kysymysosiot lisättiin haastattelurunkoon siinä vaiheessa, kun Tampereen yliopisto tuli mukaan Korina -hankkeeseen.

14. Yhteisöllisyys

- Miten ihmisten välinen kanssakäyminen ilmeni ennen sotaa, rauhan aikana?
- Tapahtuiko siinä muutoksia sodan aikana?
- Keneltä saatiin apua ja tukea, ja kenelle apua ja tukea annettiin?
- Mikä oli naapureiden ja sukulaisten merkitys avun ja tuen antajina?
- Perustuiko tuen antaminen muunlaiseen yhteenkuuluvuuteen?

- Mikä merkitys oli esimerkiksi seurakunnan diakoniatyöllä tai muulla järjestötyöllä?
- Jäivätkö jotkut avun ja tuen ulkopuolelle? Ketkä? Miksi?
- Perustuiko yhteenkuuluvuuden tunne omaan lähipiiriin (esim. oma kylä) vai ulottuiko se kauemmas?
- Missä kulkivat rajat?
- Olivatko ”meidän” ja ”muiden” rajat alueellisia (esim. kylien välillä), kulttuurisia (esim. muualta tulleet tai muutoin eri ryhmiin kuuluvat) vai sosiaalisia (esim. eri yhteiskuntaryhmät)?
- Vai kuuluivatko kaikki samaan ”meihin”?
- Miten toisista pidettiin huolta?
- Seurattiinko esim. toisten toimia ja edistystä?
- Tapahtuiko tässä asiassa muutoksia ennen sotaa, sodan aikana ja sen jälkeen?
- Miten yhteisön moraalista ilmapiiriä pidettiin yllä eri aikakausina?

15. Työrytmi ja vuodenkierto

- Millainen oli päivittäinen, viikoittainen ja vuotuinen työrytmi rauhan aikana, ennen sota-aikaa?
- Millaisia ne olivat sota-aikana?
- Entä sodan jälkeen?
- Kuinka paljon sota muutti perinteistä jakoa ns. miesten ja naisten töihin?
- Kuinka pysyvä tämä muutos oli?
- Millainen oli jako miesten ja naisten töihin maaseutumaisissa oloissa ennen sotaa?
- Mitkä olivat miesten töitä, mitkä naisten?
- Millainen työnjako oli sodan aikana?
- Muuttuiko se sodan jälkeen? Miten?
- Mikä oli lasten rooli arkisessa työnteossa sotaa edeltävänä aikana, sodan aikana ja sodan jälkeen?
- Entäpä palvelusväen käyttö eri aikoina?
- Millaista muuta työvoimaa oli tarjolla eri aikoina (esim. kyliin jääneet vanhemmat miehet, sotavangit jne.)
- Jäivätkö sota-aikainen työnjako ja selviytymiskeinot elämään sodan jälkeisissä oloissa? Millä tavalla?
- Millainen oli naisten käsitys asemastaan ja miesten ja naisten välisestä työnjaosta sodan aikana ja sen jälkeen?
- Millainen oli sodanajan naisten käsitys itsestään ja omasta asemastaan?
- Entäpä heidän tyttäriilleen välittämä käsitys naisten koulutustautumis- ja työmahdollisuuksista?
- Edistikö se seuraavien sukupolvien uskoa perinteisestä poikkeaviin ja tasa-arvoa edistäviin ratkaisuihin?

16. Perhetilanteen muutokset ja niissä selviytyminen

- Miten lapsiperheissä, joissa perheen isä oli rintamalla, selvittiin yksinhuoltajuuden aiheuttamista ajankäyttöön ja lastenhoitoon liittyvistä ongelmista?
- Miten selviytyivät ne uudet perheet, joita syntyi sotaeskiä uudelleen avioituessa?
- Millaisia verkostoja ja malleja yhteisöissä syntyi tukemaan lasten kasvua ja hoitoa?
- Miten muut hoivatehtävät (vanhukset ja vammaiset) toteutettiin perheissä?
- Mikä merkitys miesten loma-ajoilla oli perheille?
- Millä tavalla perheet pitivät yhteyttä rintamalla olleeseen isään?
- Millaisia muistoja tai tarinoita tähän liittyy?

17. Kotirintaman lapset

- Miten lapset kokivat sota-ajan aiheuttamat fyysiset ja henkiset muutokset: jännittyneen ilmapiirin, tuttujen aikuisten puuttumisen, läheisten ja tuttavien menettämisen pelon, niukkuuden ja puutteen?
- Miten vastuun kantaminen (esim. sisaruksista huolehtiminen, koti- ja maatalouden aputyöt) koettiin ja millaiseksi sen merkitys arvioitiin?
- Miten lapset selviytyivät ja selittivät ilmiöitä, joita heidän oli vaikea käsittää?
- Miten lapsia suojeltiin raskailta kokemuksilta? Miten he suojelivat itseään?